

15 TEMMUZ MİLLETİN ZAFERİ

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF MUNZUR UNIVERSITY SOCIAL SCIENCE

MÜSBİD

15 TEMMUZ
DEMOKRASİ VE MİLLİ
BİRLİK GÜNÜ

Kıyta olsun

0428 213 17 94

universite@munzur.edu.tr

<https://www.munzur.edu.tr/>

15 Temmuz: Acılardan Alınacak Dersler

Yavuz ÇOBANOĞLU¹

Üç yıl önce ülkemiz tarihine şimdiden kara bir leke olarak geçen 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne şahit olduk. Devlet içerisinde örgütlenmiş, devlet kurumlarına paralel bir yapı oluşturmuş, kurumlarda kadrolaşmış bu terör örgütünün kanlı yüzüyle en net biçimde o an karşılaştık. Bugün günümüzden geriye doğru bakıp yaşanan acılar ile mücadeleleri düşündüğümüzde, “milletin azim ve kararlılığıyla” defedilen bu darbe girişimi, bu ve benzer pek çok yönüyle, sadece bir “darbe girişimi” olarak değerlendirilmenin artık ötesine geçmiştir.

Zira, ülkelerin kendi mevcut gidişatlarını dışarıdan bir müdahale ile değiştirmeye çalışan her türlü girişim (askerî ya da sivil olsun), toplum mühendisliği adıyla nitelendirilir. Tabii ki askerî darbeler de yine aynı toplum mühendisliği içerisinde yer alır. Dahası nereden gelirse gelsin, askerî veya sivil olsun hiçbir mühendislik projesi, toplumun genel seyrini ne istenen yönde ne de “olumlu” anlamda düzeltebilmiş değildir. Bu yönüyle tüm darbeler toplumlar adına kötüdür ve geriye kan, gözyaşı, acı ve düşmanlıklardan başka bıraktığı herhangi bir şey yoktur. Bu sebeple, ülkemizde bundan önce yaşanan darbe ya da darbelerde olduğu gibi, 15 Temmuz ve ona sebep olanlar da sadece lanetlenmelidir.

Bununla birlikte iyi bilinen bir kuraldır ki, uygar ülkeler, aynı zamanda yaşadıkları bütün olumsuzluklardan ders çıkarabilen ülkelerdir. Bu bakımdan bugün bizler için 15 Temmuz, bir daha asla yaşanmaması için ders alınacak bir tarihin dönüm noktasıdır. Keza bu ülkenin insanların bir kez daha 15 Temmuz'lar olmaması için bazı yapılması gerekenler vardır. İlk öncelik olarak kamusal politikalardan vazgeçilmemeli, çocuklar ve gençler radikal grupların hedefi haline getirilmemeli, onların ellerine teslim edilmemelidir. Devlet memuru seçimi, atama ve görevde yükseltmelerde, liyakatten asla taviz verilmemeli, her aşama ve her çeşit sınavda, açıklık, objektiflik ve şeffaflıktan uzaklaşılmalıdır. Devletin herhangi bir unsuru, herhangi bir cemaat ile çıkara dayalı bir ilişki içerisine girmemeye özen göstermeli; cemaatlerin Türkiye'de “iş bulma”, “işini yaptırma” ve “görevde yükselme” basamağı gibi kullanılmasının, yani politik patronajın önüne geçilmeli; dolayısıyla bu problemi ortadan kaldırmaya yönelik rasyonel politikalara acil biçimde önem verilmelidir. Dahası, eğitimin amacı, birey yetiştirmek olmalı, kendi kararlarını alabilecek demokratik nitelikli sivil bireyler yetiştirilmelidir. Çünkü bunun tersi olduğunda bir takım kolektif yapılara bağımlı insanlar ortaya çıkmakta, bu yapılar çocukları, gençleri kendi militanları biçiminde yetiştirmekte ve devlet bu kolektif yapıların tümünü kontrol edemeyeceğine göre de, buralar hep sorun çıkarma potansiyeline olmaktadır.

Bununla birlikte darbeler/darbe girişimlerinin kısa vadede daha az fark edilebilecek bir sonucu da akademide yarattığı tahribatlardır. Başarısız olsa bile tüm darbe girişimleri akademilerin kurumsallıklarına etki eden, oradaki özgür ortamları boğan, çalışan insanlar arasında ayrımlara yol açan, bilimsel çalışmaların önünü tıkayan faktörlere de sahiptir.

Sonuç itibarıyla bizler, 15 Temmuz'da kanlı terör örgütü Gülen Cemaati'nin devlet içinde devlet olmasına, silah gücünü kullanmaya kadar giden cüretine şahit olduk. Dolayısıyla yarın başka bir cemaat/örgüt/tarikat da rahatlıkla bu kadar güçlenebilir. Burada en temel kritik soru: Cemaatler/örgütler/tarikatlar vasıtasıyla mı, yoksa birey ve onun haklarını önceleyen demokratik sivil toplum temelleri üzerinde örgütlenen bir ülke mi olunacağı, sorusudur. Bu soru öncelikle hepimizin bugünkü ve yarınki toplumsal huzuru ama daha da önemlisi üstünde yaşadığımız ülkemizin geleceğiyle ilgilidir. Ve her şeyden çok, gelecek kuşaklar bizlerden bu sorumluluğumuzu ne kadar yerine getirdiğimizi soracaklardır, sonuna kadar da haklarıdır...

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, yavuzcobanoglu@munzur.edu.tr

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Munzur University Journal of Social Sciences

KÜNYE BİLGİSİ

e-ISSN: 2636-7815

Yayıncı: Munzur Üniversitesi

Baskı: Elektronik Baskı

Yayın Yeri: Tunceli/Türkiye

İlk Yayın Tarihi : 2012

Yayın Dili: Türkçe ve İngilizce

Yayın Türü: Ulusal Hakemli Bilimsel Dergi

Yayınlanma Periyodu: Güz ve Bahar

İLETİŞİM BİLGİSİ

Telefon: +90 428 213 3276

Fax: +90 428 213 18 61

Web Adresi: <http://dergipark.gov.tr/tusbd>

E-posta: sbd@munzur.edu.tr

Adres: Munzur Üniversitesi Aktuluk Mahallesi Üniversite Yerleşkesi Tunceli/TÜRKİYE

SAYI BİLGİSİ

Kapak Tasarım: Arş. Gör. Abdullah Kapıcıoğlu, akapicioglu@cumhuriyet.edu.tr

Yayın Sezonu : Bahar 2019

Yıl: 7

Cilt : 7

Sayı : 14

Müsbid Hakkında: Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Müsbid), Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi olarak 2012 yılında yayın hayatına başlamıştır. Dergimiz üniversitemizin adının değişmesiyle birlikte 12. Sayıdan itibaren Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Müsbid) olarak yayın hayatına devam etmektedir.

Amaç ve Kapsam: Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Müsbid) Tübitak Ulakbim Dergipark Sistemi bünyesinde faaliyet gösteren ve sosyal bilimler alanında özgün bilimsel ve nitelikli makaleleri elektronik ortamda yayımlamayı amaçlayan ulusal hakemli bilimsel bir dergidir. Güz ve Bahar dönemleri olmak üzere yılda iki defa yayımlanır.

ithenticate: Müsbid’de yayınlanan makaleler ithenticate intihal programı tarafından taranmakta ve bu sayıda yayınlanan **tüm makalelerin benzerlik oranı %20’nin altında bulunmaktadır.**

Index Bilgisi

Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.

Sahibi/ Owner

Munzur Üniversitesi Rektörü Adına

Prof. Dr. Ubeyde İPEK

Editör/Editor

Dr. Öğr. Üyesi Hasan CUŞA

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Erdal YILDIRIM

Doç. Dr. İbrahim TOSUN

Doç. Dr. Murat Cem DEMİR

Doç. Dr. Sabit MENTEŞE

Dr. Öğr. Üyesi Şehmus KURTULUŞ

Dr. Öğr. Üyesi Zeynel ÇILGIN

Dr. Öğr. Üyesi Zülkif YALÇIN

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK
Prof. Dr. Alaattin KARACA
Prof. Dr. Ali ERKUL
Prof. Dr. Ali TAŞKIN
Prof. Dr. Bahir SELÇUK
Prof. Dr. Cemal GÜZEL
Prof. Dr. Faruk KOCACIK
Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE
Prof. Dr. Halis ÇETİN
Prof. Dr. Hanife Dilek BATISLAM
Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Prof. Dr. İbrahim TÜZER
Prof. Dr. İsmet EMRE
Prof. Dr. Kemal TİMUR
Prof. Dr. Mehmet ASLAN
Prof. Dr. Mehmet Sadık ÖNCÜL
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Prof. Dr. Mustafa APAYDIN
Prof. Dr. Nuran ÖZTÜRK
Prof. Dr. S. Dilek YALÇIN ÇELİK
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA
Prof. Dr. Seval ŞAHİN GÜMÜŞ
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK
Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK
Prof. Dr. Turan KARATAŞ
Prof. Dr. Tülin ARSEVEN
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ
Prof. Dr. Yakup ÇELİK
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ
Doç. Dr. Ali Kemal ÖZCAN
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ
Doç. Dr. Arzu KARACA ÇAKINBERK
Doç. Dr. Fatih ARSLAN
Doç. Dr. Hasan YÜREK
Doç. Dr. Hiroki WAKAMATSU
Doç. Dr. M. Fatih KANTER
Doç. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI
Doç. Dr. Mutlu DEVECİ
Doç. Dr. Refika ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ
Dr. Öğr. Üyesi Abdulmuttalip İPEK
Dr. Öğr. Üyesi Fettah KUZU
Dr. Öğr. Üyesi Hasan CUŞA
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SÜMER
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan BÖLÜK
Dr. Öğr. Üyesi Servet GÜN

Hacattepe Üniversitesi/Türkiye
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Türkiye
Cumhuriyet Üniversitesi/Türkiye
Cumhuriyet Üniversitesi/Türkiye
Fırat Üniversitesi/Türkiye
Hacattepe Üniversitesi/Türkiye
Cumhuriyet Üniversitesi/Türkiye
Bartın Üniversitesi/Türkiye
Cumhuriyet Üniversitesi/Türkiye
Çukurova Üniversitesi/Türkiye
Adıyaman Üniversitesi/Türkiye
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye
Bartın Üniversitesi/Türkiye
Düzce Üniversitesi/Türkiye
Cumhuriyet Üniversitesi/Türkiye
Cumhuriyet Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye
Çukurova Üniversitesi/Türkiye
Çukurova Üniversitesi/Türkiye
Hacattepe Üniversitesi/Türkiye
Erzincan Binali Yıldırım Ü./Türkiye
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü./Türkiye
İnönü Üniversitesi/Türkiye
Hacattepe Üniversitesi/Türkiye
Karamanoğlu Mehmetbey Ü./Türkiye
Akdeniz Üniversitesi/Türkiye
Karadeniz Teknik Üniversitesi/Türkiye
Yıldız Teknik Üniversitesi/Türkiye
Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Türkiye
Dicle Üniversitesi/Türkiye
Munzur Üniversitesi/Türkiye
Çukurova Üniversitesi/Türkiye
Munzur Üniversitesi/Türkiye
Fırat Üniversitesi/Türkiye
Mersin Üniversitesi/Türkiye
Mersin Fırat Üniversitesi/Türkiye
Kilis 7 Aralık Üniversitesi/Türkiye
Karadeniz Teknik Üniversitesi/Türkiye
Fırat Üniversitesi/Türkiye
Çukurova Üniversitesi/Türkiye
Aksaray Üniversitesi/Türkiye
Gaziantep Üniversitesi/Türkiye
Munzur Üniversitesi/Türkiye
Adıyaman Üniversitesi/Türkiye
Munzur Üniversitesi/Türkiye
Munzur Üniversitesi/Türkiye

Bu Sayıdaki Hakem Kurulu / Reviewers Of This Issue

Prof.Dr. Mehmet Kutluğhan Savaş ÖKTE

Prof.Dr. Fatma Bahar ŞANLI GÜLBAHAR

Doç.Dr. Onur DURSUN

Doç.Dr. Ömer Faik ANLI

Doç.Dr. Rıdvan KÜÇÜKALİ

Doç.Dr. Sabit MENTEŞE

Dr. Öğr. Üyesi Aziz ALTI

Dr. Öğr. Üyesi Filiz YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÜNAL

Dr. Öğr. Üyesi Uysal DIVRAK

Dr. Aybüke Yurteri TİRYAKİ

İstanbul Üniversitesi /Türkiye

İstanbul Üniversitesi /Türkiye

Çukurova Üniversitesi / Türkiye

Ankara Üniversitesi /Türkiye

Atatürk Üniversitesi /Türkiye

Munzur Üniversitesi /Türkiye

Munzur Üniversitesi /Türkiye

Çukurova Üniversitesi / Türkiye

Çukurova Üniversitesi / Türkiye

Munzur Üniversitesi /Türkiye

Ankara Üniversitesi /Türkiye

İçindekiler

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Vedi TEMİZKAN

7-30

Kant'ta Ben Problemi

The Problem Of Self in Kant's Philosophy

Ozan YILDIRIM - Duygu ÜNALAN

31-57

Katılımcı Kültür Tartışmaları Bağlamında Facebook'taki Anti Fenerbahçe ve Anti Galatasaray Taraftar Grupları Üzerine Bir Değerlendirme

An Assesment About Anti Fenerbahce And Anti Galatasaray Fan Groups in Facebook Within The Context Of Participatory Cultural Discussions

Hilmi ETCİ - Veysel KARAGÖL

58-75

Türkiye'de İstihdam ve İşsizlik: 2000-2018

Employment And Unemployment In Turkey: 2000-2018

Serdar KARABULUT

76-93

Osmanlıların Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu İlhakında Bir Halk: Zazalar

A People in The Ottoman's Annexation Of The East And The Southeast Anatolia: Zazas

Gülsüm HOŞ

94-113

Farklı Kültürel Veya Dilsel Altyapıdan Gelen Ebeveynler İle Çalışmada Okulöncesi Öğretmenlerin Karşılaştığı Sorunlar

Solution Methods of Preschool Teachers to the Problems While Working With Families From Different Cultural Backgrounds

Makale Bilgisi**Makale Geliş Tarihi:** 03.01.2019**Makale Kabul Tarihi:** 10.06.2019**KANT'TA BEN PROBLEMİ**Vedi TEMİZKAN¹**ÖZ**

Zamanla sürekli değişmeme rağmen ben hala *aynı* ben miyim? Değişime rağmen hala kendimle aynı/özdeş isem bunu sağlayan nedir? Bir töz olmam mı ve eğer değilse bunu sağlayan başka bir şey gösterilebilir mi? Ayrıca benim zaman içinde aynılığımı/özdeşliğimi sağlayan bu ilke, nasıl bilinmektedir? Son olarak da benim bilgisi ya da bilinci, yani kendimin dışındaki bir şeylerin farkında olmam ve farkında olduğumun da farkında olmam, nesne bilgisiyle aynı statüde midir yoksa ondan farklı, hatta ayrıcalıklı ve üstün bir konumda mıdır? Bu makalede, Kant'ın bu soruları nasıl değerlendirdiği incelenmektedir. Hangi bağlamda düşündüğünü anlamak üzere Kant öncesine dair kısa bir değinmeden sonra, Kant'ın sorunu nasıl ele aldığına geçilmektedir. Zaman zaman bazı karşılaştırmalar yapılsa da esas olarak Kant içinde kalınıp, sadece sonuç bölümünde bu görüşün neticeleri hakkında bazı değerlendirmeler yapılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kant, Ben Bilinci, *Apperzeption*, Kişisel Özdeşlik, Zihin Felsefesi.

¹ Dr.Öğr.Üyesi., Munzur Üniversitesi, Felsefe Bölümü, veditemizkan@gmail.com,
Orcid Id: 0000-0002-7988-7737

THE PROBLEM OF SELF IN KANT'S PHILOSOPHY

ABSTRACT

Am I stil the same, eventhough I am constantly changing over time? If I am stil the same/identical to myself despite change, what makes this possible? Could it be that I'm a substance, and if not, what else can provide this? How is this principle, which provides my sameness in time, known? Finally, awareness of myself or my consciousness, ie, being aware of something other than myself and also being aware that I am aware of something, is it in the same status as object information, or is it different or even privileged and superior? In this article, it is examined how Kant evaluates these questions. We look at how Kant handles these problems after a brief mention of pre-Kantian philosophy in the history of philosophy to understand the context in which he thinks. Although we make some comparisons from time to time, we remain mainly in Kant, but in the conclusion part we make some evaluations about the results of his opinions.

Keywords: Kant, Self Awareness, Apperception, Personal Identity, Philosophy of Mind.

Giriş: Ben Sorunu

Beni ben yapan ve benim birliğimi sağlayan nedir? Beni bireysel bir bütün yapıp başkalarından ayırt eden nedir? Bu sorular, benim neliğine işaret etmekle birlikte, kişisel özdeşlik sorununu da ima etmektedir. Ben sorunu bugün daha çok 'kişisel özdeşlik' başlığıyla ele alınmaktadır.

Kişisel özdeşlik problemi, zaman içinde özdeşliği, yaşanan bedensel ve zihinsel köklü değişimlere rağmen nasıl aynı kişi olarak kaldığımızı ya da öyle düşündüğümüzü ifade etmektedir. 'Ben' diyebilmem için, basit anlamda kendi benimizi fark edip başka her şeyden ayırt ettiğim anlık bir farkındalık gerekmektedir. Kişisel özdeşlik, ben sorununu içermekle birlikte esas olarak onu varsaymaktadır. Kişisel özdeşlik, bir an içinde var olan kendi beninin farkındalığının zamana yayılmış hali, geçmiş ve geleceği de kapsayan bir bütünlük olarak düşünülebilir.

Benin zaman içindeki özdeşliği, öznenin tarihsel bir bilinç taşıyıcısı olarak kurulumu, ya da psikolojideki anlamıyla kişisel özdeşlik olarak ele alınması tartışılan ben sorununu

farklı yönlerden ele almaktadır. Burada ilgilenilen durum, anlık bir deneyimdeki ben kavrayışıdır. Buradaki ben, deneyim sahibi bir varlık olarak, geçmiş ve gelecekte de kendi bilincine sahip olmasından önce şimdi kendinin deneyimine sahip olan bendir. Dolayısıyla bu ben bilincinin, tarihin bir uğrağında kurulan, yani belli bir kişisel öyküsü olan ve bu deneyimlere dayanarak belirli bir kişiliğe sahip olan bene önceliği vardır; bu benlik, basit anlamda kendi deneyiminin farkında olan, farkında olduğunun da farkındalığına sahip olan bir bendir.²Şimdi bu genel bilgiler ışığında sorunun, felsefe tarihinde Kant'a gelene kadar nasıl işlendiğine bakalım.

Benlik veya ben sorunu, felsefe tarihinde Antik filozoflara kadar giden bir geçmişe sahiptir. Sokrates'in meşhur mottosu 'kendini bil', esasen beni ben yapan, bana kimliğimi, zaman içinde değişmezliğimi veren ruhumu bilmek anlamına gelir. Dolayısıyla ruh olarak isimlendirilse de konu ben bilinci problemiyle doğrudan ilgilidir.

Konunun ilk ele alınışı Platon'un *Şölen*(207d-208b) ve *Theaitetos*(184e-186e) diyaloglarında yer alır. Burada sorunlar, açık bir şekilde ortaya konularak tartışılmakla birlikte konu sistematik olarak işlenmez. Aristoteles'in *Ruh Üzerine (Peri Psykhes)* adlı eseri, konu hakkında ilk kapsamlı ve sistematik inceleme olma niteliğine sahiptir. Bu eserde, insan da dâhil olmak üzere canlıları cansızdan ayıran ilke araştırılır. İnsanın sahip olduğu yetiler, tek tek ve aralarındaki ilişkiler açısından ayrıntılı bir biçimde serimlenir. Duyumlamanın, düşünmenin ve bunlar arasındaki köprüyü sağlayan imgelem ve hafıza yetilerinin ele alındığı bu eserde duyumların nasıl olup da bir bilinçte birleştiği, duyumlamanın nasıl olup da kendi kendisinin farkında olduğu da incelenir (Aristoteles 2019: 412a2-432a15).

Modern dönemle birlikte benlik, felsefenin merkezine yerleşir. Descartes'ta "düşünüyorum, o halde varım" (*cogito ergo sum*) sezgisel ve apaçık hakikati, hem kesin bilginin ilk ve en kesin örneği olarak görülmekte, hem de üzerine bir bilimsel sistemin inşa edileceği ilk aksiyom/postulat olarak kabul edilmektedir (Descartes 1997: 35). Descartes'tan

²Bu ben deneyimi Helen Keller'ın yaşamına bakıldığında daha iyi anlaşılabilir. Helen Keller, bebeklik çağından itibaren kör-sağır ve dilsiz olan biri olarak doğar. Çoklu engelene rağmen başardıkları, onu efsanevi bir kişilik haline getirmiştir. Beş lisan bilen, bisiklet, kano ve yelkenli ile gezintiye çıkan, yüzen, satranç oynayan Helen Keller, yazdığı makaleler ve bir dizi kitapla kendisini engellilere yardımcı olmaya adanmıştır. Keller'ın hayatını konu edinen *Black* isimli filmde, *kendini bir ben olarak fark ettiği* deneyime yer verilir. Burada benin deneyimlenmesi, bir anda olmaktadır. Dışarıdan yardımla fakat içerden ve bir anda fark edilen ben deneyimi ile kavramları ve dili aynı anda adeta *keşfeder*; yani kendi dışındaki bir şeye dil ve kavramlarla işaret edebileceğini anlar. Bir anda kendi olduğunu, kendi dışında bir şeyler -duygu ve düşünceleri de dâhil- olduğu ve bunlara da dille işaret edebildiğini fark etmesiyle önüne, öncekinden bambaşka bir dünya açılır. Yaşanan deneyim, bir çeşit aydınlanma anı gibi birden ve dolaysızdır. Burada dilin ya da kültürün gelişmişliğinin, bilginin seviyesinin belirleyici bir önemi olmamaktadır.

sonra gelen hem rasyonalist hem de ampirist filozoflar, onun benlik konusundaki görüşlerinden etkilenmiş ve bu konudaki kendi görüşlerini hep onunla belli bir ilgi içinde geliştirmişlerdir.

Descartes'ın ardılları olarak görülebilecek filozoflar, benin ve ben bilincinin mahiyeti konusunda farklı düşünceler öne sürmüşlerdir. Değişime rağmen değişmeden kalan bir benin/ruhun *kişinin özdeşliğini* sağladığını düşünen Descartes, ruhun kendi başına var olan bir töz olduğunu düşünmektedir. Ruhun bir töz olduğunu, monad olduğunu düşünen Leibniz'e (Leibniz 1949: 14) karşın Spinoza, ruhun bir töz olduğunu değil fakat tek töz olan Tanrı'nın bir modusu olduğunu savunmaktadır. Ampirist filozoflardan hem Locke hem de Berkeley, ruhun bir töz olduğunu kabul etmektedirler. Buna karşın, ne Hume ve ne de Kant, ruhun bir töz olduğunu kabul ederler.

İlginç olan şu ki, nesne ve özne bilgisi arasında özsel bir fark olmadığını iddia eden Locke ve Hume hariç, Spinoza ve Leibniz gibi rasyonalist filozoflar yanında Berkeley de ben bilgisinin, sezgisel bir bilme olduğunu ifade etmişlerdir. Locke ve Hume ise, ben bilgisinin nesne bilgisinden ilkece farklı olmadığını, aralarında paralellikler olduğunu öne sürmüşlerdir. Nasıl kendi dışımızdaki bir nesnenin bilgisi için duyum gerekiyorsa, kendimizin içimizden bilgisi için de bir duyum gereklidir (Hume 1997: 236); ilkinde dış duyu adı verilirse içerden gelene de iç duyu adı verilebilir. Kişisel özdeşliğin zemini olarak görülen tinsel töz, Locke'a göre kişisel özdeşliği sağlamak açısından yeterli değildir, kişisel özdeşliğin nihai zemini ne beden ne de tinsel tözdür (Locke 1996: 195); Locke'a göre, ancak hafızanın, kişisel özdeşlik için hem gerekli hem de yeterli bir koşul olduğundan söz edilebilir (Yalçın 2010: 3-7). Benzer bir biçimde Leibniz için de bir monad olan ruh, ancak hafıza sayesinde kendi başına varolan ve kendisi için yeterli bir ilke olabilmektedir (Temizkan 2008:8-29).

İşte özellikle bu bağlam içinde düşünmeye başlayan Kant, başta Leibniz-Wolff felsefi geleneği içinde yetişir; fakat zaman içinde giderek Hume ve Rousseau'nun etkisine girer. Teorik³ sorunlar söz konusu olduğunda, Hume'un bilginin ve idelerin kökeni olarak deneyime ağırlık vermesi ve metafiziği tümünden reddedip kökten eleştirmesinden etkilenir; kendi ifadeleriyle Hume, onu dogmatik uykularından uyandırmıştır. Kant, bu bağlam içinde hem bilimlerin ele aldığı nesneyi hem de bilen özneyi nasıl bildiğimizi anlamaya çalışır.

³ Pratik akıl içinde ele alınan ahlak, siyaset gibi pratik alanlara karşıt olarak, teorik akıl içinde ele alınan epistemoloji, metafizik ve ontoloji anlamında kullanılmaktadır.

Kant'ın ben hakkında öne sürdüğü görüşler, temelde onun metafizik eleştirisi bağlamında bir anlam kazanır. Hatta bunlar, metafizik eleştirisinin doğrudan sonuçları olarak da görülebilir. Kant'a göre kendinden önceki metafizik, deneyim sınırlarını aşan, deneyimin bizi düzeltemeyeceği, savlarımızın doğruluğunu/yanlışlığını test edemediğimiz iddiaların alanıdır. Buradaki temel sorun, deneyimin yargıç olamadığı iddialarda bulunmak ve düşünce içinde kalan kurgulardan hareket etmektir. Sorunun aşılmasının yolu, deneyimin yargıçlığını baştan kabul eden ve *a priori* bilgilerimizin nasıl olanaklı olduklarını açıklamakla kendini sınırlandıran bir metafizik -felsefe- yapmaktır. Kant'a göre metafiziğin içinde bulunduğu antinomik durumdan kurtulmanın tek yolu budur; aksi halde, filozofların çabalarının birbiri üzerine eklenerek ortak bir katkıya dönüşmesi⁴ mümkün olamaz.

Kant'a göre, Rasyonalizm ekseninde yürütülen metafizik çalışmalarda her zaman sadece kavramdan ve düşünmeden hareket edilmiş, böyle yaparak deneyimde karşılığı verilmeyen ve verilemeyecek de olan metafizik nesnelere hakkında pozitif bilgilere ulaşıldığı iddia edilmiştir. Kant'ın metafizik eleştirisine göre, saf düşünceden hareket ederek varlık hakkında geçerli olan önermeler öne sürülemez, dolayısıyla da sadece düşünce içinde kalan çıkarımlar geçersizdir. Bize herhangi bir bilgi vermemekte, sadece öznenin bilgi yapmada kullanacağı düşüncenin içi boş biçimlerini vermektedir. Böyle olunca hem Antiklerin ruhun veya herhangi bir tözün kendi başına varolması lehine verdikleri kanıtlar, hem de ortaçağların ve Descartes'ın tanrının varlığı lehine verdikleri kanıtlar geçersiz olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Kant'a göre, teorik akıl içinde ne ruhun ölümsüzlüğü, ne Tanrı'nın varlığı ve ne de evrende özgür bir nedenselliğin mümkün olması lehine herhangi bir pozitif -ya da negatif -iddiada bulunulamaz. İşte Kant bu noktadan hareket ederek olanaklı deneyim sınırının aşmadan, ben ve ben bilinci hakkında neler söylenebileceğini araştırmıştır. Bu genel girişten sonra ben sorununa geçelim.

I.Kant'ta Ben Sorunu: *Transzendental Ben*

Kant'ta ben bilgisi, felsefesinin en temel dayanaklarından biridir. Bu açıdan, anlaşılması teorik olduğu kadar pratik konuların anlaşılması için de zorunludur. Teorik bilgi

⁴ Bilindiği üzere, "paradigma" kavramını bu anlamda ilk kez Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı temel eserinde kullanır. Esasen bu kavramın başka öncüleri olmakla birlikte, söz konusu bu kavram Kant'a hiç de uzak değildir. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi* adlı eserinin önsözünde (1993: BVII-BXII), bilimlerin emin yoluna girmiş olan mantık, geometri, matematik ve fizik gibi bilimlerden söz ederken, metafiziğin bilimlerin emin yoluna girmediğini, zira sonuç olarak metafizik üzerinde hiçbir uzlaşımın olmadığını ifade eder. Bunun temel nedeni de, çalışmaların ortaklaştırılmaması, dolayısıyla da ortak bir katkıya dönüştürülebilmesidir. Bu ise, tam da bir bilimin paradigmaya kavuşmasından sonra ortaya çıkan sonuçtur.

söz konusu olduğunda, Kant'a göre, bilginin bağlandığı en yüksek ilke bilincin birliği ilkesidir. Kant'ın ben bilinci anlayışı farklı bölümlerde görülmektedir. *Saf Aklın Eleştirisi*'nde kategorilerin çıkarsaması bölümünde, benlik anlayışını, bütün olarak ortaya koymaktadır. Ampirik ben ile *transzendenal* ben ya da yine bu ayrıma karşılık gelen öznel özbilinç ile nesnel özbilinç ilişkisini burada ele almaktadır.

Kant'ın ben anlayışı, fenomenal benlik ile *transzendenal* benlik olarak iki başlıkta toplanır. *Transzendenal* benlik, deneyim ve bilginin zeminindeki saf birliktir. Deneyimi olanaklı kılan benin analitik birliğidir. Özbilincin nesnel birliğinin zeminidir. Kendini, düşünüyorum saf temsiliyle ortaya koyan saf ben bilincidir. Ampirik ben bilinci, iç duyuadaki çoklunun sentezlenmesine, yani bir-leştirilmesine dayanmaktadır.

Kant, duyumlama ve düşünme arasındaki ayrıma paralel olarak, ben bilgisini biri etkin, diğeri edilgin olarak ikiye ayırır: "Eğer iki eylemi bilinçli olarak temsil edersek- bir kavramı mümkün kılan içsel eylem yahut düşünüm ile algıyı yani ampirik görüyü mümkün kılan hissetme eylemini- o zaman ben bilincini düşünüm ve algılama olarak ikiye ayırabiliriz. Birincisi idrak bilinci yani saf ben bilinci iken ikincisi iç duyunun bilinci yani ampirik ben bilincidir. Dolayısıyla, birinciyi iç duyu olarak adlandırmak yanlıştır." (Yalçın 2006: 100).

Transzendenal ben bilinci, saf bilinçtir. Öznenin, kendini deneyim sahibi bir bilinç olarak deneyimlemesinin dayanağıdır. Bu olmadan, öznenin kendinin farkında olması olanaksızdır: "Düşünmemin nesnelere elde edip onları kavrayabilmeliyim, yoksa kendimin bilincinde olamam (*cogito, sum*: burada *ergo* demeye gerek yok). Bu, *autonomia rationis purae*'dir [saf aklın özerkliği]; çünkü bu olmasaydı, verilmiş bir görüş konusunda bile, düşünceden yoksun kalırdım; varolduğumu bilmeden, bir hayvan gibi varolurdum." (Kant 2000: 35).

Bir nesneyi düşünebilmem, ancak onu zihnimde kurabilmemle olanaklı olmaktadır. Nesneyi kurmam, ona kendi bilincimin birliğini vermem, onu bilincimin koşullarına tabi kılabilmemle olanaklı olmaktadır. Nesnenin kurularak düşünülmesi sürecinde, bilincin birliği, çokluya birlik vermede işlevsel olmaktadır: "Ama olanaklı bilincin bu birliği ayrıca nesnelere tüm bilgisinin biçimini de oluşturur ve bunun yoluyla çoklu tek bir nesneye ait olarak düşünülür." (Kant 1993: A129). Nesnenin, çokluda ortaya çıkarılması sürecinde özne, kendinin özne olma bilincini kazanmaktadır. Ancak görüde verilen malzemenin bir nesne kavramında sentezlenmesiyle nesne kurulmakta, nesneyi kuran olarak da özne kendini fark etmektedir.

Duyusal görünün biçimi olarak uzay ve zaman henüz bilgi vermemektedirler, bilgi için görünün *a priori* çoklusunu vermektedirler. Buradan bilginin oluşabilmesi için, bir üçgeni *a priori* bilebilmek için bu çokluda bireşimi ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bu bireşimin birliği olmaksızın nesnenin bilinci oluşmamaktadır. Bu koşul: “Yalnızca bir nesneyi bilmek için benim kendi gereksindiğim bir koşul değildir; ama her algı *bana bir nesne olmak için* onun altında durmalıdır, çünkü başka türlü ve bu bireşim olmaksızın, çoklu kendini bir bilinçte birleştiremez.” (Kant 1993: B138). Bu önerme, temsilleri benim kendi temsillerim olarak görüp onları genel olarak düşünüyorum ifadesiyle kavrayabilmem için, benim bilincimin birliğine tabi olmaları gerektiğini anlatmaktadır. Tasarımlar, eğer benim tasarımlarım olacaksa, ben onları düşünerek onların bilincinde olacaksam, bu şarta uymaları zorunludur.

Düşünüyorum tasarımı, benim kendi düşünme etkinliğimi kendim için tasarımlama faaliyetinde ortaya çıkmaktadır. Tasarımların bilincinde olabilmem için, bu tasarım, tüm başka tasarımlarıma eşlik edebiliyor olmalıdır, aksi halde, bende düşünilemeyen bir tasarım olacaktır ki bu onun benim için anlamsız olduğunu söylemek demektir. Dolayısıyla, bu tasarım, bütün tasarımlarıma tüm bilinçte, bir ve aynı olarak eşlik etmektedir. Kant buna kökensel *apperzeption* adını vermektedir, “çünkü ‘*düşünüyorum*’ tasarımı üretirken kendisine daha öte hiçbir tasarımın eşlik edemeyeceği özbilinçtir.(...) belli bir sezgide verilen çoklu tasarımlar, eğer tümüyle bir özbilince ait olmasalardı, tümüyle *benim* tasarımlarım olmazlardı.” (Kant 1993: B132). Bu *apperzeption*un birliğini, *transzendentel* özbilinç olarak adlandırmaktadır. Tasarımların benim olması ancak, evrensel bir özbilinçte bir arada durabilmeleri koşulunu sağlamaları halinde olanaklı olabilmektedir.

Peki, özbilincin evrensel özdeşliği nasıl olanaklı olmaktadır? Çoklunun bilincinin özdeşliği, bunların bireşimi ve bu bireşiminin bilinciyle olanaklıdır. Değişik tasarımlara eşlik eden ampirik özbilinç kendinde dağınıktır ve öznenin özdeşliğiyle bağıntıdan yoksundur. Kant'a göre özneye bu bağıntı, “yalnızca her tasarıma bilinç ile eşlik etmem yoluyla değil, ama bir tasarımı bir başkasına *bitiştirmem* ve bireşimlerinin bilincinde olmamla yer alır. Bu yüzden ancak verili tasarımların bir çoklusunu *tek bir bilinçte bileştirebilmem* yoluyla *bilincin bu tasarımların kendilerindeki özdeşliğini* tasarımlamam olanaklıdır” (Kant 1993: B133). Başka bir deyişle, bilincin baştan sona giden özdeşliği, ancak verili tasarımları tek bir evrensel bilinçte birleştirme edimi varsayımı altında olanaklıdır. Bilincin bu birleştirme ediminin evrenselliği, genel olarak bilincin özdeşliğinin zemini olmaktadır. “Sezgilerin çokluğunun

bireşimli birliği, *a priori* verili olarak, böylece *benim* tüm belirli düşüncemi *a priori* önceleyen tamalğının [*apperzeption*] kendi özdeşliğinin zeminidir.” (Kant 1993: B134). Kant'a göre *apperzeptionun* çözümsel birliği, ancak bireşimli birliğin varsayımı altında olanaklıdır. Yani, birleştirme edimi olmadan bilinç ve onun özdeşliğinden söz edilememektedir. Bu varsayımın gerekçesi, özbilincin bir çoklu sunmayıp sadece görüde verilen çokluyu birleştirmede işlevsel olmasıdır.

Tekrarlarsak, bilincin özdeşliği ancak herhangi bir bireşimli birlik varsayımı altında olanaklıdır. Genel kavramlara baktığımızda, bu yolla, bir özellik tasarımlarız ki bu başka tasarımlarla bileşmiş görünmektedir. Genel olarak kırmızı tasarımının, kendilerinde bunun yanı sıra başka özellikler de taşıyan nesnelere ait olduğu görülmektedir. Farklı nesnelere ortak düşünülen bu tasarım, ancak önceden düşünülmüş bir bireşimli birlik aracılığıyla çözümsel olarak düşünülebilir. Buna göre, onu genel kavram yapan bilincin çözümsel birliğini onda düşünmeden önce, kendisi başka olanaklı tasarımlarla bireşimli birlik içinde düşünülmüş olmalıdır. Kant'a göre bireşim nesnenin kendisinde yatmamaktadır, öznenin kendiliğindenliğinin bir sonucudur. Bireşim, nesnelere yoluyla verilemediğine göre, “daha önceden kendimizin bileştirmemiş olduğumuz hiçbir şeyi nesnede bileşmiş olarak” tasarımıyamayız (Kant 1993: B130) Kant'a göre anlık, “daha önce hiçbir şey bileştirmemiş olduğu yerde hiçbir şeyi çözemez, çünkü çözümlenecek olan ancak *onun yoluyla* bileştirilmiş olmakla tasarım yetisine verilebilir.” (Kant 1993: B130). Bundan dolayı, çözümleme temelde bireşimi önceden varsaymaktadır.⁵

Bireşim birleştirilecek bir veriyi şart koşmaktadır, yalın bir tasarım olarak ben yoluyla hiçbir çoklu verilmemektedir. Anlağın kendisinde böyle bir çoklu olmadığına göre bunu duylarda araması gerekmektedir. Fakat duylarda verili çoklu ampirik olduğu sürece bunun bireşimi her zaman öznel ve olumsal olduğundan dolayı, bunun ampirik bilinci de zorunluluk taşımayacaktır. Buradan bilincin nesnel birliği doğmayacaktır, zira bir insan bir nesnenin tasarımını bir şey ile başkası ise başka bir şey ile bağlayacaktır. Bilincin ampirik birliği, tasarım yasalarına bağlı olduğundan, tamamen olumsal olmaktadır. Bilincin zorunlu birliğinin doğması ancak bireşimin, *apriori* bir zeminde saf bir duyusal çoklu üzerinde uygulanmasıyla olanaklı olmaktadır. Duyusalığın saf biçimi olarak zaman, olanaklı bütün görüngülerin

⁵ Bu nokta, analitik yargıların zemini konusunda önem taşımaktadır. Kant'a göre bu yargıların zorunluluğunun zemininde, öznenin birleştirme ediminin zorunluluğu yer almaktadır. *Transzendental* özne ve onun kurucu edimlerine göndermede bulunmaksızın analitik yargıları sadece dilin mantığıyla ele almaya çalışan analitik filozoflar ile Kant arasında bu noktada önemli bir fark bulunmaktadır.

evrensel koşulu olarak burada birleşimin *a priori* malzemesini sağlamaktadır. “Sezginin zamandaki arı biçimi, salt verili bir çokluyu kapsayan genelde sezgi olarak, yalnızca sezginin çoklusunun bir ‘Düşünüyorum’ ile zorunlu bağıntısı yoluyla, ve dolayısıyla anlağın ampirik bireşime *a priori* zemin olan arı bireşimi yoluyla, bilincin kökensel birliğinin altında durur. Yalnızca kökensel birlik nesnel olarak geçerlidir” (Kant 1993: B140).

Duyuların sunduğu tekil görülerin, kategorilere uygun olarak bir nesne kavramında birleştirilmesi yoluyla özne kendini fark etmektedir. Bilincin birliği, anlak, çoklunun bilgisinde onu bireşimli olarak bir bilgiye birleştirmesini sağlayan işlevin özdeşliğinin bilincinde olmasaydı, olanaksız olurdu. “Öyleyse kendinin özdeşliğinin kökensel ve zorunlu bilinci aynı zamanda tüm görüngülerin kavramlara göre e.d., kurallara göre bireşiminin eşit ölçüde zorunlu birliğinin bilincidir. (...) çünkü anın tasarımlarının çokluluğunda kendi özdeşliğini düşünebilmesi ve dahası, bunu *a priori* düşünebilmesi ancak ediminin özdeşliğini göz önüne almasıyla olanaklıdır; ve bu edim yoluyla ki tamalgının [*apperzeption*] tüm bireşimini aşkınsal [*transzendent*] bir birlik altına getirir ve ancak böylelikle ki bağlantılarını *a priori* kurallara göre olanaklı kılar.” (Kant 1993: B108). Bir tarafta nesne ve onun birliği, diğer tarafta birleştirme ediminin özdeşliği ve öznenin bu etkinliğin bilinci üzerinden kendini bir özne olarak deneyimlemesi mümkün olmaktadır.

Belirtmek gerekir ki, birleştirme ediminin kritik felsefe açısından merkezde yer alması, burada daha anlaşılır olmaktadır. Bu birleştirme ediminden önce ne bir nesne ne bir özne olanaklı olmaktadır. Öznenin bu edimden önce varolmaması, edimlerin iradi olmamasıyla ilgilidir. Birleştirme edimleri kendiliğinden düşünme edimleri olduğundan dolayı, öznedeki, onun kendi iradesine bağlı olmaksızın gerçekleşmektedir. İcra edilen bu birleştirmeden sonra, ben kendini kurulan nesneden ayırarak, kendini birleştirme ediminin sahibi ya da onun mekânı olarak deneyimlemektedir.

Bir bütün olarak ele alınır, görüler, eğer bilinçte bulunamıyorlarsa bizim için hiçbir anlam taşımazlar, hatta bu onların yok olmasıyla eş değerdedir ve bilgi, ancak onların doğrudan ya da dolaylı olarak bilince katılabiliyor olmalarıyla olanaklıdır. Bu açıdan tüm tasarımların olanaklı bir ampirik bilinçle zorunlu ilişkileri vardır; eğer bu olmasaydı onların bilincinde olmak olanaksız olurdu. Fakat bu ampirik bilinç kendinde her zaman tikel bir deneyim olduğundan dolayı dağınıktır, bağıntıdan yoksundur. Tasarımların birbirine bağlanması, çağrışım yasalarına bağlı olduğundan dolayı bilinçteki bireşimleri zorunluluk ve evrensellik taşımayıp öznel olmaktadır. Yalnızca ampirik bilinç olması durumunda, aynı

öznenin farklı tikel deneyimleri ve farklı öznelere deneyimleri arasında bir birlik olmamaktadır. Bilincin birliği, ampirik bilinçlerin zemininde yer alan bir *transzendentel* bilinçle olanaklı olmaktadır. Bu bilinç, kendi kendimin bilinci olarak tüm tikel deneyimleri incelemektedir. Tüm tasarımlar açısından, kendi kendimizin tam özdeşliğinin bu tasarımların zorunlu koşulu olarak *a priori* bilincindeyizdir. Bu yüzden, bütün tikel ampirik bilinçler, kökensel *apperzeption* olarak benin kendi özbilinciyle ilişkili olmak zorundadır. Öznenin özdeşliğiyle ve kendi aralarında bağıntı kazanmak için, öznenin özbilincinin koşullarına uymak zorundadırlar. Ampirik bilincin çoklusu, *transzendentel* bilinçte bağlanmak zorundadır ve bunu, ancak benin özbilincinin koşullarına uyarak kazanmaktadırlar. Ampirik bilinç, çağrışım yasalarına dayandığından, deneyime bağımlıdır ve *a priori* olması olanaklı değildir. Şimdi, birleştirme ediminden önce öznenin özbilinci olanaklı olmayacağına göre, *a priori* özbilinç nasıl olanaklı olmaktadır? *A priori*, deneyime zorunlu olarak uygulanan ve deneyimi olanaklı kılan koşullar anlamına gelmektedir. Bu açıdan *transzendentel* bilinç, ancak ampirik olarak verilebilecek bir veri üzerindeki uygulamayla olanaklı olmaktadır. Görünün birleşiminin bilincinden bağımsız özbilinç olmadığı ve görünümün ampirik olması durumunda birleşimin *a priori* olması olanaksız olduğuna göre, birleşim ancak duyusal görüyü olanaklı kılan saf görü olarak zaman üzerinde olanaklı olmaktadır. Burada birleşim, zamanın saf çoklusu üzerindeki ediminin özdeşliğinin bilinci üzerinden olanaklı olmaktadır (Kant 1993: A116, 117).

II. Deneyimin Zemini Olan Benin Deneyimlenememesi

Kant, “Saf Aklın Diyalektik Çıkarımları” başlıklı bölümde, rasyonel psikolojiyi ve ruhun ölümsüz olduğu, bedensel olmadığı, bütün değişimlerinde bir kaldığı ve yalın bir töz olduğu yönündeki çıkarımları eleştirmektedir. Kant’a göre buradaki yanılsamaların en temel özelliği, salt düşünceden yapılan çıkarımlar olmalarıdır. Sadece düşünme içindeki akıl yürütmelerle, bunların görüde bir karşılığı olup olmadığına bakılmadan çıkarımlar yapılmaktadır. Bu durumda, söylediklerinin geçerliliği sadece yargıların birbiriyle tutarlı olmalarına dayandırılmaktadır. Şimdi, Kant’a göre, sadece düşünce içinde kalınarak nesneyle ilgili yargı verilemez. Genel mantık bu açıdan doğruluğun olmazsa olmaz koşuludur ama nesnelere bağıntısını soyutlayıp düşüncelerin genel olarak biçimiyle ilgili olduğundan dolayı bir anlam taşımamaktadır. Zira düşüncelerin, nesnelere verilebildiği tek yer olan duyusallıkla bağıntısı kurulmamıştır.

Kant, bilmenin görüye dayandığını düşünmektedir. Bilgi ancak anlığın, görüleri

apperzeptionun birliğine tabi kılmasıyla olanaklıdır. Duyusal görünün malzemesinin bilince taşınmasını sağlayan kategoriler, burada bir anlam ve işlev kazanmaktadır. Kavram, nesne ve yargı arasında daha önce değinilen ilişki göz önünde bulundurulduğunda, nesnenin [*object*], yargı içinde kavramlar aracılığıyla farklı yanlarından tutularak kurulduğu görülmektedir. Temsillere birlik veren yargı fiili, onları, *apperzeptionun* birliğinin karşılığı olan nesne kalıbıyla ilişki içine sokmaktadır. Bu sayede nesne, yargı içinde, görüdeki temsillerine birlik verilerek aynı anda hem ortaya çıkarılmakta, hem de düşünülür hale getirilmektedir. Bütün kategoriler, bunların birliğinin kaynağı olan *apperzeptionu* zaten önceden varsaymaktadır. Şimdi, deneyimde verilen bir nesnenin [görüsel karşılık] bir yargı ediminde düşünülmesinde işlevi olan kategorilerin, *apperzeptionun* kavranmasında kullanılması yanılısamanın esas kaynağıdır. Kant, bu yanılısamadan kurtulmanın, *apperzeptionun* kategorilerle kavranamayacağını gösterilmesiyle olanaklı olduğunu düşünmektedir. Kategorilerin birliğinin zemini olan *apperzeptionun* kendisi yine aynı kategorilerle kavranamaz. Zaman formuna tabi olan nesnelerin kavranmasında işlevi olan kategoriler, zaman formuna yönelerek onu kavrayan, anlarını ayırt eden *apperzeption* fiiliyle kavranamamaktadır. *Apperzeption* deneyimlenemez, çünkü her deneyimin zemininde vardır. Ona yönelik her kavrayış denemesi sonuçsuz kalmaktadır, zira bütün bu denemeler onu zaten varsaymaktadır.

Genelde düşünen bir varlık olarak kendime yüklediğim yüklemeler (töz olma, bir olma), saf kategorilerden başka bir şey değildirler. Salt kategorilerle, hiçbir zaman belirli bir nesne düşünülemez. Bunun olanaklı olması için nesnenin (*gegenstand*/görüsel karşılık) görüde verilmiş olması gerekmektedir. Temelde yatan bir görü olmaksızın salt kategori hiçbir nesnenin kavramını vermemektedir; nesne yalnızca görü yoluyla verilir ve bundan sonradır ki nesne kategoriye uygun olarak düşünülür. Fakat zamanın saf belirlenimi olan şemalar olmaksızın kategoriyle görü arasındaki köprü kurulamamaktadır. Bu durum töz kategorisi için de aynen geçerlidir.

Töz kategorisinin verilmiş bir görüye uygulanması için, kalıcılık şeması gereklidir. Bu şema olmadan, kategorinin görüyle ilişkisi olanaklı olmamaktadır: “Eğer bir şeyi görüngüdeki bir töz olarak bildireceksem, sezgisinin yüklemeleri bana önceden verilmeli ve bunlarda kalıcı olanı değişebilir olandan ve dayanağı (şey) ilintiden ayırt edebilmeliyimdir.” (Kant 1993: A399, A400). Fakat “iç sezgimizin biricik biçimi olarak zamanın ise kalıcı hiçbir şeyi yoktur ve dolayısıyla yalnızca belirlenimlerin değişiminin bilgisini verir, belirlenebilir nesnenin değil. Çünkü ruh dediğimiz şeyde her şey sürekli akış içindedir ve yalın benden başka kalıcı

hiçbir şey yoktur- Ben ki yalındır, çünkü bu tasarımın hiçbir içeriği yoktur ve dolayısıyla hiçbir çoklusu yoktur” (Kant 1993: A382).⁶

“Ama bizdeki düşünen varlığın kendi kendisine arı kategoriler yoluyla ve dahası saltık birliği anlatanlar yoluyla bildiği sanısı (...) Tamalğının [*apperzeption*] kendisi kategorilerin olanağının zeminidir ve kategoriler ise kendi paylarına sezginin çoklusunun bireşiminden başka bir şeyi temsil etmezler, ama ancak çoklunun tamalğında [*apperzeption*] birlik taşıyor olması ölçüsünde. Buna göre genel olarak özbilinç tüm birliğin koşulu olanın tasarımıdır, ve gene de kendisi koşulsuzdur (...) düşünen Ben konusunda onun kendisini kategoriler yoluyla bildiği değil, ama kategorileri ve onlar yoluyla tüm nesnelere tamalğının [*apperzeption*] saltık birliğinde ve dolayısıyla kendi kendisi yoluyla bildiği söylenebilir (...) genel olarak bir nesneyi bilebilmek için varsaymam gerekenin kendisini nesne olarak bilemem, ve belirleyen ‘kendi’ (düşünce) belirlenebilir ‘kendi’den (düşünen öznenin) (...)ayrıdır. Gene de, düşüncelerin bireşimindeki birliği bu düşüncelerin öznesinde algılanan bir birlik olarak görmeye götüren o yanılmasadan daha doğal ve daha saptırıcı bir şey yoktur. Bu tözselleşmiş bilincin aldanmacası olarak adlandırılabilir.” (Kant 1993: A402).

Bir alanın saf akılsal bilgisini edinebilmek için o alanın kavramlarının uygulanabileceği verilmiş bir görü olmalıdır. Dış duydaki nesnelere ilişkin görü ve onun uygulanacağı gözlemlenebilir ve kalıcı olarak varolduğundan, *sentetik a priori* bilgi olanaklı olmaktadır. Görünün *a priori* biçimlerine dayanarak *a priori* sentetik yargılar ve buna dayanan bilim olanaklıdır. Fakat genel olarak “düşünen bir varlığın doğasına ilişkin arı ussal bir bilgi edinmenin olanaklı olabilmesi için bu benin bir sezgi olması gerekecek ve bu tüm düşüncede deneyimden önce varsayılmakla, sezgi olarak *a priori* bireşimli bilgiler verebilecektir. Ama bu ben tıpkı herhangi bir nesnenin kavramı olmaması gibi bir sezgi de değildir; tersine bilincin yalnızca biçimidir” (Kant 1993: A382).

Düşünüyorum kavramı ya da yargısı, genel olarak tüm kavramların ve dolayısıyla tüm *transzendentel* kavramların taşıyıcısıdır ve kendisi de eş ölçüde *transzendentel*dir; “ama hiçbir özel ad taşıyamaz, çünkü yalnızca tüm düşünceyi bilince ait göstermeye hizmet eder” (Kant 1993: A342 B400). Tüm yargılarda ben, yargıyı oluşturan ilişkinin belirleyici öznesiyimdir. Ama benin, düşüncede her zaman özne olarak ve yalnızca bir yüklem gibi düşünceye ait olmayan bir şey olarak görülebilmemesinin geçerliği kabul edilmelidir. Bunun

⁶ Burada Kant, Hume’un öznenin sadece sürekli değişen bir algı demeti olduğu görüşünü izlemektedir.

apodiktik ve hatta özdeş bir önerme olmasına karşın, bu durum benim kendim için bir nesne olarak kalıcı bir varlık ya da töz olduğum anlamına gelmez.

Apperzeptionun beninin ve dolayısıyla her düşünme edimindeki benin tekil bir şey olması ve bir özneler çokluğuna çözülememesi ve buna göre mantıksal olarak yalın bir özneyi göstermesi daha şimdiden düşüncenin kavramında yatmaktadır ve öyleyse çözümsel bir önermedir; ama bu düşünen benin yalın bir töz olduğu anlamına gelmemektedir. Bilincinde olduğum tüm çoklularda kendi kendimle özdeş olduğum önermesi de benzer olarak kavramların kendilerinde yatan ve dolayısıyla çözümsel olan bir önermedir. Ama öznenin tüm tasarımlarında bilincinde olabildiğim bu özdeşliği onun bir nesne olarak verilmesini sağlayan sezgisini ilgilendirmez ve dolayısıyla kişinin özdeşliğini de imleyemez, çünkü bu sonucusu tüm durum değişimlerinde düşünen varlık olarak birinin kendi tözünün özdeşliğinin bilincini anlatır. Bunu tanıtlamak için 'düşünüyorum' önermesinin yalnızca bir çözümlenmesi yeterli olmayacak ve verili sezgiler üzerine temellenmiş çeşitli bireşimli yargılar gerekecektir.

Düşünen bir varlığın varoluşu olarak, kendi öz varoluşunu dışımdaki başka şeylerden (ki bedenimde bunlar arasındadır) ayırt ederim önermesi de benzer olarak çözümseldir; çünkü başka şeyler kendimden ayrı türde olarak düşündüğüm şeylerdir. Ama bu önerme yoluyla kendi kendimin bu bilincinin bana tasarımların verilmesini sağlayan dışımdaki şeyler olmaksızın olanaklı olup olmayacağını ve dolayısıyla yalnızca düşünen bir varlık olarak varolup olmayacağımı bilemem. Kant, özellikle iç duyu ile *apperzeptionu* birbirinden ayırmaktadır, bunların birincisi bütün düşünme ve kavrama edimlerinde temelde yer almaktadır ve bunu, zemini olduğu düşünceyle kavramak olanaklı değildir. *Apperzeption* fiili, *transzendental* benin, saf benin dayanağı olurken iç duyu ise, ampirik, fenomenal benin zemini olmaktadır.

III.Fenomenal Benlik Anlayışı

Daha önce yukarıda ampirik bilincin, öznenin kendini iç duyu yoluyla bilmesi, *transzendental* bilincin ise, öznenin kendini düşünen bir ben olarak deneyimlemesi olduğunu ifade etmiştik. *Transzendental* bilincin düşünüyorum temsili, ampirik bilince de eşlik etmektedir. *Transzendental* bilinç olmaksızın, özbilincin özdeşliğinin olması olanaksızdır. Dolayısıyla, kendimi bilmem, ampirik veri aracılığıyla olsa da buradan bir birlik oluşabilmesi için verinin zemininde *apperzeption* yer almak zorundadır.

Bütün tasarımların olanaklı bir ampirik bilinç ile zorunlu bir ilişkileri vardır, bu ilişki

olmaksızın var oldukları bile söylenemez. Var olsalardı bile bu nereden bilinebilirdi? Tersinden söylenirse, bilinç de, her zaman bir nesneyle ilişkilidir. Bu olmaksızın, bilinçten söz edilememektedir. Burada fenomenolojinin temel ilkesi olan 'bilinç, her zaman bir şeyin bilincidir' sözü hatırlanacak olursa, bunun ilk imalarını Kant'ın düşüncelerinde bulmak mümkündür: "Her bilinç bir şeyin bilincidir." Bu yeni bir şey değil. Kant, idealizmin yadsınmasında, iç algının dış algı olmaksızın olanaksız olduğunu, dünyanın, fenomenlerin bağıntısı olarak bilincimin içinde öncelendiğini ve kendimi bilinç olarak gerçekleştirmenin aracı olduğunu göstermişti." (Merleau-Ponty 1994: 49).

Ampirik bilinç, bütün tasarımlar için zorunlu olsa da, kendi içinde düzenden yoksundur. Bunun nedeni, bilinci olduğu nesnenin temsillerini salt kendi çağrışım yasalarına göre bağlamasıdır. Çağrışım yasalarında tamamen rastlantısal bağıntılar kurulduğundan dolayı, öznenin bir temsili şununla, başka bir özne ise aynı temsili bir başkasıyla bağlayacak, buradan herhangi bir zorunluluk çıkmayacaktır. Böyle bir durumda, tasarımlar kadar kişinin bağımsız kendi benleri olmalıdır ki, Kant'a göre bu olanaksızdır. Bu durumda, tasarımlarımız kadar bilinçlerimiz olur, buradan bilincin birliği doğamazdı. Bir şeyin bilinci olanaklı olur fakat kendimin özbilincimin özdeşliği olanaksız olurdu. Kant'a göre böyle olabilmesinin sebebi, deneyimin sadece çağrışım yasalarına değil, kesin olan yasalara dayanmasıdır. Bunun zemininde, anlık ve onun olanaklı bütün deneyim nesnelere için geçerli olan saf kavramları olarak kategoriler yer almaktadır: "Bu kavramlar yoluyla anlığın kendisi, ona nesnelere sunan deneyimin yaratıcısıdır." (Kant 1993: B128). Özne, kendi deneyimi karşısında edilgin değil, etkindir. Zira deneyim, tikel ve dağınık parçalardan evrensel kavram ve yargıların geçerliliğinin doğduğu tutarlı bir bütündür. Deneyim, duyu verilerinin belli bir zorunlulukla sentezlenmesiyle oluşmaktadır. *Apperzeption*, kategorilerin, olanaklı yüklemeleri olduğu yargılar aracılığıyla tasarımlara, kendinin korelatifi olan nesne kalıplarını vermektedir.

Hume'un, benin ancak duysal tasarımlarla bilinebildiğini düşündüğünü yukarıda ifade etmiştik. Benin kendini bilisi ancak iç duyu yoluyla mümkündür; duyular olmaksızın kendimi kendime temsil etmem olanaksızdır. Ancak görüyor, canı acıyor, duyuyor olarak kendimi bilebiliyorum. Bu fikre Kant tamamen katılmaktadır. Ona göre de, düşünüyorum temsili, içi boş olduğundan dolayı hiçbir zaman bilgi sağlamaz. Kendi içinde hiçbir çoklu taşımaz. Kritik felsefede, bilginin olanaklı olması için sentezlenecek çoklu, verili olmalıdır. Oysa salt 'düşünüyorum' temsili böyle bir çoklu yoktur. Çoklu, düşünce ve kavramlarda değil ancak görüde verilebilir. Bu durumda ampirik bilinç, ancak iç duyu ve onun

belirlenmesi üzerinden olanaklıdır. Kendimi bilişimin dışı duyuyla olması olanaksızdır. Bedenimi mekân içinde yer kaplayan olarak bilsem bile, Kant'a göre, bunun ben bilincine bir katkısı yoktur. Zira kendi bedenini de bene ait düşünmekle birlikte, o, benin kendisi olarak düşünülmemektedir. O halde, iç duyu ve onun formu olarak zaman kendimi bilişimde temel rol oynamaktadır.

Transzendental bilinç bir şeyi genel olarak düşünmede işlevseldir. Ama bu şey verili olmaksızın, düşünmesi ve düşünerek kendi kendinin özdeşliğini kendine temsil etmesi olanaksız olmaktadır. Ben kendini bilmek istediğinde, işlev dışında verili bir çokluya gereksinim duymaktadır. Bu çoklu, iç duyuda verilir. Bu açıdan, ampirik bilinç olmaksızın *transzendental* bilinç bir anlam taşımaz. Benzer biçimde *transzendental* bilinç olmadan da ampirik bilincin olması olanaklı değildir. Bu yüzden, bütün tikel ampirik bilinçler, benin kendi özbilinciyle ilişkili olmak zorundadır. Öznenin özdeşliğiyle ve kendi aralarında bağıntı kazanmak için, öznenin özbilincinin koşullarına uymak zorundadırlar. Ampirik bilincin çoklusu, *transzendental* bilinçte bağlanmak zorundadır ve bunu, ancak benin özbilincinin koşullarına uyarak kazanmaktadırlar.

Descartesçi “düşünüyorum” ifadesi, Kant'a problemlili görünmektedir. “Düşünmemin nesnelere elde edip onları kavrayabilmeliyim, yoksa kendimin bilincinde olamam (*cogito, sum*: burada *ergo* demeye gerek yok).” (Kant 2000: 35). Kant'a göre düşünüyorum temsili ile varım arasında dolaysız bir bağıntı vardır. Ben, ancak bir şey üzerinde düşünerek kendi varoluşunu fark etmektedir. Bu açıdan, ‘o halde’ demek gereksizdir. Fakat buradaki geçişi yapabilmem için zemin olarak zaman formu atlanmaktadır. ‘Düşünüyorum’ denildiğinde, burada bir düşünme ediminin yer aldığı anlatılmaktadır. Fakat varım çıkarımı benin ‘düşünen bir varlık’ olduğunu çıkarsamaktadır. Öznenin varoluşu, burada düşünce işlevleriyle belirlenmektedir. Burada ‘varım’ çıkarımına geçebilmek için, belirleme edimi dışında belirlenebilirin belli bir biçim altında verili olması gerekmektedir. Belirlenebilir olmanın evrensel koşulu zamandır. Bu olmaksızın, belirleme yapmak olanaklı değildir. Burada düşünceyle varlık arasında bir bağ kurmak ancak duyular ve onların koşulu olan zaman formuyla olanaklıdır. Kant'ın Descartes'a temel eleştirisi, düşünceden varlığa geçmenin olanaksız olduğudur. Bir şeyi düşünmek, onun varolması için yeterli değildir. Bir nesnenin varlığı, onun kavramından anlaşılabilir. Nesnenin varlığı ancak duyularla bilinmektedir.

Bunun için nesnenin [görsel karşılık], görüde verili olması ya da en azından ilkece⁷ verilebilir olması gerekmektedir. Genel anlamda düşünceden varlığa⁸ geçmek olanaklı değildir. Bunun için duyular ve aradaki geçişi olanaklı kılacak zaman formu gerekmektedir.⁹

Benim kendi varoluşumu düşünen bir ben olarak belirleyebilmem ancak, belirlenebilir olmanın biçimi olan zaman formu aracılığıyla olanaklı olmaktadır. Başka bir deyişle, kendimi belirleme edimi de ancak zaman koşulu altında olanaklı olmaktadır. Düşünmenin, genel olarak zaman koşuluyla sınırlı olması burada da geçerlidir. “Şematizm” bölümünde Kant, düşünme ile duyarlık arasındaki köprünün düşünmeyi sınırlandıran ama ancak bu sayede ona anlam ve imlem verebilen zaman koşuluyla olanaklı olduğunu belirtmektedir. O halde, ben kendini de ancak duyular aracılığıyla ve zaman koşuluna tabi olarak bilebilmektedir. Benin kendini bilişinin zaman koşuluna tabi olması, öznenin kendini kendinde olduğu haliyle değil de kendine görüldüğü haliyle bilmesini getirmektedir. Kritik felsefenin, benin bilinciyle ilgili en kritik sonucu bu olmaktadır: Özne, kendini de diğer nesnelere bildiği gibi bilmektedir. Nesneyi, nasıl kendinde haliyle bilemiyorsa kendini de öyle bilememektedir. Öznenin kendine ait bir *transzendentel* bilinci vardır, ama bu bilinç, verili çoklu içermediği için hiçbir bilgi sağlamamaktadır. Özne, ampirik deneyimi dışında bir varlığı olduğunu bilmekte ama bunun bilgisini elde edememektedir. Sonuç olarak, Kant'a göre, öznenin kendini bilmesi ile diğer nesnelere bilmesi bir paralellik taşımaktadır.

Kritik felsefe için deneyim sadece kavramlardan oluşmaz, kavrama görünümün eklenmesi gerekir, aynı zamanda kavradığımız nesnenin görüde bir karşılığı olmalıdır. Kendimin kavranışı istisna değildir. Zaman formuna tabi olmayan bir nesne, olanaklı deneyim nesnesi değildir. Bir nesnenin bilinebilmesi için benim nesnem olabilmesi için, benim koşullarıma tabi olması gerekmektedir. Buradan hareketle, kendimle ilgili bilgim de ancak zaman koşulu altında olanaklı olmaktadır. Bilgimiz çıkarımsaldır, görsel değildir. Dolaysız görü ancak duyularda vardır ve ancak görüye kategorilerin uygulanmasıyla bilgi elde edilebilmektedir. Kendini

⁷ Burada mantıkçı pozitivistin, ‘ancak ilkece doğrulanabilir olan önermeler anlamlıdır.’ görüşü aklı gelmektedir.

⁸ Kant'ın Descartes'ın tanrının varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü kanıtlarına getirdiği eleştirisi bu temelde bir anlam kazanmaktadır. Ona göre, bütün bir Rasyonalizm geleneği, olanaklı deneyim sınırını aşan, deneyimi mümkün olmayan konular hakkında sadece düşünmeden hareketle çıkarımlarda bulunmuşlardır. Dolayısıyla kendinden önceki tüm metafizik anlayışlar, benzer bir biçimde saf düşünmeden hareket ederek varlığa geçmişlerdir.

⁹ Kritik felsefede, geleneksel metafiziğin varlık ve düşünce arasında teleolojik uyum olduğu görüşü yerini nesnenin özneye tabiiyetine bırakmaktadır. Burada tabi olan varlığın özneye görünen halidir. Varlık düşünce uyumu problemi, kavram ve duyunun uyumu problemine dönüşmektedir. Deneyim dışındaki varlığın kendi başına deneyimi olanaksız olduğundan dolayı, varlık felsefesi artık eski haliyle bir anlam taşımamaktadır. Yani Kant'tan sonra ontoloji yapmak artık olanaksız görülmeye başlanmıştır denebilir.

bilmenin aracı olan iç duyunun biçimi olarak zaman, nesnelere ancak görünüş nesnesi olarak sunduğundan ötürü benim kendimi bilişim de ancak bana görüldüğü haliyle olabilmektedir. Kendinde olduğum halimi bilemem, ancak kendime görüldüğüm halimi zaman içinde kendimden etkilenen pasif bir varlık olarak bilirim. Bu açıdan kendime ait bilgim, etkin bir varlık olarak değil, etkilenen pasif bir varlık olarak olmaktadır:

“Bir nesneyi yalnız düşünmekle değil, ama yalnızca verili bir sezgiyi tüm düşünceyi oluşturan bilincin birliği açısından belirleyerek bilebilirim. Öyleyse kendimi bilmem düşünüyorum olarak kendimin bilincinde olmamla değil, ama ancak kendimin sezgisinin düşüncenin işlevi açısından belirlenmiş olarak bilincinde olmamla olanaklıdır (...) nesne belirleyen değil ama yalnızca belirlenebilir ‘kendi’nin iç sezgimin bilincidir. (Ama ancak çoklusu düşüncede tamalgının [*apperzeption*] birliğinin evrensel koşuluna uygun olarak birleştirilebiliyor olduğu ölçüde)” (Kant 1993: B408).

Genel olarak bakıldığında burada açıklanamayan bir sorun olduğu görülmektedir. Özne nesnelere, belirlişin biçimleri olan zaman ve mekân formu içinde karşılaşmaktadır. Nesnelere [görsel karşılık] duyular yoluyla verildiğinden, öznenin şeyleri temsil etme biçimi olan saf görü formlarının içine duyusal veriler dolmaktadır. Bu durumda sorun iki farklı “dışındalık” formu olmasıdır. Kant, yalnızca “uzay yoluyla ki şeylerin bizim için dış nesnelere olmaları olanaklıdır.” (Kant 1993: A29) derken dışarıda olmanın biçiminin uzay formu olduğunu belirtmektedir. Bir şey dışarıda olmak için, uzay temsili içinde olmak zorundadır. Fakat şimdi, mademki, uzay zihnimizin bir temsilidir, şeyleri görme biçimimizden kaynaklanan bir formdur, bu durumda iki farklı “dışında olma” formu olmaktadır (Kovanlıkaya 2002: 208). Zira uzay formuna bu formun dışındaki nesnelere etkilenme aracılığıyla veriler dolmaktadır. Düşünülebilir iki dışında olma durumu haricinde, temsillerin kaynağı olarak gösterilen kendinde şey ile öznenin temsilleri arasındaki ilişki sorun taşımaktadır. Burada öncelikle, temsillerin nedeninin kendinde şey olduğu fikri gelmektedir. Ama hatırlanacağı üzere, nedensellik kategorisinin ancak fenomenler üzerindeki uygulaması meşru olmaktadır. Fakat kendinde şey ile temsillerimizin ilişkisi görüngülerin zeminini konu edindiğinden dolayı, nedensellik kategorisinin buraya uygulanması kritik felsefe açısından meşru değildir. Deneyim içinde konuşulan ampirik deneyim ile deneyime ilişkin konuşulan üst dil olarak *transzendentel* felsefe arasında bir ayrım yapılsa dahi, bu ilişkinin nasıl kavranacağı bir sorun olarak görünmektedir. Zira her koşulda kendi dışındalığın formu olan uzaya kendisinin de dışında olan bir nesneden etkilenimler sonucunda duyuru

verileri dolmaktadır. Bu konunun nedensellik dışında nasıl olup da anlaşılabilir kılınacağı açık değildir.

İç duyuya bakıldığında, burada bir başka sorun daha görülmektedir. Kant'a göre zaman, iç duyumun, yani "kendi kendimizin ve iç durumumuzun **sezgisinin** biçiminden başka bir şey değildir." (Kant 1993: B49-B50). Uzak formu sadece dışarıda olmanın formu iken zaman olanaklı bütün deneyim nesnelere *a priori* formudur. Bu açıdan, dış duyunun formu olarak uzaya dolan verilerin kaynağında kendinde şey yer almaktadır. Peki, iç duyuya dolan verilerin kaynağı nedir? Nesne, dış duyunun önündeki kendinde şey olmadığına göre, nesne olarak kendi özne olarak kendine nasıl duyular yoluyla verilmektedir? Burada kendinin kendini etkilemesi gibi bir döngüsellik oluşmaktadır. Kant, kendimi iç duyuya bilişim noktasında haklı kabul edilse dahi, öznenin nasıl olup da *kendi kendinden etkilendiği* burada bir sorun olarak görünmektedir.¹⁰

Bu değinilen sorunlara rağmen Kant'a göre benin ampirik bilgisi olanaklıdır. Peki, bu bilginin Kant felsefesindeki yeri nedir? Yani benin ampirik bilgisi, hakiki bir bilim midir? Öncelikle, Bilim, genel olarak, ilkelere göre düzenlenmiş bilgilerin sistemli bir bütünü olarak tanımlanabilmektedir. Bilimler, kendi aralarında konu edindikleri nesnenin verildiği duyulara göre birbirlerinden ayrılır; dış duyunun nesnesinin bilimini cisim öğretisi (fizik), iç duyunun nesnesinin bilimini ruh öğretisi (psikoloji) olarak adlandırmaktadır. Kant'a göre her iki alanda da, deneyimle pek çok şey öğreniriz.

Belirtmek gerekir ki, matematik ve fizik gibi iki bilime sahip olduğumuz Kant tarafından verili olarak kabul edilmektedir. Ampirik nesneyle ilgili olmasına rağmen fizik, kesin bir bilimdir. Özellikle fizikteki bu kesinliğin zeminini açıklamak üzere, Kant, *Doğa Bilimlerinin Metafiziksel Temelleri* eserini yazmıştır. Bu eserde, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde belirlediği ilkelerle ilişkili olarak fiziğin genel yasalarını temellendirmeye çalışmaktadır.

Doğa Bilimlerinin Metafiziksel Temelleri eserinde Kant, bilimleri, tarihsel ve rasyonel olarak ayırmaktadır; tarihsel bilimlerin temelinde yer alan ilkeler nesnesini, deneyimin verdiği yasalara bağlı olarak belirlemekte, buna karşın, rasyonel bilimler ise, nesnelere *a priori* kavranan ilkelere göre belirlemektedir. Hakiki bilim, rasyonel olan bilimdir. Şimdi, Kant'ın matematiği rasyonel bir bilim sayması, matematiğin formel ve içeriksiz olması nedeniyle kendiliğinden anlaşılakta, fakat, fizik bilimini rasyonel bir bilim olarak değerlendirmesi,

¹⁰ Bu makalenin sınırlarını aşan saf benin kuruluşu probleminin eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Gözkan2018: 228-238.

deneyime dayanan bir bilim olduğu halde, nasıl olanaklı olmaktadır? Kant'a göre nesnesinin varoluğu ancak deneyimde verilebilmesine rağmen, fiziğin yasaları temelde anlağın doğaya kendisinin koyduğu yasaların tikel belirlenimleri olduğundan dolayı fizik böyle bir rasyonel bilim olarak kabul edilmektedir. Rasyonel bilimler, hep zorunluluğuyla birlikte düşünölen mutlak kesinliğe dayanır. Fizik biliminin de saf bölümü böyle bir kesinliğe dayanmaktadır. “Bütün hakiki bilimler, aklın aradığı mutlak kesinliğin üzerine temelleneceğı saf bir bölüm gerektirirler.” (Kant 1970: 5) Kant'a göre, yalnızca kavramlara dayanan saf rasyonel bilgi, saf felsefe ya da metafizik adını alır; *a priori* görüde verilen nesnelere yoluyla kavramların kurulmasına dayalı saf rasyonel bilgi ise matematik adını almaktadır. Dolayısıyla, felsefi bilgi, kavramlara dayalı akıl bilgisi iken, matematik, kavramların kurulmasına dayanan akıl bilgisidir.

Felsefe, yalnız kavramından hareketle bir nesneyi *genel olarak* belirleyebilir. Matematik, sadece kavramlardan hareketle hiçbir nesneyi belirleyemez, bunun için saf görüye gitmesi gerekmektedir. Matematik bilgisi, kendini nesnenin niceliğı ile sınırladığı için deneyimin ampirik verisinden yardım almasına gerek yoktur. Nesne, deneyimde verilmeden önce de, onu olanaklı kılan saf görü aracılığıyla nesneyle ilgili *sentetik a priori* bilgiler sağlayabilir. Felsefenin bilgisi ise, sadece *genel olarak şey* kavramını belirleyebildiğinden ötürü, *transzendentel* bir bilgidir.

Örneğın matematiksel fiziğın *a priori* nesnesinin belirlenmesi, bu bilginin dayandığı matematiğın zemininin belirlenmesi felsefenin işidir. Ama felsefe burada, hiçbir *sentetik a priori* bilgi vermiş olmamaktadır. Yalnızca, bu bilimlerin temel dayanağı olan ve bilim insanların çalışırken sorgulamadan kabul ettikleri ilkelerin, belli bir bütünlük taşıyan insan deneyimindeki yerinin gösterilmesiyle ilgili olmaktadır. Bu açıdan felsefe olmadan da bu bilgiler, zaten kendi emin yollarında ilerlemektedir. Felsefi bilgiler, burada ikincil bir bilgi, üst bilgi/meta-bilgi olmakta, diğer bilgilerin zemininin anlaşılmasını sağlamaktadır. Kantçı açıdan felsefe, nesnenin bilinmesine doğrudan katkıda bulunamamaktadır. Kant'a göre felsefeye getirdiğı bu sınırlamanın bir getirisi vardır; bu sayede felsefe, matematiğın yöntemine öykünerek temelsiz savlarda bulunmaktan kurtulmuş olmaktadır.

Felsefe, nicelikle değil de nitelikle ilgilendiğı için, görüngülerle ilgili *a priori* tek kavramı, *genel olarak “şey”* kavramıdır. Fakat bu kavram, nesnelere ancak ampirik olarak verilebileceğinden dolayı, nesnelere bilgisini vermez. Bu kavramın *sentetik a priori* bilgisi, “algının *a posteriori* verebileceğinin birleşiminin salt bir kuralından daha çoğunu veremez;

hiçbir zaman olgusal nesnenin sezgisini [görü] *a priori* sağlayamaz” (Kant 1993: A720 B748).

Felsefe, nesnenin bilgisini verecek bir bilim olmadığına göre¹¹ geriye bunu sağlayabilecek olan matematik ve zaten onu kendi içinde kapsayarak¹² kesin olabilen fizik kalmaktadır. Hakiki bilim olmak, Kant'a göre, saf bir bölüm taşımak, nesnesini *a priori* belirleyebilmekle olanaklıdır. “Şimdi, bir şeyi *a priori* kavramak, onu salt olanağından kavramaktır.” (Kant 1970: 7/470). O zaman bu bilgi ancak matematiği kendi içinde kapsamakla olanaklı olmaktadır. *A priori* görüye dayanan matematik, nesnesini olanağından kavramakla bilimlerin kesin olmasını sağlamaktadır. O halde sadece, nesnesine matematiğin uygulanabildiği görüngüyü nesne olarak alan bilimlerin hakiki bilim olma şansları vardır. Bu açıdan psikolojinin fizik gibi kesin bir bilim olma olanağı yoktur; çünkü “matematik, iç duyunun görüngüsüne uygulanamamaktadır” (Kant 1970: 8/471).

Burada, iç duyunun akışının sürekliliğinden başka bir şey yoktur. İç duyuda bir kalıcı olmadığından dolayı, sentetik *a priori* bilgi olanaklı olamamaktadır. Kalıcının kendisi ancak dış duyuda olduğundan, cisim öğretisi olarak fizikte, uzamlı ve içine işlenemez bir varlığın yalnızca kavramından birçok şeyin sentetik *a priori* olarak bilinebilmesine karşın, psikolojide, düşünen bir varlık kavramından hiçbir şey sentetik *a priori* olarak bilinemez: “Her ikisinin de görüngüler olmalarına karşın, dış duyunun önündeki görüngüde kalıcı ya da sürekli bir şey vardır ki, değişebilir belirlenimlere temel olan bir dayanağı ve dolayısıyla bireşimli bir kavramı, eş deyişle uzayın ve ondaki bir görüngünün kavramını sunar. Buna karşı: İç sezgimizin biricik biçimi olarak zamanın ise kalıcı hiçbir şeyi yoktur ve dolayısıyla yalnızca belirlenimlerin değişiminin bilgisini verir, belirlenebilir nesnenin değil. Çünkü ruh dediğimiz şeyde her şey sürekli akış içindedir ve yalın benden başka kalıcı hiçbir şey yoktur –Ben ki yalındır, çünkü bu tasarımın hiçbir içeriği yoktur ve dolayısıyla hiçbir çoklusu yoktur” (Kant

¹¹ Bilindiği üzere, pozitivistlerde sadece olguların varlığı kabul edildiği ve bunlar üzerine yargı verme hakkı sadece deney ve gözleme dayanan bilimlerde olduğu için felsefenin eskiden beri gelen bilgi verme amacı ve iddiası yerini, salt bir çözümlenme, bilimlere yardımcı olma konumuna bırakmaktadır. Bu görüşün temellerini, Kant'ın görüşlerinde aramak mümkündür. Kant ile birlikte, nesnenin bilgisinden daha kesin olma vasfı taşıyan Sokratik kendini bil görüşü yerini, tek kesin bilgi olarak ampirik görüde verilen nesnenin bilgisine bırakmaktadır.

¹² Descartes, analitik geometriyi kurduğunda matematik ve geometriyi bağlayarak fiziğe kesin bir zemin sağlamaya çalışmaktadır. Bu sayede, fiziğin metafizik kökeni daha sağlam bir şekilde temellendirilmiş olacaktır. Temel özelliği yer kaplama olan cismin uzaydaki belirlenimlerine indirgenerek matematiksel bir kesinlikle bilinmesi fikri, o günden beri fiziğin genel çalışma prensibi haline getirilmiştir. Bu konu açısından, Descartes ile Kant arasında bir süreklilik olduğu görülmektedir.

1993: A382). Kant, psikolojinin bilim olamamasına ayrıca, psikolojide gözlemin, gözlenen nesnenin statüsünü değiştirip bozmasını gerekçe göstermektedir (Kant 1970: 8/471).

IV.Değerlendirme ve Sonuç

Kant'a göre, ancak nesnenin birleştirilerek kurulmasından sonra özne kendini, bu etkinliğin icra edildiği bir ben olarak deneyimlemektedir. Özne, temsillerini, kendi özbilincinin koşullarına tabi kılarak düşünebilmektedir. Bu açıdan, nesnenin kurularak düşünülmesi ile özbilincin oluşumu arasında zorunlu bir bağlantı vardır. Sentezleme, bağlayıp birleştirme ediminden önce, özne ve onun özbilincinden söz edilememektedir.

Özne, kendini, ancak kendi etkinliğinde kurduğu nesneden ayırt ederek fark etmektedir. *Transzendental* ben, kendi ediminin özdeşliği üzerinden kendi özdeşliğini temsil edebilmektedir. Burada, sentezleme ediminin bütün ampirik benlerde var olduğu vurgulanarak, farklı zaman ve mekanlarda varolan, farklı deneyimlere sahip tek tek benler arasındaki ortaklığın, bu ampirik benlerin hiçbirine ait olmayan *transzendental* ben tarafından sağlandığı görülmektedir.

Kant'a göre, rasyonel psikolojinin ruhun yalın, ölümsüz, töz olduğuna dair kanıtlamaları, ortak bir temel problemten dolayı geçersizdir. Bütün bu çıkarımlarda, genel olarak düşüncenin mantıksal açılanması yanlışlıkla nesnenin metafiziksel bir belirlenimi olarak alınmıştır. Kant'ın buradaki eleştirileri, salt düşünceden hareketle doğrudan varlığa geçilemeyeceği, düşüncenin yasalarının varlığın yasaları olarak kabul edilemeyeceği temeline dayanmaktadır. Düşüncenin yasalarının sadece *transzendental* bir anlamı vardır, deneyimi olanaklı kılmada işlevleri vardır. Bunun dışında kendi başlarına bir varlıkları olduğundan söz edilememektedir. *Apperzeption*un kavranması girişimlerinde bir döngüsellik olduğunu ifade eden Kant, *apperzeption*un kendisinin, zaten haddizatında onların birliğinin zemininde yer aldığı kategorilerle kavranmaya çalışılmasının yanlısamanın kaynağı olduğunu belirtmektedir. Zira *apperzeptionu* her kavrama girişimi, daha baştan zaten *apperzeption* fiilini varsaymaktadır.

Hume'da olduğu gibi, Kant'a göre benin bilgisi ancak temsillerle olanaklı olmaktadır. Benin kavranabilmesi için, düşünmenin dışında verili temsiller olmak zorundadır. Fakat temsiller ancak duyularda verilebileceğinden dolayı, *transzendental* ben yerini fenomenal

bene bırakmaktadır. Fenomenal ben, benin kendisinin, kendisine verilen iç duyu yoluyla kavranmasıdır. Kant, benin bilgisi için bir görünümün gerekli olduğunu, varlığının belirleniminin ancak verilen çoklunun birleştirilmesiyle olanaklı olduğunu ifade etmektedir. Burada çoklu, bilmenin koşulu olan zaman formu içinde verildiğinden dolayı, özne kendini ancak kendine *göründüğü* halde, yani herhangi bir nesneyi bildiği gibi sadece bir *fenomen* olarak bilebilmektedir.

Bundan dolayı Kant'ın benlik kuramında özne, fenomenal ve *transzendenal* ben arasında ikiye bölünmektedir. Bu yarılmının kaynağında, bir tarafta zaman formuna tabi olmayan ama salt düşünce olduğundan dolayı bilgisi de edinilemeyen *transzendenal* ben, diğer tarafta zaman formuna tabi olan dolayısıyla edilgin olan fenomenal ben vardır. Zaman formu, bu aradaki ayrılığın temelinde yer almaktadır. Zaman formu olmadan öznenin kendini bilmesi olanaksızdır, ama zaman formuyla da kendini ancak bir nesneyi bildiği gibi bilmektedir. Salt bir görünüş nesnesi olmadığını bilmekle birlikte, özne ne tür bir varlık olduğunun pozitif bilgisine sahip olamamaktadır. Geriye sadece görünüşün bilgisini edinmek kalmaktadır. Benin, görünüş olarak bilgisi edinilmeye çalışıldığında, bu bilgi hakiki bir bilim olamamaktadır. Bu andan itibaren geriye, öznenin nedensellik yasalarına tabi olan bilgisi kalmaktadır. Bu nokta Kant'ın pozitivizme kapı aralayan yanıdır.

Bilindiği üzere, Kant, doğal nedensellik yanında özgür nedenselliğe de yer açmaya, onun olanaklılığını temellendirmeye çalışmıştır. Ama kendi felsefesinin temellerine dayalı olarak ulaştığı sonuç, kendinin bir nesne gibi, bir görünüş olarak bilgisidir. Hatta bu bilgi, dış duyu önündeki nesnenin bilgisinden bile geride kalmaktadır, çünkü fizik, hakiki bir bilim olma şansına sahip ama psikoloji, iç nesnenin görüngüsünün sürekli akış içinde kabul edilmesinden dolayı hakiki bir bilim olamamaktadır. Bu sonuç, felsefenin tarihsel seyri içindeki gelinen aşamadır. Bu sonuç, Sokrates'in kendini bil çağrısından tümüyle farklı bir şey olarak görünmektedir.

Sokrates'te asıl olan kendini bilmektir, zira ancak bu bilginin bir kesinliği olduğundan söz edilebilmektedir. Mekânda yer alan nesnenin bilgisi ise, kesinlik taşımadığı gibi bilinmeye değerlik açısından da ikincildir. Kant'a gelindiğinde bu ilişki tersine dönmüştür; nesnenin bilgisi kesinlik olarak öne geçmiş, hatta tek geçerli bilgi konumuna yükselmiştir. Teorik alanda, özne kendini salt bir görünüş nesnesi olarak bilmektedir. Modern sürecin sonunda insanın bilmedeki nihai amacı 'kendini bil' olmaktan çıkmış, egemen olup kendi amaçları için manipüle edebilmek üzere 'nesneyi bil'meye evrilmiştir.

Bu sonuca nasıl gelindiğine bakıldığında, Kant'ın ampirik alanda verilebilir olan nesne ve onun deneyimini temele almasının bir mihenk taşı olduğu görülmektedir. Bilgide ampirik görü merkeze alındığında, ben konusunda da içerikli olan bilginin de ampirik bir görü gerektirdiği sonucuna varılmıştır. Böyle olunca, içsel olan ile dışsal olan arasında herhangi bir asli ayırım kalmamış, dolayısıyla da 'kendini bil' mottosu, kendimizi de ancak aynen herhangi bir nesne gibi fenomenal olarak bilebildiğimiz gerekçesiyle terk edilmiştir.

KAYNAKÇA

Aristoteles (2019). *Ruh Üzerine*. çev. Ömer Aygün, Y. Gurur Sev. İkinci Basım. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Caygill, Howard (1995). *A Kant Dictionary*. Massachusetts: BlackwellPublication.

Deleuze, Gilles (1995). *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*. çev. Taylan Altuğ. İstanbul: Payel Yayınevi.

Descartes (1997). *Metod Üzerine Konuşma*. çev. Mehmet Karasan. Ankara: M.E.B.

Hume (1997). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.

Kant, I. (1970). *Metaphysical Foundation of Natural Science*. trans. James Ellington. New York: TheBobbs-Merrill Company.

Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları.

Kant, I. (1998). *Critique of Pure Reason*. trans. Paul Guyer, A. W. Wood. USA: Cambridge University Press.

Kant, I. (2000). *Fragmanlar*. çev. Oruç Aruoba. İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.

Merleau-Ponty, M. (1994). *Algının Fenomenolojisine Önsöz*. çev. Medar Atıcı. İstanbul: Afa Yayınları.

Kovanlıkaya, Aliye (2002). *A Critical Approach To Kant's Conception Of Experience In View Of Leibniz's Ontology*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Leibniz, G. W. (1949). *Metafizik Üzerine Konuşma*. çev. Nusret Hızır. İstanbul: M.E.B.

Locke, J. (1996). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. çev. Vehbi Hacıkadiroğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Gözkan, Bülent (2018). *Kant'ın Şemsiyesi: Kant'ın Teorik Felsefesi Üzerine Yazılar*. İstanbul: YKY.

Temizkan, Vedi (2008). *Kant'ta Ben Sorunu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yalçın, Şahabettin (2006). "Kant'ın Fenomenal Benlik Anlayışı". *Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Vadi Yayınları.

Yalçın, Şahabettin (2010). *Modern Felsefede Benlik*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Makale Bilgisi**Makale Geliş Tarihi:** 08.03.2019**Makale Kabul Tarihi:** 30.05.2019**KATILIMCI KÜLTÜR TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA FACEBOOK'TAKİ ANTI FENERBAHÇE VE ANTI GALATASARAY TARAFTAR GRUPLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**Ozan YILDIRIM¹Duygu ÜNALAN²**ÖZ**

Web 2.0 teknolojisi, internet teknolojilerinin gelişmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. İçeriğe müdahale etme, karşılıklı etkileşim, içerik yaratma gibi özellikleriyle kullanıcı odaklı bir teknoloji olan web 2.0, aynı zamanda katılımcı kültürü de mümkün kılmıştır. Katılımcı kültür, bireysel internet kullanıcılarının ağ üzerinden buluşması, kolektifler oluşturması, içerik yaratması ve bu içerikleri paylaşmasını ifade etmektedir. Facebooktaki anti taraftar grupları da bu kültürün geliştiği ve sürdürüldüğü ortamlardır. Bu bağlamda bu çalışmada, sosyal medya üzerinden oluşturulan taraftar ve anti taraftar gruplarının, katılımcı kültür kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nitel metin çözümlemesinin temel alındığı çalışmada Facebooktaki Anti Fenerbahçe ve Anti Galatasaray taraftar gruplarındaki 07.11.2017-07.11.2018 tarihleri arasında paylaşılan içerikler değerlendirilmiş, elde edilen veriler “Rakip Takım İle Alay” ve “Kendi Takımına Yergi” olmak üzere iki kategoride çözümlenmiştir. Taraftar gruplarının etkileşim içinde içerik üretmelerine olanak sağlayan sosyal medya ortamlarının stadyum dışında da taraftarlık kültürünün devamlılığını sağlayan önemli mecralar olduğu görülmüştür. Katılımcı kültürün gerçekleştiği bu mecralarda spor müsabakalarının dışında da içerikler paylaşılarak farklı kültürel öğeler üretilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Web 2.0, Katılımcı Kültür, Sosyal Medya, Taraftarlık, Fanatizm

¹ Araştırma Görevlisi Doktor Ozan Yıldırım, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, ozanyildirim87@gmail.com / ozanyildirim@ohu.edu.tr Orcid Id: 0000-0001-7737-6311

² Doktor Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, duyguunalan85@gmail.com / dunalan@ohu.edu.tr, Orcid Id: 0000-0002-7420-2006

AN ASSESMENT ABOUT ANTI FENERBAHÇE AND ANTI GALATASARAY FAN GROUPS IN FACEBOOK WITHIN THE CONTEXT OF PARTICIPATORY CULTURAL DISCUSSIONS

ABSTRACT

Web 2.0 technologies have been an important milestone for development of internet technologies. Web 2.0 which becomes user centered technology with the features of interfere with content, mutual interaction and content creation, has made participatory culture possible. Participatory culture means that individual internet users meet over the network, forming collective, creating content and sharing these content. Anti supporter groups in Facebook are also environments in which this culture improves and is continued. Therefore in this study, it has been aimed to evaluate supporter and anti supporter groups in social media in the context of participatory culture. In the study which is grounded on qualitative text analysis, contents which has been shared in Anti Fenerbahçe and Anti Galatasaray supporters between 07.11.2017 and 07.11.2018 has been evaluated and the data obtained has been resolved in two categories as ‘Teasing With Rival Team’ and ‘Ridicule To Own Team’. It has been observed that social media environments which provides supporter groups to create content in interaction are important channels which provide continuity of partisanship culture outside of stadium. In these channels in which participatory culture develops, different cultural items are produced while sharing contents apart from sports competition.

Key Words: Web 2.0, Participatory Culture, Social Media, Partizanship, Fanaticism

Giriş

İnternet teknolojilerinin gelişiminde, web 2.0 teknolojisi bir devrim niteliğindedir. İçeriğe müdahale etme, karşılıklı etkileşim, içerik yaratma gibi özellikleriyle, web 2.0 internet teknolojisi, kullanıcı odaklı ve dostu bir teknoloji olarak ortaya çıkmıştır. Enformasyon toplumu içerisinde yükseliş gösteren tüm sosyal medya siteleri (Wikiler, sözlükler, facebook, twitter, instagram vb.) web 2.0 özelliği göstermektedir.

İnternet kullanıcılarının birlikte, ortak katılımı yarattığı sanal grup ve topluluklar “katılımcı kültür” bağlamında değerlendirilmektedir. Katılımcı kültür, bireylerin internet mecraları

üzerinde ortak katılımı yarattığı platformlardan oluşmaktadır. Facebook sosyal medya sitesi bünyesinde oluşturulan gruplar bunlara örnek olarak verilebilir.

Manuel Castells, bireylerin internet ortamları aracılığıyla oluşturduğu kültürel ürünleri; “öz kitlesel iletişim” ve “yaratıcı izleyiciler” kavramlarıyla açıklamaktadır. Henry Jenkins ise; bunu “yakınsama” ve “katılımcı kültür” kavramlarıyla ifade etmektedir.³ Kuşkusuz bu atıflar olumlu çağrışımlar yapmaktadır, ancak katılımcı kültürün olumsuz yönleri de vardır. Örneğin; Christian Fuchs, katılımcı kültür kavramını dijital emek ve ücretsiz çalışma kapsamında ele alır. Ayrıca, katılımcı kültürün zaman içerisinde dışlayıcı bir hâl alabileceğini ve faşist düşüncelerin de ortak katılımı oluşturulabileceğini ifade etmektedir (Fuchs, 2015).

Facebook sosyal medya sitesi, bireysel internet kullanıcılarının içerikleriyle yükselmektedir. Site bünyesinde pek çok grubun, oluşumun ve topluluğun sanal grupları bulunmaktadır. Takım taraftar grupları da bunlara örnek olarak verilebilir. Kendi takımlarını desteklemek isteyen bireysel internet kullanıcıları grup kurabilmekte ve bu mecralar üzerinden takımlarına destek verebilmektedir. Bu gruplarda genel anlamda; takımın başarıları, destek mesajları vb. paylaşımlar yapılmaktadır.

Bununla beraber, facebookta anti taraftar gruplarının da sanal toplulukları bulunmaktadır. Bu taraftar gruplarında, rakip takımla alay edilebilmekte veya küçük düşürücü paylaşımlar yapılabilmektedir. Bu gruplarda mizahi yön ve yergi daha fazladır. Kuramsal olarak bakıldığında, bu oluşumlar da “katılımcı kültür” bağlamında ortak katkıyla oluşturulmaktadır. Ancak, bu sanal topluluklar içerisinde; hakaret, dalga geçme, yergi ve küçük düşürmeye çalışma gibi davranışlara da rastlanmaktadır.

Türkiye’de, Galatasaray ve Fenerbahçe arasında 100 yılı aşkın bir zamandır süre gelen bir rekabet bulunmaktadır. Bu rekabet, kimi zaman istenmeyen sonuçlara da neden olmuştur. Taraftar kültürü anlamında ise Galatasaray ve Fenerbahçe taraftarları arasında farklı bir iletişim söz konusudur. Bu bağlamda, facebooktaki Anti Fenerbahçe ve Anti Galatasaray taraftar grupları dikkat çekmektedir. İki taraftar grubu da teknik ve kuramsal olarak katılımcı kültür kapsamında işlemektedir ancak, katılımcı kültürün demokratik ve özgürlükçü özelliklerinden uzaktır. Çünkü gruplarda hakaret, küçük düşürmeye çalışma ve alay etme gibi

³<https://yenimedya.wordpress.com/2017/01/04/gundelik-yasamin-icindeki-yeni-medya-katilimci-kultur-kamusal-ozel-alan-geciskenligi-ve-yeni-medyanin-bilesenleri-ekseninde-hakan-bicakci-hikayelerine-bakis/> (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

özellikler de görülmektedir. Bu bağlamda; bu gruplarda faşist düşünce oluşumunun da olduğu söylenebilir.

Sözü edilen vurgu noktalarından hareketle; bu çalışmanın sorunsalını facebooktaki Anti-Fenerbahçe ve Anti-Galatasaray taraftar gruplarının katılımcı kültür kapsamında değerlendirilip, değerlendirilemeyeceği oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, internet ortamları üzerinden oluşturulan taraftar veya anti-taraftar gruplarını, katılımcı kültür kapsamında değerlendirmektir. Çalışma nitel araştırma yöntemi ile desenlenmiştir. Niteliksel araştırmalarda anlam kavramı, anlamın toplumsal eylemde kapsamı ve toplumsal eylemlere kaynaklık edişi üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte niteliksel araştırmalar anlamın bağlamı içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Araştırmacı da bu araştırmalarda yorumlayıcı bir özne konumundadır (Geray, 2017: 83). Bu bağlamda, bu çalışmada tarihsel, toplumsal ve sosyal anlamda çıkarımlar yapılması amaçlanmıştır. Bu anlamda çalışmada amaçlı örneklem alınarak Facebooktaki, Anti Fenerbahçe ve Anti Galatasaray taraftar gruplarındaki 07.11.2017-07.11.2018 tarihleri arasındaki içerikler değerlendirilmiştir. Çalışmada bir yıllık bir zaman diliminde yapılan paylaşımların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle çalışmanın başlangıcından bir yıl geriye gitmek suretiyle söz konusu tarih aralığı belirlenmiştir. Elde edilen içerikler değerlendirildiğinde iki kategorinin ortaya çıktığı görülmüştür. Bunlar: “Rakip Takım İle Alay” ve “Kendi Takımına Yergi” şeklindedir. Bu nedenle içerikler bu iki başlık altında değerlendirilmiştir.

1. Kuramsal Bölüm

Bu bölümde öncelikle internet teknolojilerinin ve sosyal medyanın gelişimine değinilmiş, daha sonra katılımcı kültür ile taraftarlık ve taraftarlık kültürünün üzerinde durulmuştur.

1.1. İnternet, Sosyal Medya ve Katılımcı Kültür

Askeri amaçlı bir proje sonucu ortaya çıkan internet, bugün geldiği durum itibariyle; gündelik, toplumsal ve ekonomik yaşam içerisinde önemli bir yer edinmiştir. İnternet hem çok yönlü bir iletişim aracı hem bir eğlence aracı hem de bir tüketim aracı olarak kullanılabilir. İnternet aynı zamanda, bireylere farklı deneyimler yaşatabilmekte ve bireylerin kimlik oluşturmalarına katkı sağlayabilmektedir (Turan, 2009: 350). İnternet üzerinden zaman ve mekân sınırlaması olmadan iletişim kurmak mümkündür. Ayrıca internet,

pek çok eğlence platformuna erişimi de mümkün kılmaktadır. Bununla beraber internet ve internet ortamları, bireylerin kimliklerini oluşturup sürdürebildiği bir alana da dönüşmüştür.

İnternet teknolojileri web 1.0 ile başlamıştır. Tim Bemers-Lee'ye göre internetin ilk uygulaması olan web 1.0, salt okunur interneti temsil etmektedir. Bir başka deyişle önceleri internette yalnızca okumak ve bilgi aramak mümkündü. Ayrıca, kullanıcıların içeriğe katkısı yoktu ve kullanıcı etkileşimi neredeyse yok denecek kadar azdı. Bununla birlikte o dönemlerde çoğu web sitesi sahiplerinin istediği, çevrimiçi ortamda varlığını sürdürmek ve kendi bilgilerinin herhangi bir zamanda herhangi biri tarafından erişilebilir olmasıydı (Güler, 2011: 52). Dolayısıyla, web 1.0 internet teknolojisinin geleneksel medya araçlarından bir farkı olduğu söylenemez.

Web 1.0 teknolojisinde internet kullanıcıları; site sahiplerinin, internet sitelerine koymuş oldukları içeriklerle yetinmek zorundaydı. Bu durum ise, sınırlı bir bilginin varlığını sürdürmesine neden olmaktaydı. Web 1.0, büyük ölçüde bir okuma ve araştırma mecrası olarak değerlendirilmektedir. Web 1.0 ortaya çıktığı dönem için, önemli bir teknoloji olsa da yalnızca teknolojiyle ilgilenen ve maddi açıdan iyi durumda olan insanların ilgilendiği bir oluşum olmuştur. Web 1.0, mevcut düzen ve gündelik yaşam içerisinde, sorunsuz bir ağın başlangıcı olarak görülmektedir (Laughey, 2010: 162-163).

Kullanıcıların içeriğe müdahale ettiği, içerik oluşturduğu, karşılıklı etkileşim ve işbirliği içerisinde hareket edebildiği internet ortamı ise web 2.0 ile ortaya çıkmıştır. Web 2.0 teknolojisi; ekonomik, sosyal ve ileri teknolojik eğilimleri bir araya getirmiş ve gelecek nesil için bir internet teknolojisi oluşturmuştur. Bu teknoloji, daha ileri düzeyde, kullanıcıların katılımını sağlayan bir teknolojiye dönüşmüştür (Güler, 2011: 53). Web 2.0 teknolojisi; “kullanıcı katılımının ön planda olduğu, işbirliğine dayalı ikinci nesil internet sistemini tanımlamaktadır. Getirdiği yenilikler ise; zengin kullanıcı deneyimi, kullanıcı katılımı, dinamik içerik, metadata, açıklık, özgürlük ve kolektif bilinçtir” (Güler, 2011: 54). Web 2.0 ile yeni medyanın özelliklerinden birisi olan, “internet ortamında kullanıcı türevli içerik üretimi olanaklı hale gelmiştir” (Binark, 2012: 170). “Web 2.0’in demokratik yapısı, her tür metin, ses, video içeriğini, etiketi, yorumu karşılıklı değiş tokuş edebilen ve hem iç hem de dış grup sayfalarına bağlantı yapabilen çok büyük sayıdaki iş gruplarının (arkadaş gruplarının) yaratımlarıyla örneklendirilebilir” (Akar, 2010’dan aktaran Binark, 2012: 170).

Facebook, twitter, instagram, vikiler ve sözlükler web 2.0 ile üretilen sitelerdir. Bu sitelerdeki içerikler, bireysel internet kullanıcıları tarafından iş birliği ve ortak katılımı ile üretilmektedir. Bu anlamda, takım taraftarları da bu siteler içerisinde aktif olabilmekte ve kendi takımları ile rakip takımlar hakkındaki düşüncelerini paylaşabilmektedirler.

Sosyal medya, bireylerin kendi iletişim ortamlarını yapılandırdığı toplumsal medya ortamlarıdır. Bireyler, sosyal medya içerisinde, bilgiye ulaşma, takip etmenin yanı sıra, içerik oluşturma ve içeriğe yorum yapma, etiketleme, etiketlenme ve bilgi paylaşma yoluyla kendi kimliklerini de inşa edebilmektedirler (Kayabaş, 2011: 73). Bu bağlamda, sosyal medya sitelerinde yer alan sanal topluluklar içerisinde tüm bu faaliyetler sürdürülebilmektedir.

Sosyal medya siteleri, bireylerin çeşitli ilişkilerle birbirlerine bağlı olduğu yapılardan oluşmaktadır. Günümüzde, ilişki ve deneyimlerin sosyal medya aracılığıyla sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Enformasyon çağında deneyim ilişkilerinin geçirdiği en temel dönüşüm, aslen ilişkinin fiili deneyimin inşa ettiği bir toplumsal etkileşim örüntüsüne geçmesidir. Bugünlerde insanlar davranış modellerine uymaktansa, sosyalleşme biçimi üretmektedirler (Castells, 2007: 503). Dolayısıyla, sosyal medya siteleri bünyesinde yer alan sanal topluluklar içerisinde yeni sosyalleşme biçimleri ortaya çıkmaktadır. Bireyler, bu gruplar üzerinde paylaşılan içerikler üzerinden birbirleriyle etkileşime geçmektedir.

Web 2.0 ve onun özellikleriyle ortaya çıkan sosyal medya, katılımcı kültürün ortaya çıkmasına ve tartışılmasına neden olmuştur. Katılımcı kültür, kültürel öğelerin katılımcı şekilde oluşturulması anlamına gelir. Bu bağlamda web 2.0 ve sosyal medya, katılımcı kültürün varlığını mümkün kılan teknolojik gelişmeler olmuştur. İnternet üzerindeki sanal topluluklar, özellikle katılımcı kültürün yaygınlaşması ve genişlemesine aracı olan topluluklardır. Ancak, her türlü oluşumun taraftarları tarafından oluşturulan sanal toplulukların her zaman katılımcı kültürün özelliklerini göstermediği de söylenebilir. Özellikle, siyaset ve futbolda görülen anti oluşumlar, katılımcı kültür dışında farklı bir kültürel oluşuma dönüşebilmektedir.

Katılımcı kültürün doğasını yaratıcı ifade, yurttaş katılımı, paylaşmak ve toplumsal etkileşim oluşturmaktadır. Ayrıca, katılımcı kültürün kendi içinde yaratıcılığı beslediği de görülmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklar, katılımcı kültürü besleyerek bireylerin yeni medya ortamlarında yaratıcı formlar oluşturmasını olanaklı kılmaktadır (Karataş ve Binark, 2016: 429). Kuşkusuz, futbol taraftarlarının Facebook üzerinde kurmuş

oldukları taraftar grupları da bireysel internet kullanıcılarının yaratıcı formlar oluşturmalarına katkı sağlamaktadır. Ancak bu noktada; küfür, küçük düşürme ve alaya alma durumlarının hangi çerçevede değerlendirileceği bir soru işaretidir.

Henry Jenkins'e göre, katılımcı kültür, taraftarların ve diğer tüketicilerin yeni içeriğin yaratılması ve yayılmasına aktif olarak katılmaya davet edildiği kültürdür (2008'den Akt., Dağtaş ve Yıldırım, 2017: 18). Jenkins'e göre katılımcılık, "ortak çalışma ve katılımcılığın yeni biçimlerini" (2008'den Akt., Dağtaş ve Yıldırım, 2017, 18) kapsar. Kaldı ki, "Web gittikçe tüketici katılımcılığının bir sitesi haline gelmiştir" (Jenkins, 2008'den Akt. Dağtaş ve Yıldırım, 2017: 18). Kuşkusuz, Jenkins'in katılımcı kültür ile ilgili söyledikleri doğrudur. Ancak; katılımcı kültür sadece kültürel göstergelerin ve anlam yaratımlarının üretilmesiyle ilgili değildir. Burada ekonomi politik ilişkiler ve anlamların yozlaşması üzerinde de durulmalıdır.

Katılımcı kültür, popüler kültür bağlamında da değerlendirilmektedir. Jenkins, popüler kültürdeki direnişe önem vermektedir. Bunu katılımcı demokrasiyle de ilişkilendiren Jenkins, aktif taraftarlığa vurgu yapmaktadır (Jenkins, 2008'den Akt. Dağtaş ve Yıldırım, 2017: 20). Ancak, kültür içinde geliştiği toplumun yaşam biçimi ve üretim ilişkilerini, sosyo-politik yapısını yansıtan bir olgu olarak karşımıza çıktığı için onu anlamak ve anlamlandırmak kültürün içinde geliştiği toplum yapısının anlaşılmasını gerektirmektedir. Popüler kültürün toplumda egemen ideolojik ve ekonomik yapıyı elinde bulunduranlar tarafından ürettirildiği dikkate alındığında söz konusu toplum yapısının anlaşılması daha da önem kazanmaktadır. Bir başka deyişle, popüler kültürün ne olduğunu ve nasıl üretildiğini anlamak için onu ekonomi-politik bağlamı içinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda, popüler kültürün üretildiği anın ve popüler kültürün gerisinde yer alan ekonomi politik ilişkilerin açıklanması oldukça önemlidir (Ünalın ve Özer, 2018: 265).

Bu bağlamda, facebook sosyal medya sitesi üzerindeki taraftar grupları da popüler kültür bağlamında değerlendirilebilir. Öncelikli olarak futbolun bir popüler kültür ürünü olduğunu söylemek gerekir. Ayrıca, taraftarlık kendi içerisinde bir direniş unsuru da taşımaktadır. Ancak, katılımcı kültür ile oluşturulan sanal toplulukların, özellikle mizahi unsurları ön plana çıkarması, içerisinde var olan direnişi de azaltmaya neden olmaktadır. Jenkins, katılımcılığı sadece kültürel olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla; siyasal, ekonomi politik ve kültürel boyutlara sahip bir kavram olan katılımcı demokrasi kavramını görmezden gelmektedir. Jenkins'in tanımı ve "katılımcı kültür" kavramını kullanım şekli, bu yüzden katılımcı

demokrasi bakış açılarını yok saymaktadır. Jenkins, platformların/şirketlerin mülkiyeti, kolektif karar verme, kâr, sınıf, artı değerın sömürüsü ve maddi çıkarın bölüşümü hakkındaki sorgulamaları görmezden gelmektedir (Fuchs, 2016: 81). Kaldı ki, taraftar gruplarının facebook üzerinden faaliyette bulunması ve etkin olması, ticari bir platform olarak facebook şirketine katkı sağlamaktadır. Bu anlamda, içerisinde direniş ve başkaldırı taşıyan taraftarlık, sosyal medya aracılığıyla farklı amaçlara hizmet etmektedir. Ayrıca, anti taraftar gruplarındaki mizahi yön ve alay etme unsurları, taraftarlığın değerini düşürme aracı olmaktadır.

Christian Fuchs'a göre, gerçekten katılımcı bir medya demokrasisi aynı zamanda bir mülkiyet demokrasisi de olmalıdır (Fuchs, 2016: 82). Eş deyişle, bir internet sitesinin mülkiyeti, internet kullanıcılarına da ait olmalıdır. Fuchs, katılımcı demokrasi ile ilgili çözümlerini ekonomi politik anlamda yapmaktadır. Dolayısıyla, katılımcı demokrasi ile ilgili çözümlerinde kültürel üretim pratiklerinin nasıl üretildiği görmezden gelinmemelidir.

Katılımcı demokrasi ve onun yarattığı kültürü yücelten söylemler karşısında, internet kültürünün ekonomi politikten bağımsız şekilde değerlendirilmemesi gerekir. İnternet mecraları, çok uluslu şirketlerin sahipliğinde ilerlemektedir. Bu şirketler, internet mecralarını denetler ve organize eder. Ayrıca, sosyal medya bir kültür endüstrisi ürünüdür (Dağtaş ve Yıldırım, 2017: 19). Günümüzde sosyal medya, çok yönlü şekilde değerlendirilmesi gereken bir mecraya dönüşmüştür. Sosyal medya içerikleri, internet kullanıcıları tarafından üretilmekte ve aynı zamanda tüketilmektedir. Sosyal medya hesapları olan bireyler, gönüllü şekilde çalışan işçilere dönüşmekte ve sosyal medya sahiplik mekanizmasının sermaye birikimine aracı olmaktadır. Bu nedenle, sosyal medya siteleri ve sosyal medya mecraları üzerinden üretilen içeriklerin ekonomi politik ilişkilerden bağımsız şekilde değerlendirilmemesi gerekmektedir.

Facebook, sosyal medya mecraları içerisinde teknik anlamda “sanal grup” ve “sanal topluluk” oluşumuna daha kolay şekilde izin veren bir sosyal medya sitesidir. Facebook içerisinde, farklı ilgi alanları üzerinde oluşturulmuş farklı gruplar bulunmaktadır. Bunlardan biri de taraftar gruplarıdır. Pek çok takımın Facebook üzerinde, taraftarları tarafından oluşturulmuş sanal toplulukları bulunmaktadır. Bu taraftar toplulukları da katılımcı kültür ile oluşturulmakta ve bu şekilde işlemektedir. Christian Fuchs, taraftar gruplarının katılımcı kültürün yanında faşist bir kültürü de oluşturabileceğini söylemektedir. Bunu örneklendirmek için de Almanya'da internet üzerinde kurulan Ultras Futbol sitesini örnek vermektedir.

Taraftarlığın kendi özünde farklı unsurları barındırdığını belirten Fuchs; site üzerinde ırkçı ve ayrıştırıcı söylemlerin inşa edildiğini ifade etmektedir (Fuchs, 2016: 87).

İnternet teknolojilerinde yaşanan hızlı değişim ve yükselme, kullanıcının ön planda olduğu ve kullanıcı odaklı internet mecralarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu anlamda; web 2.0 teknolojisi ile ortaya çıkan sosyal medya, bireylerin içerik üretmelerini sağlamıştır. Bu içerik, bireysel internet kullanıcılarının ortak katılımıyla, eş deyişle işbirliği ile oluşturulabilmektedir. Bireysel internet kullanıcılarının ortak işbirliği ile oluşturduğu bu içerikler, “katılımcı kültür” olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu noktada, katılımcı kültürün hem olumlu hem de olumsuz yönlerinin olduğunu söylemek gerekmektedir. İnternet mecraları üzerinde oluşturulan taraftar grupları da katılımcı kültür bağlamında ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de iki ezeli rakip olan, Fenerbahçe ve Galatasaray taraftar gruplarının anti oluşumları da bulunmaktadır. Bu takımların anti taraftar gruplarının katılımcı kültür ekseninde oluşturduğu içeriklerin incelenmesi taraftarlık kültürü ve fanatizm açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden, kuramsal bölümün ikinci başlığında taraftarlık, taraftarlık kültürü ve fanatizm üzerinde durulmuştur.

1.2. Taraftarlık ve Taraftarlık Kültürü

TDK’ye göre, “taraftar” iki anlama gelmektedir. Bunlardan ilki; yandaş anlamındadır. İkinci anlam ise; sporcunun veya sporcuların temsil ettikleri renklere, kulübe veya bayrağa bağlı kimsedir.⁴ Bu çalışmada, taraftarlık TDK’deki ikinci anlamıyla kullanılmıştır.

Kapitalist sistem, materyal bir hayatı da beraberinde getirmiştir. Bu sistem içerisinde futbol da oldukça önemlidir. Materyal hayat içerisinde, taraftar kitleleri de üretilmektedir. Statta, kahvede ve evde taraftar kitleleri üretilmeye devam etmektedir (Erdoğan, 2008: 6). Günümüzde, bu taraftar kitlelerinin üretimi sosyal medya mecralarına da taşınmıştır.

Taraftarlığın en önemli işlevlerinden biri, psikolojik üstünlük yoluyla farklı takım taraftarlarını ezmeye çalışmaktır (Erdoğan, 2008: 39). Bu anlamda, Galatasaray ve Fenerbahçe kulüpleri arasında bu psikolojik üstünlük kurma çabaları yoğun şekilde devam etmektedir. Taraftar grupları; farklı mecralar aracılığıyla, birbirlerine zıt olan alt gruplara ayrılmaktadır. İnternet de buna aracı olur. Taraftarlıkta, sürekli olarak bir farklılık ve karşıtlık inşa edilmektedir. Bu noktada dışlanma ve düşmanlık da ortaya çıkmaktadır (Erdoğan, 2008: 47-50). Taraftarlık içerisinde, ayrıştırıcı ve düşmanca tavırların ortaya çıktığı söylenebilir.

⁴http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TARAFTAR (Erişim Tarihi: 13.11.2018).

Günümüzde sosyal medya bunu arttırmaktadır. Çünkü sosyal medya üzerinden, bireyler birbirlerine daha rahat hakaret edebilmekte veya düşmanca tavır sergileyebilmektedir.

Futbol taraftarlığı, beraberinde farklı bir kültürü ve ilişkileri de oluşturmaktadır. Taraftarlık kavramında, öncelikli olarak bir kolektivite vardır. Bu kolektivite, yalnızca maç günleri aynı stadı doldurmak, aynı maçı izlemek gibi bir durum değildir. Taraftarlık, bunlara ek olarak ilişki ağları içerisinde olmayı gerektirmektedir. Bu anlamda ilişki ağı; ortak hafıza, ortak dil, ortak tutum alış ve diğer taraftarlarla oluşturulan kamusal alandır. Bu ilişki ağlarında, ortak futbol kulübünü tutanların birlikteliği aşılmakta ve bu ağlardan ortaya çıkan özgün bir grup oluşmaktadır. Bu gruplarda salt takım tutmayı aşan farklı bir ortak kültür oluşmaktadır. İçinde şenliğin, hüznün, dayanışmanın beraberce yaşandığı bir sosyallik ve 'sahada olanlar dışında' bir kolektif hafıza taraftarlığın en önemli koşullarından birisidir (Aydın, vd., 2008: 300). Sosyal medya üzerinde oluşturulan taraftar grupları, tam da bu açıklamaya uygun şekilde varlığını sürdürmektedir. Sosyal medyadaki taraftar grupları; ortak bir hafıza, dil ve tutum ile hareket ederek, iş birliği ile oluşturulmuş bir kültür ortaya çıkarmaktadırlar. Bu noktada, katılımcı kültür ile oluşturulan taraftar grupları içerisinde; rakip takımlarla alay etme ve kendi takımına karşı yergi yoğun şekilde görülmektedir.

Fanatizm olgusu ise, taraftarlıktan farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Fanatizm; bir kimseye veya bir şeye aşırı derecede düşkünlük, tutkuyla bağlılık, taassup ve bağınazlık anlamında kullanılmaktadır.⁵ Bu anlamda fanatizm, sadece futbolda değil, farklı çerçevelerde de ortaya çıkmaktadır.

Herhangi bir takımın taraftarı olmak, bir dinin mensubu olmak ya da bir siyasi partinin yandaşı olmak durumlarında birtakım benzerlikler söz konusudur. Taraftar olan kişi belli bir noktadan sonra mantığı ile değil duyguları ile hareket etmeye başlayabilir. Tuttuğu spor kulübü başarısız neticeler alsa da desteklediği siyasi bir parti seçimlerde hezimetlere uğrasa ya da amacından sapsa da taraftar olan kişi onu desteklemekten geri kalmayabilir. Kişinin ya da taraftarın desteklediğine karşı olan sempatisi kimi zaman haddini aşabilmektedir. Başarı ya da başarısızlıklarda sevinç ve hüznler üst seviyelere çıkabilir. Esasen fanatizm olgusunun kendisini hissettirmeye başladığı nokta da burasıdır (Ayan, 2006: 200). Özellikle futbolda, zaman zaman sevinç ve hüznler üst noktalara çıkabilmektedir. Kazanılan bir maç sonrası silahla havaya ateş açma veya kaybedilen bir maç sonrası takım otobüsünün taraftarlar

⁵<https://www.seslisozluk.net/fanatizm-nedir-ne-demek/> (Erişim Tarihi: 14.11.2018).

tarafından taşlanması, medyada sıklıkla rastlanan haberlerdendir. Kuşkusuz, sosyal medyadaki taraftar gruplarının bu şekilde somut tehlikeleri ortaya çıkmamaktadır. Ancak bu sitelerde de hakaret ve nefret söylemi gibi durumlar oluşabilmektedir.

Fanatizm, en çok sporda ortaya çıkmaktadır. Sporun rekabete ve kazanmaya dayalı yapısı, tarih boyunca insanlar arasında birtakım mücadelelere yol açmıştır. Spor, zaman zaman bazı güzellikleri getirse de spor müsabakalarının düşmanlıkları doğurduğu veya körüklediği zamanları da vurgulamak gerekmektedir. Spordaki kazanma mücadelesine kendisini kaptıran sempaticiler bu mücadeleyi oyun sahası dışına da taşıyabilmektedirler. Bu noktada, spor karşılaşmaları içerisinde futbolu da ayrı bir yere koymak gerekmektedir. Dünyanın hemen her bölgesinde en çok ilgi gören spor dalı futboldur. Dolayısıyla futbol, en çok taraftarı ve fanatizmi içerisinde barındıran spor dalıdır (Ayan, 2006: 201-202). Bu anlamda sosyal medya, fanatizmin sürdürüldüğü bir ortam haline de gelmiştir. Türkiye’de maç günlerinde, özellikle twitter mikro blog sitesinin gündeminde futbol yoğun şekilde yer almaktadır. Facebook üzerindeki sanal taraftar gruplarının siteleri üzerinden de sıklıkla paylaşımlar yapılarak, spor müsabakası dışında farklı kültürel öğeler üretilmektedir.

Özetle, taraftarlık bütünsel anlamda değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Spor müsabakasının zamanları dışına çıkan taraftarlık; farklı ilişki, iletişim ve kültürel öğelerin ortaya çıkmasına aracı olur. Özellikle, internet ve yeni teknolojilerin ortaya çıkmasıyla sanal taraftar grupları da kültürel öğelerin oluşturulduğu bir platforma dönüşmüştür. Bu taraftar gruplarının sosyal medya üzerinden ürettikleri içeriklerin katılımcı kültürü destekleyip, desteklemediğini incelemek önem taşımaktadır.

2. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde elde edilen bulgular “Rakip Takım ile Alay” ve “Kendi Takımına Hiciv” başlıkları altında ayrı ayrı değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

2.1. Rakip Takım ile Alay

“Alay” sözcüğü bir kimsenin, bir şeyin, bir durumun, gülünç, kusurlu, eksik vb. yönlerini küçümseyerek eğlence konusu yapma anlamına gelmektedir. Bunun eyleme dönüşmesi ise “alay etmek” olarak tanımlanmaktadır.⁶

⁶http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bebf3a0485b26.19152991
(Erişim Tarihi: 14.11.2018).

Gruplar özelinde bakıldığında Anti Fenerbahçe grubunda, Fenerbahçe Spor Kulübü'nün “fenev, dansöz, tinerciler” sözcükleri ile etiketlendiği görülmektedir. “Fenev” sözcüğü eski Fenerbahçe Spor Kulübü başkanlarından Aziz Yıldırım'ın “ı” harfini söyleyememesine karşı yapılan bir alaydır. Öyle ki grubun profil fotoğrafında da “Fenevbahçe” yazmaktadır.

Şekil 1: Anti-Fenerbahçe sayfası profil fotoğrafı

Şekil 2: Anti Fenerbahçe sayfası 21 Ekim 2018

Şekil 1'deki “ezik” ve “ya...k” ifadeleri de yine Fenerbahçe'yi aşağılamak için kullanılmış sözcükler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Anti Galatasaray taraftar grubuna bakıldığında ise “kız tarafı, Fatoş Hoca, kocanız” gibi ifadelerin ağırlıklı olarak kullanıldığı, ayrıca Galatasaray'ın “cincon” olarak da nitelendirildiği görülmektedir. “Kız tarafı, Fatoş, kocanız” gibi sözcükler eril sözcüklerdir. Eril dil, bazı dillerde erkek cinsten sayılan sözcükler anlamına gelmektedir.⁷ Bilinç düzeylerinin bir yansıması olan dil, ayrımcı tutumların ilk olarak dışa vurulduğu yerdir. Her ne kadar Türkçe, dilbilgisi açısından cinsiyet ayrımı olan bir dil olmasa da sosyolojik olarak eril toplumun farklı bakış açıları dile yansımaktadır.⁸ Bununla birlikte ataerkil toplumlarda kadının hem kültürel hem de dilsel kodlar açısından bakıldığında “öteki” olarak konumlandırıldığını söylemek mümkündür (Ataseven, 2017: 92). Dolayısıyla taraflar grupları arasında bu sözcüklerin rakip takım taraftarlarını aşağılamak, ötekileştirmek amacıyla kullanıldığını ve taraftar jargonunun⁹ bir parçası olduğunu söylemek mümkündür.

⁷http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=114931 (Erişim Tarihi: 19.11.2018)

⁸ <http://www.dusunuyorumdergisi.com/eril-dil-turkce-ve-felsefe/> (Erişim: 19 Kasım 2018)

⁹http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_karsilik&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bf292ffa9c028.89517993 (Erişim Tarihi: 19.11.2018)

Şekil 3: Anti Galatasaray sayfası, 2 Kasım 2018

Şekil 4: Anti Galatasaray sayfası, 2 Kasım 2018

Grupta Galatasaray'ın “kız tarafı” olarak nitelendirilmesi yalnızca admin paylaşımlarında değil paylaşımlara yapılan yorumlarda da sıkça vurgulanmaktadır.

Şekil 5: Anti Galatasaray sayfası, 2 Kasım 2018

Anti-Galatasaray sayfasındaki dikkat çeken bir başka paylaşım ise Galatasaray ve Beşiktaş karşılaşması için “Elspastico” ifadesinin kullanılmasıdır. Bu noktada her iki takımın da aşağılanmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Elspactico, İspanya ligi üzerinden oluşturulmuş bir ifadedir. İspanya’da, Barcelona ve Real Madrid takımlarının karşılaşmaları El-clasico olarak tanımlanmaktadır. Burada ise, “spastik” kelimesi üzerinden alaycı bir ifade oluşturulmuştur. Spastik; özürlü veya sakat kimse anlamına gelmektedir.¹⁰ Bu anlamda, toplumdaki spastik bireylerin aile ve yakınlarının ne düşüneceği umursanmadan bu ifade oluşturulmuştur.

¹⁰<https://www.nedir.com/sipastik> (Erişim Tarihi: 19.11. 2018).

Şekil 6: Anti Galatasaray sayfası, 29 Nisan 2018

Görselde dikkat çeken bir başka ayrıntı ise Beşiktaş'ın “8eşiktaş” şeklinde yazılmış olmasıdır. Beşiktaş'ın 06.11.2007 tarihinde oynadığı maçta Liverpool'a 8-0 yenilmesine gönderme yapılarak rakip takımla alay edilmektedir. Anti Galatasaray sayfasında yalnızca Galatasaray ile değil Beşiktaş ile de alay edilmekte ve aşağıdaki görselde de görüldüğü gibi Beşiktaş taraftarları “tinerci” olarak adlandırılmaktadırlar. Beşiktaş taraftarına tinerci denmesine ilişkin farklı nedenler bulunmaktadır. Bunlardan biri Beşiktaş mağazasındaki mankenin tinerciye benzetilmesi, diğeri Beşiktaş'taki kartal heykelinin etrafında çok fazla tinerci olması, bir diğeri ise yabancı spor yorumcularının Beşiktaş taraftarını “teenager” olarak ifade ettikleri, Türkiyeli taraftarların ise zamanla bu sözcüğü “tinerci”ye dönüştürdüğü yönündedir.¹¹

¹¹ <https://eksisozluk.com/besiktas-taraftarina-tinerci-denmesinin-nedeni--5011358> (Erişim Tarihi: 19.11.2018).

Şekil 7: Anti Galatasaray sayfası, 8 Ağustos 2018

Sebebi her ne olursa olsun söz konusu ifadenin taraftar grupları arasında kabul gördüğü ve sıkça kullanıldığı dikkat çekmektedir. Öyle ki artık yalnızca Beşiktaş taraftarı için değil, Galatasaray ve Fenerbahçe taraftarları için de kullanılmaktadır. Yalnızca yukarıdaki görselde değil hem Anti Fenerbahçe hem de Anti Galatasaray sayfalarındaki yorumlarda bu ifadeye sıkça rastlanmaktadır. Dolayısıyla ötekileştirici ifadelerin taraftar grupları arasında kabul gördüğünü/benimsendiğini ve rakip takımla alay etmek için yaygın bir biçimde kullanıldığını ve çalışmanın kuramsal temelinde de değinildiği gibi bu söylemin taraftarlık kültürünün bir parçası olduğunu söylemek mümkündür.

Taraftar gruplarının rakip takıma yönelik alay konusu ettikleri bir başka nokta ise geçmiş yenilgilerdir. Özellikle Anti Galatasaray sayfasında Fenerbahçe ile Galatasaray arasında 6 Kasım 2002 tarihinde oynanan ve Fenerbahçe lehine 6-0 sonuçlanan maça oldukça fazla gönderme yapılmaktadır. Öyle ki, 8 Kasım 2018 tarihinde yapılan bir paylaşımda bile bahsi geçen maç hatırlatılmakta ve milli bayramla özdeşleştirilmektedir. Bu yenilgiye gönderme yapılarak Anti Galatasaray sayfasındaki paylaşımlarda Galatasaray'ın baş harfi "6" olarak yazılmaktadır. Çalışmanın kuramsal temelinde de belirtildiği gibi taraftar gruplarında ortak bir hafıza ve dil oluşmaktadır. Anti taraftar sayfalarında yapılan bu paylaşımlar da bunun bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 8: Anti Galatasaray sayfası, 6 Kasım 2018

Şekil 9: Anti Galatasaray sayfası, 6 Kasım 2018

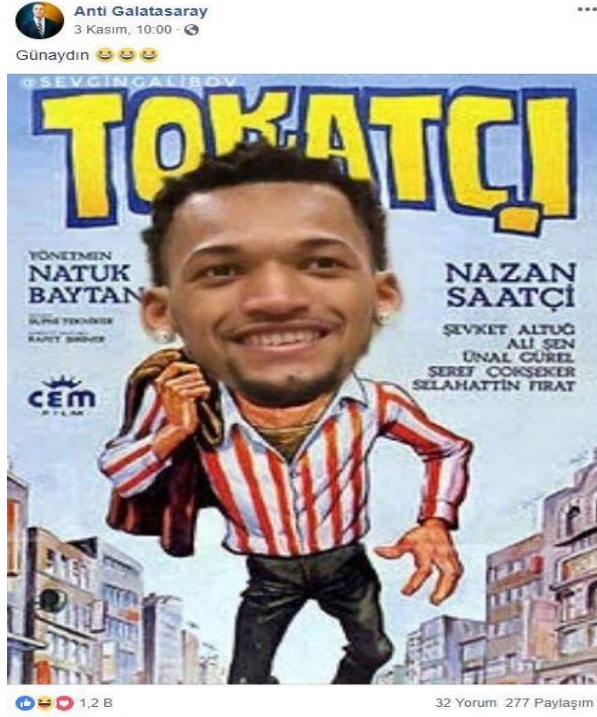
Bir yandan halen bu maça gönderme yapılarak Galatasaray ile alay edilirken diğer yandan üzerinden 16 yıl geçmesine rağmen halen bu yenilgiye gönderme yapılıyor olması hem Fenerbahçe hem de Galatasaray taraftarlarından tepki almaktadır.

Şekil 10: Anti Galatasaray sayfası, 6 Kasım 2018

Fenerbahçe taraftarları “6-0 olmasaydı neyi öne sürecektik” derken Galatasaray taraftarı, 11.05.2005 tarihinde oynanan ve Fenerbahçe’yi 5-1 yendikleri Türkiye Kupası maçını hatırlatmakta ve Fenerbahçe taraftarının Galatasaray’ın özellikle Avrupa kupalarındaki başarılarını hazmedemedikleri için sürekli 6-0’ı öne sürdüğüne vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla her iki takım taraftarı da yapılan alaylı paylaşımlar altında sürekli birbirlerine karşı argümanlar geliştirmekte ve birbirlerinin başarısız noktalarını öne çıkararak takımlarını savunmaktadırlar. Bu rekabetin stadyum dışında internet teknolojilerinin sağladığı ortamlarda gerçekleşmesi Jenkins’in “katılımcı kültür” kavramsallaştırmasını örneklendirmektedir. Bu noktada taraftarlık kültüründe yer alan “psikolojik üstünlük yoluyla rakip takım taraftarlarını ezmeye çalışma” anlayışı da karşımıza çıkmaktadır.

Anti Galatasaray sayfasında dikkat çeken bir başka nokta ise 2 Kasım 2018 tarihinde oynanan ve 2-2 berabere biten Galatasaray-Fenerbahçe maçına ilişkin paylaşımlardır. Özellikle maç sonrası çıkan olaylarda Fenerbahçeli futbolcu Jailson’ın Galatasaraylı Belhanda’ya attığı tokada ilişkin paylaşımlar bulunmaktadır. Tokaçtı filminin afişi kullanılarak Jailson da “tokaçtı” olarak nitelendirilmekte, ayrıca Belhanda’nın bu tokadı hak ettiğine vurgu yapılmaktadır.

Şekil 11: Anti Galatasaray sayfası, 3 Kasım 2018

Bu afiş altında yapılan yorumlara bakıldığında ise Jalison'un hareketinin çoğunlukla eleştirildiği dikkat çekmektedir. Fenerbahçeli taraftarlar da hangi rakip takımın futbolcusuna yönelik yapılmış olursa olsun bir sporcuya yakışmadığı gerekçesiyle Jalison'u eleştirmektedirler. Bu durum taraftarlık kültüründe, her ne olursa olsun takımını desteklemenin değil, yeri geldiğinde eleştirebilmenin de olduğunu göstermektedir.

Anti Fenerbahçe sayfasına bakıldığında ironik paylaşımların olduğu dikkat çekmektedir. Aşağıdaki görsellerde görüldüğü gibi sözü beklenmedik bir biçimde bitirerek Fenerbahçe'yi alaya aldıkları görülmektedir.

Şekil 12: Anti Fenerbahçe sayfası, 22 Ekim 2018

Şekil 13: Anti Fenerbahçe sayfası, 10 Ekim 2018

İncelemeye alınan sayfalara bakıldığında Anti Fenerbahçe sayfasında Fenerbahçe'nin yalnızca yenilgileri üzerinden değil, farklı noktalardan alaya alındığı görülmektedir. Eski Fenerbahçe Teknik Direktörü Vitor Cocu, Başkan Ali Koç da paylaşımlara konu olmaktadır. Özellikle Ali Koç, başkan olduktan ve Vitor Cocu teknik direktörlüğe geldikten sonra yaşanan başarısızlıklarla alay edilmekte, yenilgiler sonucunda “Ali Koç ağlıyor” paylaşımları yapılmaktadır.

Katılımcı Kültür Tartışmaları Bağlamında Facebook'taki Anti Fenerbahçe ve Anti Galatasaray Taraftar Grupları Üzerine Bir Değerlendirme

Ozan YILDIRIM
Duygu ÜNALAN

Şekil 14: Anti Fenerbahçe sayfası, 4 Ekim 2018

Şekil 15: Anti Fenerbahçe sayfası, 13 Ekim 2018

Anti Fenerbahçe sayfasında dikkat çeken bir başka paylaşım ise Fenerbahçe Tarihi kitabına ilişkindir. Aşağıdaki görselde de görüldüğü üzere “Tarih mi dediniz” sözü ve boş sayfa ile aslında Fenerbahçe’nin bir tarihi olmadığına vurgu yapılmaktadır.

Şekil 16: Anti Fenerbahçe sayfası, 15 Ağustos 2018

Buna karşılık Anti Galatasaray sayfasında Galatasaray’ın daha çok yenilgileri üzerinden alay konusu yapıldığı görülmektedir. Her iki sayfada da kuvvetli bir mizah anlayışının olduğu görülmekle birlikte Anti Fenerbahçe sayfasında bu mizah anlayışının çok daha fazla öne çıktığı dikkat çekmektedir. Taraftarlık kültürü açısından değerlendirildiğinde mizahın bu

kültürde önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Rakibi mizah yoluyla iğnelemek ya da yermek bu kültürün bir parçasıdır. Rekabetin sosyal medya ortamlarında gerçekleşmesi ise taraftarlara farklı platformlarda kendini ifade etme, takımını farklı mecralarda destekleme olanağı sunmaktadır.

2.2. Kendi Takımına Yergi

“Yergi” bir kimseyi, bir toplumu, bir düşünceyi, bir nesneyi, bir göreneği yermek için yazılmış yazı ya da söylenmiş söz, hiciv anlamına gelmektedir.¹² Dolayısıyla “yergi”, içinde eleştiri barındırmaktadır. Bir kimsenin, bir toplumun, bir düşüncenin vb. küçümsenerek eğlence konusu yapılmasının ötesinde “yergi” eleştirel bir bakışı ifade etmektedir.

İnceleme kapsamına alınan sayfalara bakıldığında daha çok Anti Galatasaray sayfasında, kendi takımına yergi olduğu görülmektedir. Özellikle Teknik Direktör Vitor Cocu ve alınan başarısız sonuçlar yerilmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki bu yergi tamamen mizahtan uzak değildir. Mizahla harmanlanmış bir yergi olduğu görülmektedir.

Şekil 17: Anti Galatasaray sayfası, 21 Ekim 2018

Şekil 18: Anti Galatasaray sayfası, 28 Ekim 2018

Görsellerde de görüldüğü gibi Fenerbahçe taraftarı alınan yenilgileri Cocu üzerinden eleştirmektedir. Fotoğraf altlarına yapılan yorumlarda eleştiri dozunun arttığı ve küfürlü ifadelerin sıkça kullanıldığı görülmektedir.

¹²http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bebc6116a7618.17116321 (Erişim Tarihi: 14.11.2018).

Şekil 19: Anti Galatasaray sayfası, 28 Ekim 2018

Anti Galatasaray sayfasında Fenerbahçe taraftarının kendi takımına yönelik eleştirilere sıkça yer vermesi dikkat çekmektedir. Anti Galatasaray sayfası, Anti Fenerbahçe sayfasına dönüşmüş görünmektedir. Elbette Galatasaray ya da diğer takımlarla alay eden paylaşımlar bulunmaktadır ancak Fenerbahçe'yi eleştiren paylaşımların da bu kadar çok olması taraftarlık kültüründeki ortak tutum alışın bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Taraftarlar yalnızca rakip takıma yönelik değil, kendi takımlarına karşı da ortak bir dil geliştirebilmekte ve davranış sergileyebilmektedirler. Paylaşımlarda dikkat çeken bir başka nokta ise özellikle yorumlarda nefret söyleminin fazla olmasıdır. Takımın ya da bireysel olarak futbolcuların başarısızlıkları kimi zaman hakaret boyutlarında eleştirilirken taraftarların birbirlerini de benzer söylemlerle eleştirdikleri görülmektedir.

Şekil 20: Anti Galatasaray sayfası, 17 Ekim 2018

Şekil 21: Anti Galatasaray sayfası, 18 Ağustos 2018

Fenerbahçe taraftarı, kendi takımını eleştirirken mizahı da bırakmamakta ve gerek teknik direktör gerek futbolcular gerekse eski ve yeni yönetime ilişkin mizahi paylaşımlarda bulunmaktadır. Yukarıdaki görselde kaleci Volkan Demirel'in performansına yönelik alay bulunurken sayfada Aziz Yıldırım'a yönelik paylaşımlara da dikkat çekilmektedir.

Şekil 22: Anti Galatasaray Sayfası, 3 Haziran 2018

Şekil 23: Anti Galatasaray Sayfası, 20 Mayıs 2018

Şekil 24: Anti Galatasaray sayfası, 30 Mart 2018

Yukarıdaki paylaşımlarda da görüldüğü gibi Aziz Yıldırım, bir yandan alay konusu olurken sözlerinin arkasında durmaması nedeniyle bir yandan da eleştirilmektedir. Anti Fenerbahçe sayfasına bakıldığında ise Galatasaray taraftarının kendi takımını eleştirisinin Fenerbahçe taraftarından daha az olduğu görülmektedir. Kendi takımına yergi, birkaç paylaşımına konu olmuştur. Özellikle Belhanda üzerine yapılan paylaşımlar dikkat çekmektedir.

Şekil 25: Anti Fenerbahçe sayfası, 28 Ekim 2018

Şekil 26: Anti Fenerbahçe sayfası, 4 Ekim 2018

Belhanda'nın düşük performansına ve ciddiyetsiz olduğuna ilişkin yapılan paylaşımların altındaki yorumlarda da Belhanda'nın düşük performansı sayısal olarak ortaya koyulmakta ve eleştirilmektedir. Dolayısıyla Anti Galatasaray sayfasında olduğu gibi taraftar grupları sayfalarında mizahla birlikte ciddi eleştirinin de olduğu görülmektedir. Bu durum taraftarlık kültüründe yeri geldiğinde takımını eleştirmenin bu kültürün bir parçası olduğunu göstermektedir. Galatasaray'da forvet oyuncusu olmaması ise bir başka paylaşım ile eleştirilmekte, aynı zamanda alaya alınmaktadır. Dolayısıyla taraftarların kendi takımlarındaki sorunlara ilişkin eleştirileri de ağ üzerinden kolektif bir biçimde dile getirilmekte, ortak bir dil geliştirilmektedir.

Şekil 27: Anti Fenerbahçe sayfası, 14 Ekim 2018

Yukarıdaki paylaşımlardan yola çıkılarak özetle söylemek gerekirse, yergide alaydan farklı olarak zeka ve mizah unsurları daha çok ön plana çıkmaktadır. Paylaşımlar yalnızca yermek amacıyla söylenen sözler olmanın ötesinde ince bir mizah anlayışını barındırmaktadır. Dolayısıyla yerginin zeka ve mizahın harmanlanması olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, Facebooktaki Anti Fenerbahçe ve Anti Galatasaray taraftar gruplarının katılımcı kültür kapsamında değerlendirip değerlendirilemeyeceği sorunsalından hareket edilmiştir. Çalışmada internet ortamları üzerinden oluşturulan taraftar ve anti taraftar gruplarını katılımcı kültür kapsamında değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda facebooktaki, Galatasaray ve Fenerbahçe anti taraftar gruplarında yapılan paylaşımlar “rakip takım ile alay ve “kendi takımına yergi” kategorileri altında değerlendirilmiştir.

Katılımcı kültür, bireysel internet kullanıcılarının ağ üzerinden buluşarak içerik yaratması ve bu içerikleri paylaşması olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda taraftar grupları tarafından oluşturulan sayfalar bu kültürün işlediği önemli mecralar olarak değerlendirilebilir. Taraftarların rakip takıma ve kendi takımlarına yönelik bazen alay bazen de yergi içeren paylaşımlarda bulunabildikleri, ortak bir dil oluşturabildikleri bu mecralar, taraftarlık kültürünün stadyum, kahve, ev vb. alanlar dışında farklı kamusal alanlara taşınmasını da sağlamıştır. Bu bağlamda, internet mecraları, özellikle sosyal ağlar, taraftarlık kültürünün sürdürüldüğü bir kamusal alan olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte, yapılan paylaşımlarda özellikle küfürlü ifadelerin sıkça kullanılması çalışmanın kuramsal temelinde de değinildiği gibi taraftarlığın değerini düşüren bir nokta olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, taraftarlık dilinin eril olduğunu ve kendine özgü bir sözcük dağarcığı/jargon oluşturduğunu ve bu dilin de sosyal medya ortamlarındaki anti taraftar gruplarında canlılığını koruduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, taraftarlık kültürü içerisinde oluşan bu kamusal alanın; iletişimsel eylem bağlamında tam olarak işlemediği söylenebilir.

Yapılan paylaşımlarda dikkat çeken bir diğer nokta ise tuttuğu takım başarısız sonuçlar olsa da taraftarların takımı desteklemekten vazgeçmeyerek takımı eleştiren diğer taraftarlara hakaret ve nefret söylemleri ile karşılık vermeleridir. Bu durum, taraftarlık kültürünün zaman zaman rasyonel düşünceden uzaklaştığını da gözler önüne sermektedir. Kendi takımının, yine kendi takım taraftarları tarafından eleştirilmesine tahammülsüzlük, aynı zamanda fanatizmin de bir göstergesidir. Dolayısıyla fanatizm sosyal medya ortamlarında sürdürülebilir duruma gelmiştir. Bu çalışma özelinde, futbol fanatizminin sosyal medya ortamlarında var olduğu söylenebilir.

Özetle söylemek gerekirse taraftar gruplarının etkileşim içinde içerik üretmelerine olanak sağlayan sosyal medya ortamları, taraftarlık kültürünün stadyum dışında da devamlılığını sağlayan önemli mecralar haline gelmiştir. Katılımcı kültürün gerçekleştiği bu mecralarda spor müsabakalarının dışında da içerikler paylaşılarak farklı kültürel öğeler üretilmektedir. Bu gruplarda bir takımın taraftarı olmanın ötesinde farklı bir dil, ortak bir tutum oluşmaktadır. Paylaşımlardaki yaratıcılık ve mizah unsurları, şenliği ve hüznü bir araya getirmekte saha dışında, bir ortak hafıza yaratılmasını sağlamaktadır. Ancak, bu paylaşımlardaki olumsuz unsurların varlığı da görmezden gelinmemelidir.

KAYNAKÇA

Ataseven, Bilir F. (2017). “Kadın Yazınına Çevirmek II”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, s. 91-100.

- Binark, M. (2012). “Yeni Medya ve Yaratıcı Endüstri”. E. Dağtaş (Ed.), *Medya Ekonomisi ve İşletmeciliği* içinde (s. 165-192). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Castells, M. (2007). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Üçüncü Cilt: Binyılın Sonu*. E. Kılıç (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fuchs, C. (2015). *Dijital Emek ve Karl Marx*. T. E. Kalaycı ve S. Oğuz (Çev.). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Fuchs, C. (2016). *Sosyal Medya: Eleştirel Bir Giriş*. D. Saraçoğlu ve İ. Kalaycı (Çev.). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Geray, H. (2017). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Güler, C. (2011). “Web 2.0: Blog, Wiki”. M. E. Mutlu (Ed.), *Yeni İletişim Teknolojileri* içinde (s. 50-72). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Karataş, Ş. ve Binark, M. (2016). “Yeni Medyada Yaratıcı Kültür: Troller ve Ürünleri ‘Capsler’”. *TRT Akademi Dergisi*, 1(2), 426-448.
- Kayabaş, K. B. (2011). “Sosyal Ağlar”. E. Mutlu (Ed.), *Yeni iletişim teknolojileri* içinde (s. 72-90). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Laughey, D. (2010). *Medya Çalışmaları: Teoriler ve Yaklaşımlar*. A. Toprak (Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Turan, G. (2009). “Gerçek(siz)liğimizde Sarıldığımız Serap: İnternet”. B. Dağtaş ve E. Dağtaş (Der.), *Medya Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları Türkiye Medyasından Örüntüler* içinde (s.337-364). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Ünalın, D. ve Özer, Ö. (2018), “Milli Mücadele Dönemi Yazarlarından Halide Edip Adivar, Reşat Nuri Güntekin ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarının Popüler Kültür İçerik Özellikleri Bağlamında İncelenmesi”. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt:24, Sayı:95, s. 261-278.

İnternet Kaynakları

- Ayan, S. (2006), *Şiddet ve Fanatizm*. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/1338.pdf> [Erişim tarihi: 14.11.2018].
- Aydın, B. M., Hatipoğlu, D. ve Ceyhan, Ç. (2008). *Endüstriyel Futbol Çağında “Taraftarlık”*. http://futolekonmi.com/Raporlar/Genel/Populer_kultur_olarak_Futbol_gazi_iletisi_m_dergisi.pdf#page=297 [Erişim tarihi: 13.11.2018].

- Dağtaş, E. ve Yıldırım, O. (2017), *Mizah Anlayışının Yeni hali “Caps”leri “Dünya Tarihine Yön Veren Kişiler” Üzerinden Okumak.*
<http://intermedia.ticaret.edu.tr/index.php/intermedia/article/view/100> [Erişim tarihi: 09.11.2018].
- Erdoğan, İ. (2008). *Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine.*
<http://irfanerdogan.com/makalelerson/futboluinceleme.pdf> [Erişim tarihi: 13.11.2018].
- <http://www.dusunuyorumdergisi.com/eril-dil-turkce-ve-felsefe/> [Erişim tarihi: 19.11.2018].
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=114931 [Erişim tarihi: 19.11.2018].
- [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TARAFTAR.](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TARAFTAR) [Erişim tarihi: 13.11.2018].
- [https://www.nedir.com/sipastik.](https://www.nedir.com/sipastik) [Erişim tarihi: 19.11.2018].
- <https://www.seslisozluk.net/fanatizm-nedir-ne-demek/> [Erişim tarihi: 14.11. 2018].
- <https://yenimedya.wordpress.com/2017/01/04/gundelik-yasamin-icindeki-yeni-medya-katilimci-kultur-kamusal-ozel-alan-geciskenligi-ve-yeni-medyanin-bilesenleri-ekseninde-hakan-bicakci-hikayelerine-bakis/> [Erişim tarihi: 06.11 2018].
- <https://eksisozluk.com/besiktas-taraftarina-tinerci-denmesinin-nedeni--5011358> [Erişim tarihi: 19.11.2018].

Makale Bilgisi**Makale Geliş Tarihi:** 15.03.2019**Makale Kabul Tarihi:** 28.06.2019**TÜRKİYE’DE İSTİHDAM VE İŞSİZLİK: 2000-2018**Hilmi ETCİ¹Veysel KARAGÖL²**ÖZ**

İstihdam düzeyi ve işsizlik, iktisat biliminin ilgilendiği başlıca konular arasında yer almakta ve reel sektör için önemli birer gösterge niteliğinde olup hayati önem arz etmektedirler. İstihdam oranının artırılması, diğer bir deyişle işsizliğin azaltılması hem ekonomik hem de sosyal refahın sağlanabilmesi açısından gerekli görülmektedir. Sosyal ve ekonomik refahı arttırabilmek amacı ile işgücü piyasasına müdahalelerde bulunmakta ve bunun için çeşitli aktif ve pasif istihdam politikası araçları kullanmaktadır. Ancak son yıllarda artan işsizlik oranının önemli bir tehdit unsuru olmaya başladığı düşünülmekte ve hatta bu durumun reel sektörde yaşanması muhtemel bir krizin habercisi olabileceği tartışılmaktadır. Bu çalışmada, istihdam ve işsizliğe ilişkin kavramsal çerçeveye ve Türkiye’de 2000-2018 döneminde istihdam ve işsizlik istatistiklerinin yıllar içerisindeki değişimine yönelik genel bir değerlendirme sunularak işsizlik sorununa öneriler getirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, İşsizlik, Türkiye.**JEL Kodları:** E24, J21.

¹Arş. Gör. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, hilmietci@mu.edu.tr, Orcid Id: 0000-0003-2858-7950

²Arş. Gör. Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, vkaragol@anadolu.edu.tr, Orcid Id: 0000-0001-9939-0173

EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT IN TURKEY: 2000-2018

ABSTRACT

The level of employment and unemployment are among the main topics of interest to economics and they are important indicators for the real sector and are of critical importance. Increasing the employment rate, in other words reducing unemployment is considered necessary in order to achieve both economic and social welfare. In order to increase social and economic welfare, interventions are being made in the labor market and various means of active and passive employment policy are used. However, the increasing unemployment rate in recent years is thought to be an important threat for economy and it is argued that this may be a leading indicator of a possible crisis in the real sector. In this study, it is aimed to put forward suggestions for the problem of unemployment by presenting a general assessment of the conceptual framework for employment and unemployment and changes over the years of employment and unemployment statistics for the period 2000-2008 in Turkey.

Keywords: Employment, Unemployment, Turkey.

JEL Codes: E24, J21.

GİRİŞ

Ülkelerin mevcut ekonomik yapılarının ortaya konulması için bakılması gereken değişkenlerden biri de istihdamın yapısıdır. Bu anlamda mevcut istihdam ve işsizlik istatistiklerinin geçmiş ve günümüz verileri ile karşılaştırılması gerekmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde görülen en temel sorun olarak işsizlik karşımıza çıkmaktadır. İşsizlikle mücadelede uygulanagelen mevcut istihdam politikalarının belirlenmesinde, işsizlik verilerinin değerlendirilmesi önemli faktörler arasındadır. Dünya genelinde, özellikle 1980 sonrasında liberal politikaların tekrardan gündeme gelmesi sonucu işsizlik artmış ve yapısal bir sorun haline gelmiştir. Türkiye’de de benzer şekilde yapısal ve yüksek işsizlik oranları mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Endüstriyel yapının gelişmemesinden kaynaklanan işsizlik sorunu özellikle yaşanan krizler, ihracatın azalması, yatırımların düşmesi, vergi ödeme güçlüğü ve uluslararası rekabet gibi etkenlerle birlikte her geçen gün daha da hissedilir hale gelmektedir (Yorgun, 2007: 116). Bu nedenle, istihdam olanaklarının arttırılması ülkeler için en temel hedef olarak gösterilmekte ve bu konuda stratejiler geliştirilmektedir. Ancak

istihdam ve işsizlik istatistiklerine bakıldığında, bu stratejilerin yeterliliği konusunda istenilen başarının sağlanamadığı gözle görülebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisine ilişkin istihdam ve işsizlik verilerini gündeme alarak, yapısal bir sorun haline gelen işsizliğe dikkat çekmektir. Bu amaç kapsamında, öncelikle işsizlik ve istihdama ilişkin kavramsal bir çerçeve çizilmiş ve Türkiye’de uygulanan istihdam politikalarıyla birlikte mevcut durum, genel hatlarıyla ele alınmıştır. Ardından, 2000-2018 yıllarına ilişkin işsizlik ve istihdam oranlarının yanında genç işsizlik, eğitilmiş işsizlik ve sektörel işsizlik gibi önemli göstergelerin yıllar içerisindeki seyrine yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda ise derlenen verilerin işaret ettikleri bir takım sinyallerle bazı çıkarımlarda bulunulmuş ve işsizliğe yönelik öneriler getirilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kalkınmanın ve ekonomik büyümenin temel şartlarından biri olarak üretim faktörlerinin etkin bir biçimde kullanılması gösterilmektedir. Bu üretim faktörlerinden belki de en önemli olma özelliğini taşıyan işgücünün verimli olarak kullanılması kalkınma sürecinde potansiyel insan kaynağındaki artışın göstergesini simgelemektedir. İşgücü piyasasında arz ve talep edilen emek faktörü, sosyo-ekonomik gelişmenin temelinde yer almaktadır (Yamak vd., 2012: 41). Bu yüzden ülke ekonomisinde bireylerin emek piyasasına olan katkısını ortaya koyan temel göstergelerden biri olma özelliğini taşıyan işgücüne katılma oranı önem arz etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nda (TÜİK) yer alan tanıma göre işgücüne katılma oranı “işgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır”. Bu tanımda yer alan kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusun tanımlanabilmesi için öncelikle kurumsal olmayan nüfus kavramının ne anlama geldiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Kurumsal olmayan nüfus; üniversite yurtları, yetimhane, huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapisane, kışla, vb. yerlerde ikamet edenler dışında kalan nüfusu kapsamaktadır. Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise belirtilen nüfus içindeki 15 ve daha yukarı yaşta bireylerden oluşmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019). Bu grubu oluşturan nüfus çalışabilir kesimi içerdiği açısından aktif nüfus olarak da gösterilmektedir. Bu kavram emek piyasaları kapsamında değerlendirildiğinde herhangi bir işte çalışanlar ile işi olmadığı halde iş arayanlar grubunu oluşturan “işgücü” ve bu grubun dışında kalan “işgücünden olmayanlar”dan oluşmaktadır. Ayrıca istihdam edilenler ile işsiz durumunda bulunup aktif olarak iş arayanların toplamının aktif nüfusa oranlanması ile bulunmakta ve “ekonomik faaliyet oranı”

olarak da adlandırılmaktadır. Bu oran bireylerin işgücüne katılma kararlarını yansıtmaması nedeniyle de ekonomi politikalarının hazırlanmasında ve uygulanmasında önemli olan temel göstergeler arasında yer almaktadır (Biçerli, 2011: 53, 54). Çünkü işgücüne katılma oranının yüksek olması çalışma çağındaki nüfus içinde yer alan kadın ve erkek nüfusunun çalışma hayatında aktif rol alma konusunda istekli oldukları anlamına gelmektedir. Bu yüzden bu oran insan kaynaklarının yani emeğin işgücü piyasasında etkin kullanıp kullanılmadığı konusunda işsizlik, istihdam gibi diğer göstergelerle işgücü piyasası hakkında bilgiler sunmaktadır.

$$\text{İşgücüne Katılma Oranı (\%)} = \frac{\text{Çalışanlar} + \text{İşsizler}}{\text{Aktif Nüfus}} \times 100$$

Emek piyasalarının durumunu yansıtmaması açısından yeterli olmadığı belirtilen işgücüne katılma oranı, formülden de anlaşılacağı üzere emek piyasası tablosunun bir kısmını oluşturmaktadır. Eşitliğin diğer tarafında yer alan işsizlik, istihdam gibi diğer göstergelerin de incelenmesi gerekmektedir. İşgücü piyasasında uygulanacak stratejilerin belirlenmesi ve ekonomik kalkınmanın diğer önemli göstergeleri belirtildiği üzere istihdam ve işsizlik kavramlarıdır.

İstihdam kavramının kapsamı oldukça geniş olmakla birlikte “üretim faktörleri olan emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynakların ayrı ayrı optimal kullanılarak üretim sürecine katılması” olarak tanımlanmaktadır (Kasapoğlu ve Murat, 2018: 486). Bir diğer tanımda dar ve geniş anlamda ele alınmaktadır. Dar anlamda emek faktörünün üretim sürecinde yer alması iken; geniş anlamda ise emek faktörünün yanında doğal kaynaklar, sermaye, müteşebbis faktörlerinin yani tüm üretim faktörlerinin üretim sürecinde yer alması anlamına gelmektedir. Geniş anlamda istihdama ilişkin bir diğer tanıma göre istihdam, üretim faktörlerinin tamamının etkin kullanımı sağlanarak ekonomin üst sınırdaki bir üretim seviyesine ulaşması halinde “tam istihdam milli gelir düzeyi”ne ulaşılmasıdır. Eğer üretim faktörlerinin tamamı etkin kullanılmıyorsa “eksik istihdam milli gelir düzeyi”nde bir ekonominin varlığı söz konusudur (Yıldız, 2011: 59; Ay, 2012: 322). Önsal (2011: 105), üretim faktörlerinden emeğin üretim sürecine katılması ile dar anlamda istihdamı tanımlamaktadır. Ayrıca çalışmak isteyen tüm bireylere iş verilmesi anlamında da kullanılmaktadır. TÜİK’in tanımında ise istihdam, işbaşında olanlar ve işbaşında olmayanlar grubuna dâhil olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfustur. İşbaşında olanlar ile ücretli, maaşlı, yevmiyeli, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat bir iktisadi faaliyette bulunan kişiler kastedilmektedir. İş ile bağlantısı devam ettiği halde referans haftası içinde çeşitli nedenlerle işinin başında olmayan kendi hesabına veya işveren olarak çalışanlar

istihdamda kabul edilmekte ve işbaşında olmayanlar olarak tanımlanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019). Emek açısından bakılarak ele alındığında ise istihdamı bireyin çalıştırılması veya talep ettiği bir işe kabul edilmesi olarak kısaca belirtmek mümkündür. Bu tanımda, istihdam insan gücünün üretimde veya hizmette kullanılması anlamına gelmektedir. İstihdam birey için kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir araç görevi üstlenmektedir (Işığışık, 2011: 19). Çünkü istihdam edilme ile kişi belirli bir ücret elde edebilmek ve hayatını sürdürebilme olanağına sahip olmaktadır. Ayrıca toplumda istihdamın sağlanması ile toplumu oluşturan bireylerin sosyal konumlarındaki yeri ve gücü ile ekonomik bağımsızlığı sağlanabilmektedir. İstihdam edilemeyen birey, sosyal konumunun ve kişiliğinin gelişiminden yoksun kalacağından bireyin kendisine olan inancı, güveni ve saygısı azalmaktadır (Yüksel, 2005: 261).

İstihdam kavramının ortaya konulmasında kullanılan istihdam oranı, ülke ekonomisinde belirli bir dönemde çalışma çağındaki kurumsal olmayan nüfusun içindeki istihdam edilenlerin oranını belirlemektedir. Kısaca, istihdamın kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranı olarak tanımlanmaktadır.

$$\text{İstihdam Oranı (\%)} = \frac{\text{İstihdam edilenler}}{\text{Aktif Nüfus}} \times 100$$

İktisadi kalkınma ve işsizlik kavramları birlikte incelenmesi gereken kavramlardır. İşsizlikten bahsedilmeden ekonomik kalkınmadan; ekonomik kalkınmadan bahsedilmeden işsizlik konusunun incelenmesinin mümkün olamayacağı bilinmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde iktisadi kalkınma, konunun olumlu tarafını yani ulaşılmak istenen hedefi belirtirken; işsizlik, olumsuz tarafını temsil etmektedir. İşsizliği ortadan kaldırma politikalarının geliştirilmesi için bu kavramların mutlaka ele alınması gerekmektedir. İşsizlik, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ortak sorunu olarak geçmişten günümüze var olmaktadır (Kanca, 2012: 2-3). Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) tanımında, çalışma gücüne sahip ve çalışmak isteyen fakat geçerli ücret ve çalışma koşullarında iş bulamayan kimselere “işsiz” denilmektedir. İşsizliğin uluslararası standart tanımı; işi olmamak, işbaşı yapmaya hazır olmak ve iş arıyor olmak üzere üç kriterle dayanmaktadır. Kişinin işsiz sayılabilmesi için bu kriterlerin tümünü taşıması gerekmektedir (International Labour Organization, 2019). Biçerli (2011: 55) ve Önsal (2011: 124) benzer bir tanım yapmaktadırlar. Bu tanıma göre işsizlerde aranması gereken kriterleri şu şekilde belirtmektedirler:

- Son bir hafta içinde kar karşılığı, ücretli, yevmiyeli veya ücretsiz aile işçisi olarak herhangi bir işinin olmaması,
- Son üç ay içerisinde iş arama kanallarından herhangi (en az) birini kullanarak iş arıyor olması,
- 15 gün içinde veya iki hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olmasıdır.

Türkiye İş Kurumu’nun tanımında ise işsiz; kuruma kayıtlı olan işgücü, yalnız bir işyerinde çalışma talebi olup diğer işyerlerindeki iş imkânlarını reddeden, hâlihazırdaki işinden farklı bir iş arayan (iş değişikliği) ve emeklilerden iş arayan kişiler dışında kalanları kapsamaktadır (Kanca, 2012: 2). İşsiz kavramı kısaca, çalışmakta istekli ve yeterli güce sahip olan cari ücret düzeyinde ve varolan çalışma koşullarında sosyo-ekonomik nedenlerle iradesi dışında çalışma olanağı olmayan kişi olarak tanımlanmaktadır (Yüksel, 2005: 258).

İşsizlik üretim faktörlerinin etkin kullanılmamasından kaynaklanan üretim kaybına yol açmasının yanında bireyin kararlarını almasında ve sosyal yaşama katılmasında sorunlara yol açmakta bunun sonucunda özgürlük kaybı ile sosyal dışlanmaya neden olmaktadır. Ayrıca emeğin yeteneğinin optimal kullanılmasını engellemekte ve emek üzerinde telafisi imkânsız olabilecek bir psikolojik baskıya yol açmaktadır. Bu psikolojik baskı özellikle kişi üzerinde işe yaramazlık, verimsizlik, çaresizlik, güvensizlik, cesaretsizlik ve hayal kırıklığı gibi duygularla ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda aile yaşantısında uyumsuzluk oluşabilmekte ve toplumun temel yapı birimi çöküşe geçebilmektedir (Nar, 2017: 83-84). Ayrıca Aytaç ve Keser (2002) işsizliğin, bireyin işi olmamasının yanında birey üzerinde başka bir takım etkilerinin de olduğunu vurgulamışlardır. Bu etkileri; bireyin gelirini, sosyal çevresine karşı itibarını, özgüvenini ve kendisine olan saygısını, çalışma arkadaşlarını, sosyal çevresini, topluma karşı olan sorumluluk duygusunu ve en önemlisi işini kaybetmesi şeklinde belirtmektedirler. Bunun sonucunda işsiz kalmak bireyi umutsuzluk, çaresizlik gibi duygularla karşı karşıya bırakmaktadır. Yüksel (2005: 262) ise, işsizlerin istihdam edilen bireylere göre işsizlik sürecinde daha fazla yalnızlık, can sıkıntısı, kendisine ve topluma karşı olan güven konusunda daha fazla olumsuzluk gibi duygularla karşı karşıya kaldığını belirtmektedir. Bu noktada, bireyin bu olumsuz sonuçlardan korunması devletlerin asli görevlerinden birini oluşturmakta ve siyasi otoritenin istihdamı arttırıcı stratejiler geliştirmede önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda iş arayanlar için istihdam olanaklarını arttırmak ve iş ile işsizlerin eşleştirilmesini sağlamak üzere aktif istihdam politikaları üretmek istihdam dışında kalanlara ihtiyaç duyacakları destekler sağlanmaktadır. Bu politikalar ile işsizliğe sebep olan

faktörler ortadan kaldırılmaya çalışılmakta ve pasif istihdam politikaları ile müdahalede bulunarak işsizlikten oluşan olumsuzluklar azaltılmaktadır (Kasapoğlu ve Murat, 2018: 486).

$$\text{İşsizlik Oranı (\%)} = \frac{\text{İşsizler}}{\text{İşgücü}} \times 100$$

veya

$$\text{İşsizlik Oranı (\%)} = \frac{\text{İşsizler}}{\text{İstihdamEdilenler} + \text{İşsizler}} \times 100$$

ILO’ya göre işsizlik oranı işgücü arzının yetersiz kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu oran, ekonominin çalışmak isteyen ve aktif olarak iş arayanları istihdam etme konusundaki yeterliliğini göstermekte ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne ulaşma yönünde ilerlemeyi ölçmek için kullanılan işgücü piyasası göstergesi olarak kabul edilmektedir (International Labour Organization, 2019). İşi olmayan ve aynı zamanda iş arayan işgücünü temsil eden işsizlik oranı, üretim faktörlerinden emeğin etkin kullanılmayışı ve bunun sonucunda gelir kaybı oluşturması ile bireyin kendisine, çevresine ve topluma maliyet yüklemesinin hesaplanarak gerekli önlemlerin alınması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca ekonominin konjonktürel performansını karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Şöyle ki, işsizlik oranlarının yükselmesi üretim ve satışların azaldığını gösterirken; düşmesi ise ekonomide yeterince açık iş olduğunu ve ekonominin genişlediğini kanıtlamaktadır. Kısaca, bu oranı ekonomik etkinliğin göstergesi olarak belirtmek mümkündür (Biçerli, 2011: 427-428).

TÜRKİYE’DE İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

Neoliberal iktisat anlayışı etrafında biçimlenen işsizliğin, nedenleri arasında her dönem artan işgücü maliyetleri (ücret+vergiler), yüksek işten çıkarma maliyetleri, yasalar ve güçlü sendikaların varlığı gibi olgular yer almaktadır. Ayrıca işsizlik oranlarının yüksekliği Keynesyen ve Marksist İktisat anlayışları ile küreselleşme bağlamında da açıklanmaktadır. Keynesyen İktisat anlayışında, milli gelirdeki azalma ile paralellik gösteren tüketim talebinin daralması sonucunda, yatırım ve ekonomik büyüme yavaşlamaktadır. Buna göre işsizlik oranları artmakta ve bu artışta düşük ücretler önemli rol oynamaktadır. İkinci olarak Marksist İktisat anlayışı, artan işsizlik oranlarını tam istihdam kavramıyla ele almaktadır. Tam istihdam ile oluşan güçlü işgücü, kar oranlarının düşmesine ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olarak dönemsel krizleri oluşturmakta ve işsizlik oranlarını arttırmaktadır. Son olarak

küreselleşme ile işletmelerin uluslararası anlamda rekabet edebilme baskısı artmakta ve bu durum istihdam yaratma olasılıklarının azalmasına yol açabilmektedir (Ay, 2012: 322).

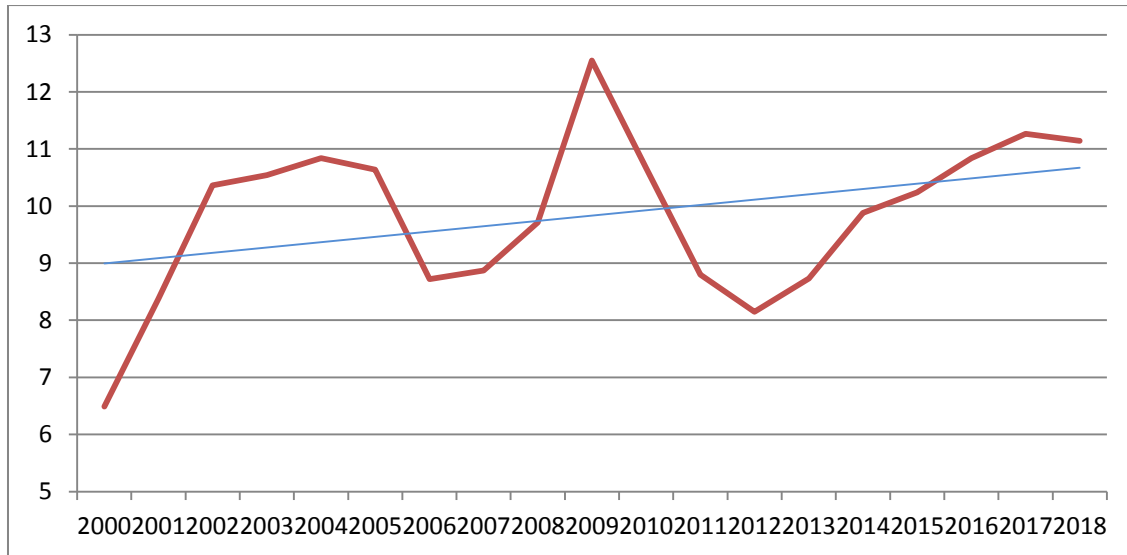
Türkiye’de de geçmişten günümüze artan nüfus oranı, sermaye hareketliliğinin yetersiz olması, kamu ve özel sektör yatırımlarının seviyelerinin yetersizliği, yabancı sermayedeki düşüş, işgücünün vasıf seviyesinin modern üretim çağına uyumlaştırılmaması, mesleki eğitim ile işgücü piyasasındaki talep arasındaki uyumsuzluk, teknolojik değişim ve bu değişime uyum sağlamada yetersizlik, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık gibi nedenlerle (Kanca, 2012: 2-3; Eser ve Terzi, 2008: 230) işsizlik oranları her geçen gün önemli bir sorun olarak ekonomik kalkınmanın karşısına çıkmaktadır. Ayrıca kırsaldan kente göç sürecinin yanında yavaş kalan sanayileşmedeki gelişmeler, işsizliğin yapısal bir sorun olmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda demografik özellikler ile eğitim ve vasıf seviyesi düşük işgücü nüfusunun artışı sektörler arası geçişte olumsuz etki yaratmaktadır. Bu açıdan bakıldığında eğitilmiş ve mesleki yeterliliğe sahip işgücünün oluşturulması gerekliliği sonucu doğmaktadır. Ülkemizde kadınların işgücüne katılım oranlarının yeterli seviyede olmaması ve genç işsizliğin oldukça yüksek oranlarda seyretmesi önemli bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca ücret ve vergi gibi işgücü maliyetlerinin yüksek oluşu istihdama olumsuz etki yapmaktadır. Ancak burada işgücünün ülke içi satın alma talebinin sürekli arttığı göz önüne alındığında, işçilerin ücret düzeylerinin bu artışları karşılamakta yetersiz kaldığı gözlemlenmekte ve istihdamdan alınan vergilerin düşürülmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. İşgücü maliyetlerinde vergilerin düşürülmemesi, rekabet edilebilirlik açısından ücretlere veya istihdam oranlarına olumsuz olarak yansımaktadır. Ücretlerin düşürülmesi ve istihdamın daralması üretimin ve yatırımların bastırılmasına yola açmakta ve her geçen gün işsizlik oranlarının artmasına neden olmaktadır. Türkiye’de 2000 sonrasında artan işsizlik oranlarının eşlik ettiği ekonomik büyüme, dışa bağımlı ihracat ve yüksek dış ticaret açıkları ile açıklanmaktadır. İstikrarsız dalgalanmalara bağlı bu büyüme, kalıcı bir istihdam oluşturmada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki olumsuz etkisinin giderilmesi ve uygulanacak istihdam artırıcı politikalarla işgücünün desteklenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Ay, 2012: 334-335; Eser ve Terzi, 2008: 230).

2000-2018 DÖNEMİ İSTİHDAM VE İŞSİZLİK İSTATİSTİKLERİ

TÜİK verilerine göre 2000 yılında 64.729.501 olan Türkiye nüfusu, 2018 yılı itibari ile 82.003.882’ye yükselmiştir. Nüfusun her yıl yaklaşık (ortalama olarak) 1.000.000 arttığı

görülmekte ve bu durumun işsizlik sorununun her geçen gün daha fazla gündeme gelmesine neden olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’de 2000-2018 yıllarına ilişkin olarak, her geçen yıl önemi giderek artan istihdam ve işsizlik istatistiklerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Çalışmada kullanılan verilerin tamamı Dünya Bankası’ndan (World Bank) elde edilmiş olup ILO’nun kestirim değerlerini yansıtmaktadır.

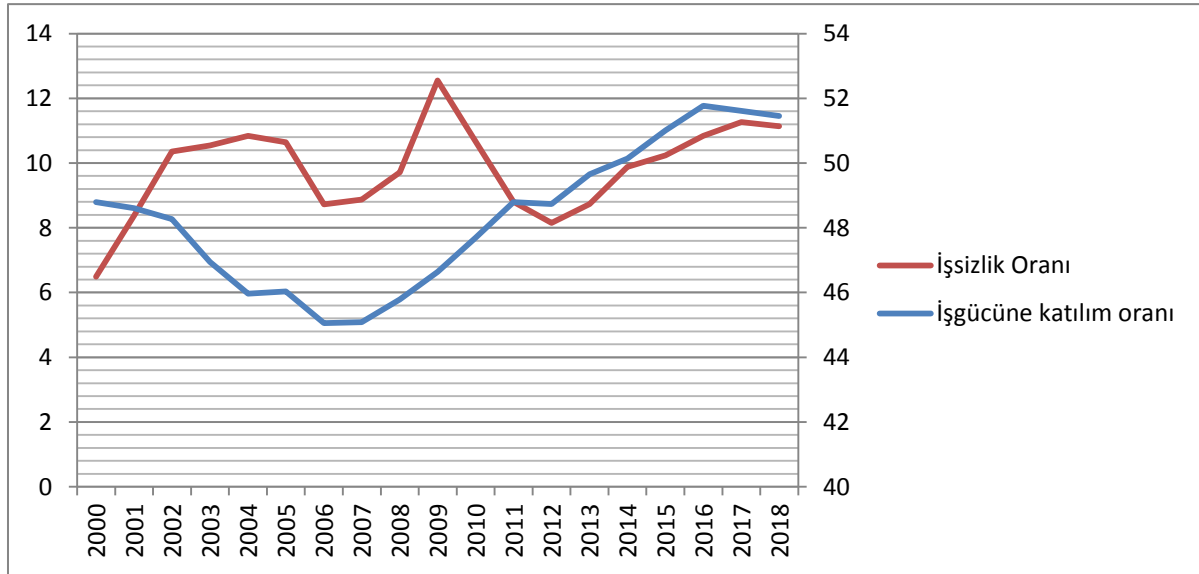
Grafik 1’de 2000-2018 yıllarına ait işsizlik oranı verileri sunulmaktadır. Türkiye’de işsizlik oranının seyri incelendiğinde, 2000’li yılların başından bu yana dönemseller olarak azalmalar izlense de, genel olarak bir artış eğilimi gözlemlenmektedir. Önce 2000-2001 yılında Türkiye’de yaşanan krizler ile %10’ların üzerine çıkan işsizlik oranı, daha sonra 2008’de Amerika’da başlayan bankacılık krizinin küresel bir hal alması ile krizin reel sektöre sıçramasının bir sonucu olarak 2009 yılında %12,6 ile son yılların zirvesini yaşamıştır. 2013 yılından sonra ise işsizlik oranında sürekli bir artış eğilimi gözlenmektedir. 2018 yılı itibari ile Türkiye’de işsizlik oranı %11,14 olarak belirlenmiştir.

Grafik 1. İşsizlik Oranı

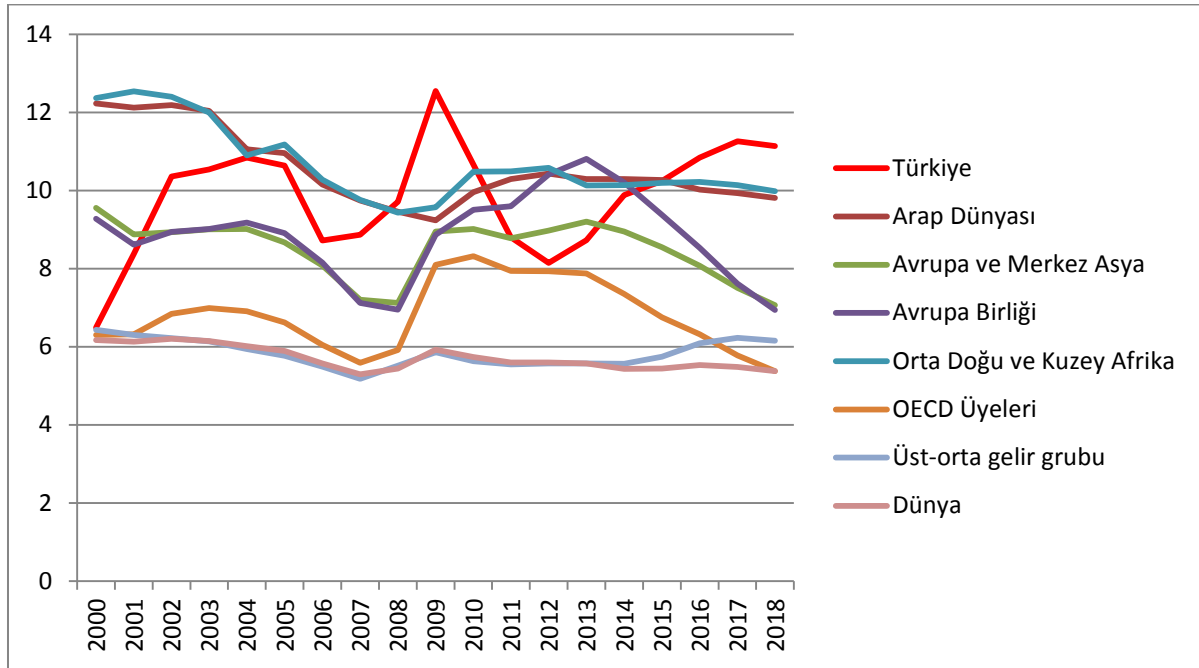
Son yıllarda yeniden artış yönlü bir eğilimin içerisine giren işsizlik oranının önemli belirleyicilerinden biri işgücüne katılma oranıdır. İşgücüne katılma oranı arttığında işsizlik oranı da buna bağlı olarak artacaktır. İşsizlik oranı ile işgücüne katılma oranı arasındaki bu ilişki Grafik 2’de gösterilmiştir. İşgücüne katılma oranı 2007 yılından itibaren önemli bir artış sergilemiştir. İşgücüne katılımdaki bu artış ile birlikte işsizlik oranı da zaman içerisinde artmıştır. İşgücüne katılma oranı çok büyük bir artış göstermez iken 2009 yılında ölçülen %12,6’lık işsizlik oranı, işsizliğin farklı dinamiklere sahip olduğunun en açık

göstergelerinden biridir. Son yıllarda da işgücüne katılma oranındaki artışın, işsizlik oranındaki artışa göre nispeten düşük kaldığı gözlemlenmekte ve bu durum işsizlikteki artışın, yalnızca işgücüne katılma oranındaki artıştan değil, esasında başka değişkenlerden önemli ölçüde etkilendiğini akıllara getirmektedir.

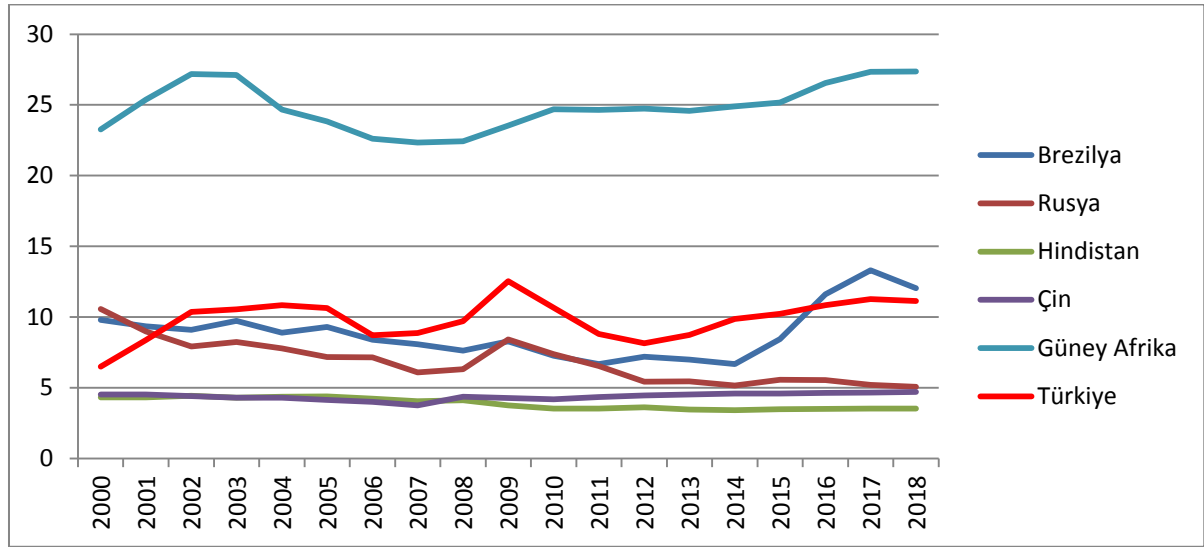
Grafik 2. İşsizlik ve İşgücüne Katılma Oranları

Türkiye’ye ait işsizlik oranları ile Dünya Bankası’nın oluşturduğu bazı ülke gruplarının işsizlik oranlarına Grafik 3’te yer verilmiştir. Arap Dünyası, Avrupa ve Merkez Asya, Avrupa Birliği, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile Türkiye’nin de içinde bulunduğu OECD ülkeleri ve üst-orta gelirli ülkelerin istatistikleri ve Dünya işsizlik oranları bu grafikte birlikte sunulmuştur. Grafikte Türkiye’de işsizlik oranlarının sürekli olarak OECD ülkelerinin, üst-orta gelirli ülkelerin ve Dünya ortalamasının üzerinde seyrettiği görülmektedir. Küresel Finans Krizi’nin etkilediği Avrupa ülkelerinde krizden hemen sonra artmaya başlayan işsizlik oranı Türkiye verilerinin üzerine çıkmış ancak bu kısa süreli farklılık işsizlik oranlarının Türkiye’de 2015 yılından itibaren hızla artması ve Avrupa ülkelerinde ise hızla azalması ile son bulmuştur. Türkiye 2015 yılından itibaren, 2000’li yılların genelinde işsizlik konusunda görece üstün olduğu Arap ülkeleri ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin de üzerinde bir işsizlik oranına ulaşmıştır. Grafik 3, son yıllarda Türkiye’de yaşanan işsizlik sorununun aslında ne kadar ciddi boyutlara ulaşmış olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir.

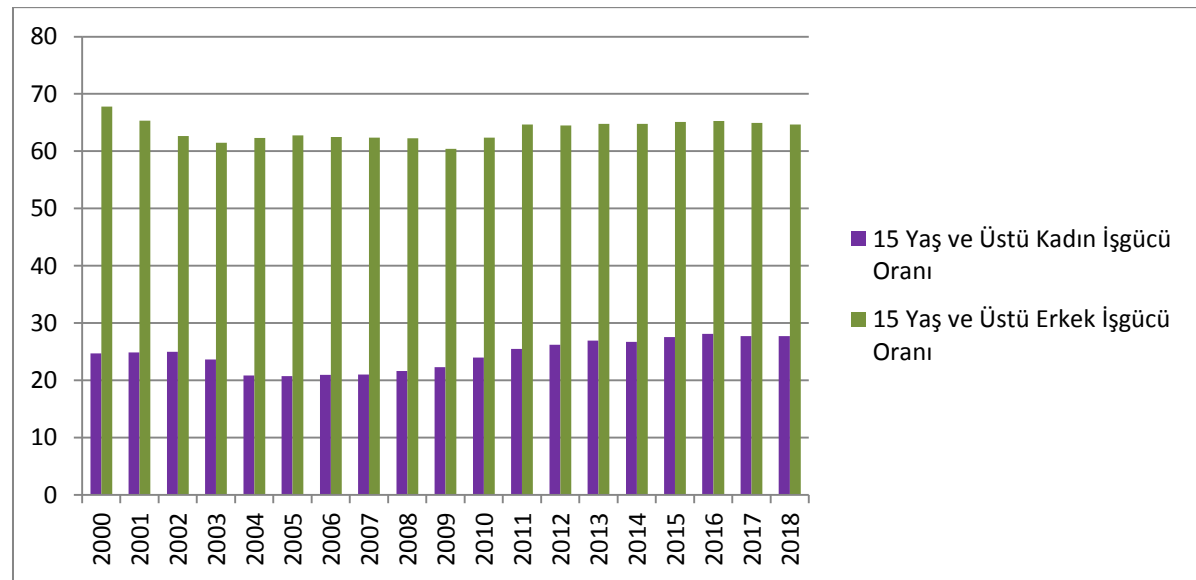
Grafik 3. Türkiye'de ve Dünya'da İşsizlik

Türkiye ile BRICS ülkelerine ait işsizlik oranlarının karşılaştırması Grafik 4'te sunulmuştur. BRIC ülkeleri, 2001'den itibaren küresel ekonominin motoru olarak görülüp yüksek hızla büyümeleri ile bilinen ülkelerdir. Daha sonra bu kısaltmaya Güney Afrika da dâhil edilmiş ve yeni kısaltma ülke adlarının İngilizce baş harflerinden oluşan BRICS halini almıştır. Bazı çalışmalarda Türkiye ekonomisi de bu ülke ekonomileri ile eş anlı incelenerek BRIC-T, BRICS-T gibi kısaltmalar da kullanılmaktadır. Söz konusu ülkelerin işsizlik oranlarına bakıldığında Güney Afrika'nın yüksek işsizlik oranları ile gruptaki diğer ülkelere negatif olarak ayrıştığı dikkati çeken ilk husustur. BRICS-T'de işsizlik oranları incelendiğinde Güney Afrika'dan sonra gelen iki ülke Brezilya ve Türkiye'dir.

Grafik 4. Türkiye ve BRICS Ülkeleri

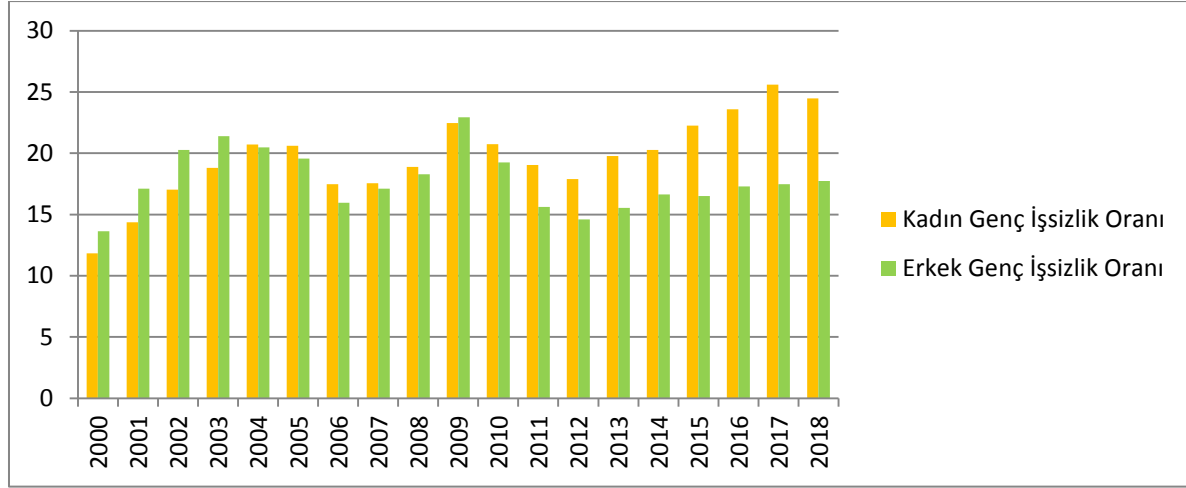
Grafik 5'te, 15 yaş üstü çalışma çağındaki kadın ve erkek istihdam oranları ayrı ayrı gösterilmektedir. Erkek ve kadın istihdam oranlarında 2000'li yılların başlarından itibaren birkaç yıllık bir azalma trendi gözlemlenirken, zaman içerisinde istihdam edilen erkek oranı çok fazla değişmeyip kadınların istihdam oranında 2005 yılından bu yana önemli bir artış eğilimi (%21'den yaklaşık %28'e) yaşandığı tespit edilmiştir.

Grafik 5. 15 Yaş ve Üstü Kadın ve Erkek İşgücü Oranları

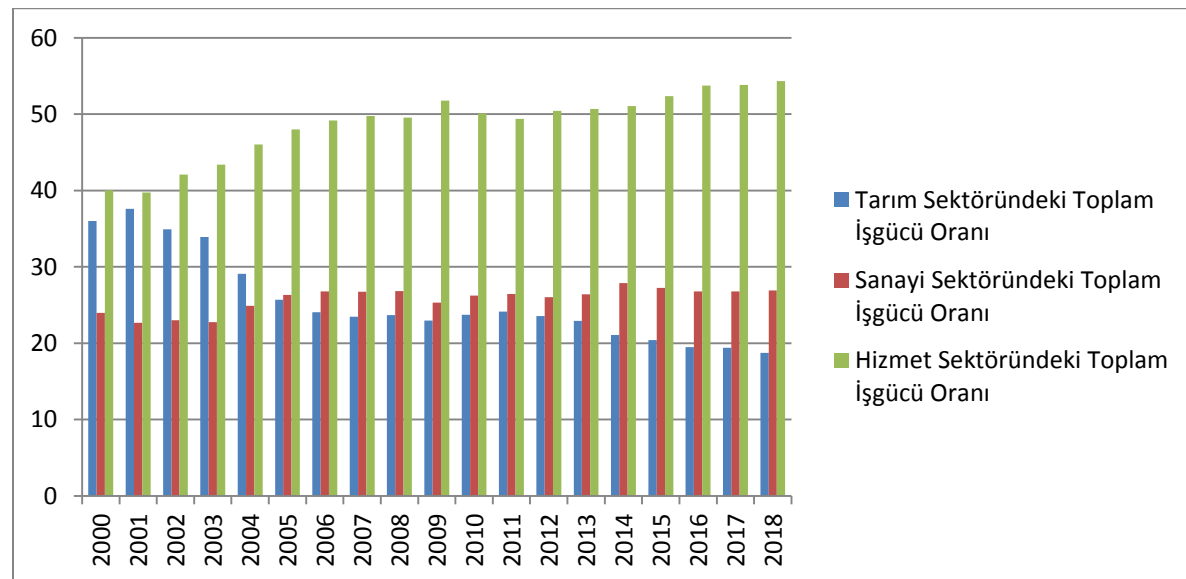
Grafik 6'da, genç işsizlik olarak adlandırılan 15-24 yaş arası kadın ve erkek işsizlik oranları ayrı ayrı yer almaktadır. 2000 yılında %11,8 olan kadın genç işsizlik oranı 2018 yılında %24,4, 2000 yılında %13,6 olan erkek genç işsizlik oranı ise 2018 yılında %17,7 düzeyine

ulaşmıştır. Kadınların işgücüne katılımlarının artması ile birlikte kadın genç işsizlik oranının, erkek genç işsizlik oranından daha hızlı arttığı ve aradaki farkın açıldığı net bir şekilde görülmektedir.

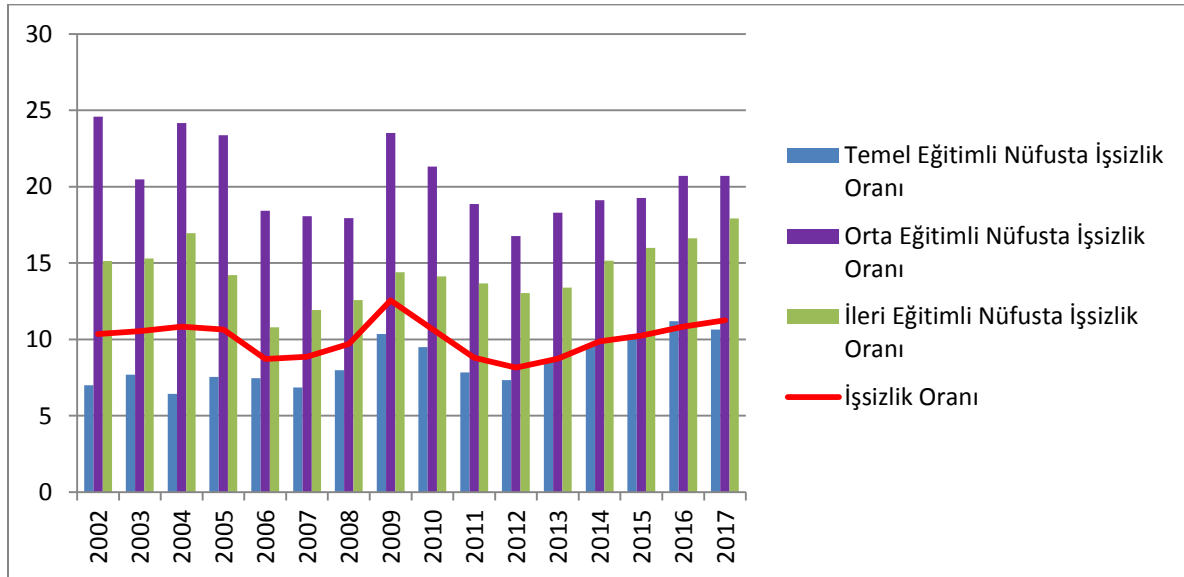
Grafik 6. Genç İşsizlik

Grafik 7’de, toplam istihdam edilenlerin sektörlere göre dağılımı gösterilmektedir. Burada en büyük pay zaman içerisinde sürekli artış gösteren hizmet sektörüne ait istihdam düzeyidir. Yine bu süreçte tarım sektöründe istihdam edilenlerin payı %37’lerden %19’lara kadar gerilemiştir. Sanayi sektöründe 2000 yılında %24 olan işgücü oranı 2018 yılında %27’ye, hizmet sektöründe 2000 yılında %40 olan işgücü oranı ise %54’e yükselmiştir. Bu durumda tarım sektöründen ayrılan işgünün önemli bir kısmının, büyük çoğunlukla hizmet sektöründe istihdam edildiklerini söylemek yanlış bir çıkarım olmayacaktır.

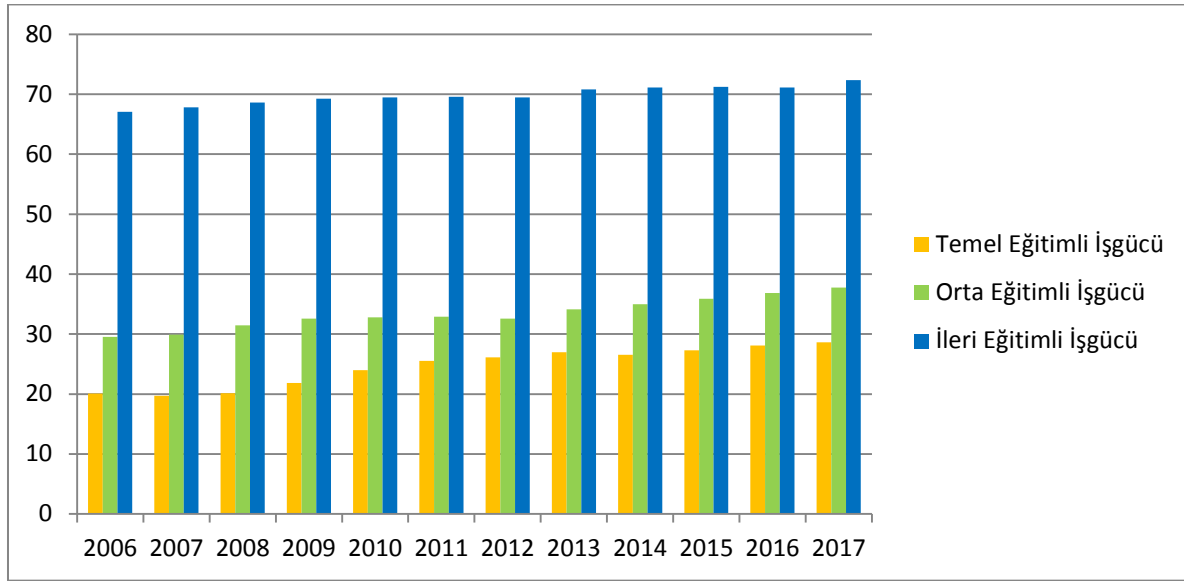
Grafik 7. İşgücünün Sektörlere Göre Dağılımı

Dünya Bankası’nın Uluslararası Eğitim Sınıflandırması’nı (ISCED, 2011) temel aldığı gruplandırmaya göre: İlköğretim veya ortaöğretim mezunları temel eğitilmiş; ortaokul veya lise sonrası ön lisans mezunları orta eğitilmiş; lisans, yüksek lisans ve doktora mezunları ise ileri eğitilmiş olarak adlandırılmaktadır. İşsizlik oranının eğitim düzeyine göre ayrıldığı gösterim ise Grafik 8’de yer almaktadır. Genel olarak işsizlik oranı trendi ile farklı eğitim düzeylerine ait işsizlik oranlarının trendi arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. En yüksek işsizlik oranına sahip grup ise orta düzey eğitilmiş nüfustur. Ancak son yıllarda bu oranların (özellikle orta ve ileri eğitilmiş nüfusta) birbirine çok yaklaştığı dikkatlerden kaçmamaktadır. 2017 yılı itibari ile temel eğitilmiş nüfusta işsizlik oranı %10,6, orta düzey eğitilmiş nüfusta işsizlik oranı %20,7, ileri eğitilmiş nüfusta işsizlik oranı ise %17,9’dur.

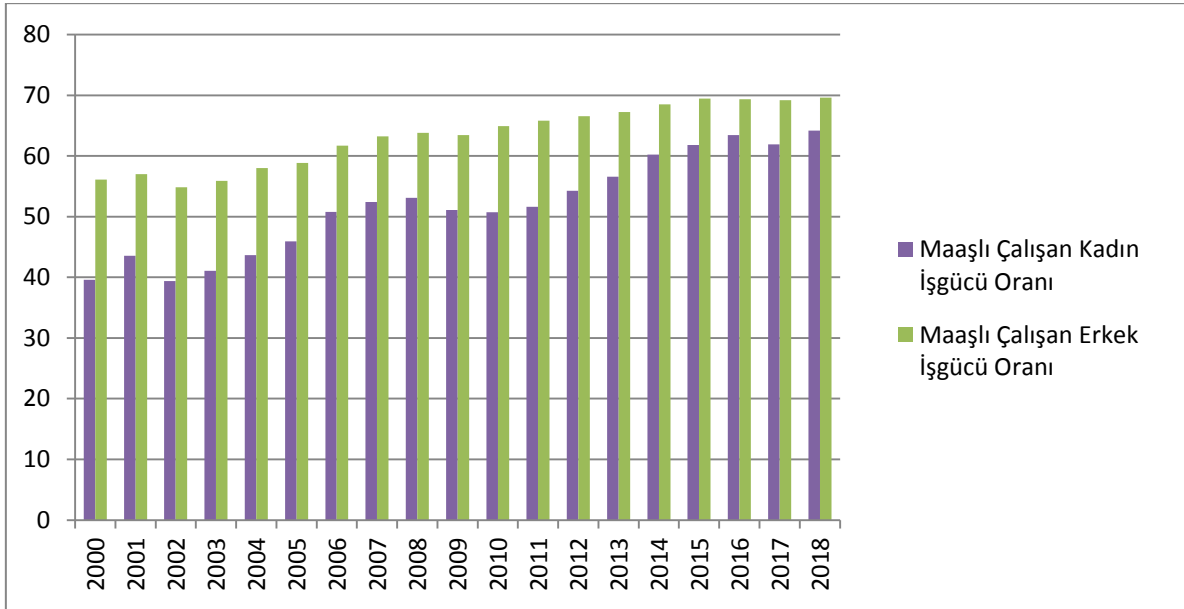
Grafik 8. Eğitim ve İşsizlik

Temel, orta ve ileri eğitilmişlerin istihdam oranları ise Grafik 9’da gösterilmiştir. 2006 yılında %20 olan temel eğitilmiş işgücü oranı 2017 yılında %28,6’ya, %29,6 olan orta eğitilmiş işgücü oranı %37,74’e, %67 olan ileri eğitilmiş işgücü oranı ise %72,3’e yükselmiştir. Eğitim düzeyi ayırımına göre yer verilen işsizlik ve istihdam oranlarına bakıldığında ileri eğitilmiş nüfusun işgücüne katılım oranının, temel ve orta eğitilmişlere göre nispeten daha büyük olduğunu söylemek mümkündür.

Grafik 9. Eğitim ve İşgücü

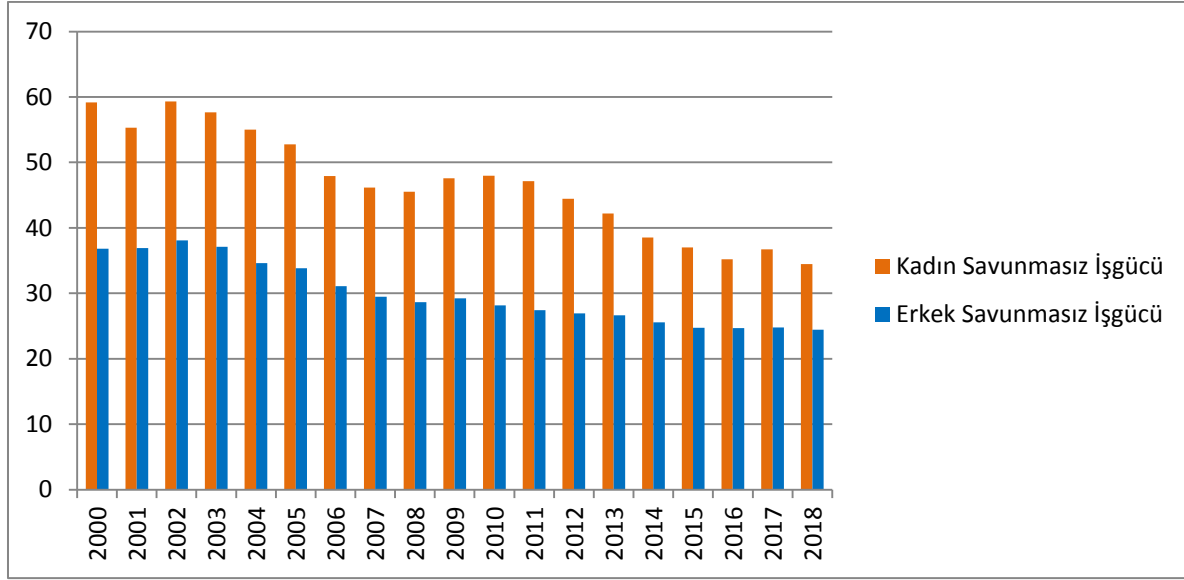
Grafik 10’da, maaşlı çalışan kadın ve erkek işgücü oranlarına ayrı ayrı yer verilmiştir. Bu oranlar yaptıkları iş başına ücret alan veya sözleşmeli olarak çalışan işgücünü kapsamaktadır. Oran, 2000-2018 dönemi itibari hem kadınlarda hem de erkeklerde bir artış eğilimi içerisindedir. Yani maaşlı çalışan işgücü sayısı her geçen yıl artmaktadır.

Grafik 10. Maaşlı Çalışan İşgücü Oranları

Kendi nam-ı hesabına veya ailesine katkı amacıyla çalışan kadın ve erkek savunmasız işgücü oranlarına Grafik 11’de yer verilmiştir. 2000 yılında %59,1 olan kadın savunmasız işgücü

oranı 2018 yılında 34,5’e kadar düşerken, aynı yıllarda erkek savunmasız işgücü oranı ise 36,8’den 24,4’e düşerek zaman içerisinde ciddi bir azalma eğilimi sergilemişlerdir. Nitekim maaşlı işgücü artarken savunmasız işgücünün azalması beklenen bir sonuçtur.

Grafik 11. Savunmasız İstihdam Oranları

İşsizlik oranlarına ilişkin istatistiklere yer verirken, bu istatistiklerin eleştirilen bazı yönlerini göz ardı etmemek gerekmektedir. Eksik istihdam oranları ile bağlantılı olan eleştirilerin birlikte değerlendirilmesinin, işsizlik oranlarına ilişkin daha gerçekçi veriler sunacağına üzerinde durulmaktadır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür (Biçerli, 2011: 431-433):

- Üretimde bulunmasına rağmen ev kadınları ve evde çalışanların emekleri, piyasada satılmamasından dolayı istatistiklerde yer almamaktadır.
- Kabul edilebilir en düşük ücret oranı anlamında kullanılan rezervasyon ücretinin üzerinde durulmaktadır. Buna göre, yüksek ücretli sektörlerden ayrılan ve bu yüzden rezervasyon ücreti yüksek olan çalışanlar, bu ücrete yakın iş bulamamalarından dolayı iş aramaktan vazgeçmektedirler. Gücenmiş çalışanlar olarak nitelendirilen bu çalışanlar işgücünde olmayanlar grubunda yer aldıklarından ötürü, işsizlik oranı hesaplamalarına dâhil edilmemektedir.
- Kayıt dışı çalışanlar istatistiklerde yer almadıklarından, işsizlik oranlarının gerçeği yansıtmasını engellemektedir.
- Son olarak ise part-time çalışanlar, yine işsizlik oranlarının gerçekte olandan daha düşük ölçülmesine yol açmaktadırlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de istihdam ve işsizliğe dair genel bir değerlendirme yapılan bu çalışmanın ortaya çıkmasının esas nedeni son yıllarda artan işsizlik oranlarıdır. Öyle ki Türkiye’de işsizlik oranları Avrupa Birliği, Arap Dünyası, Avrupa ve Merkez Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi ülke gruplarının ve Dünya Bankası tanımlamasına göre içerisinde Türkiye’nin de bulunduğu üst-orta gelir grubu ülkeleri ile Dünya ortalamasının da üstünde seyretmektedir. İşsizlik oranındaki artışa neden olan faktörlerden biri işgücüne katılma oranındaki artış olsa da işsizliği açıklamada tek başına iş gücüne katılma oranı yeterli değildir. İşsizliğe neden olan başka dinamikler de bulunmaktadır.

İstihdam istatistikleri incelendiğinde üzerinde düşünülmesi gereken bir takım bulgular ön plana çıkmaktadır. Örneğin kadınların işgücüne katılma oranlarında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Hatta bu artış genç işsizliği arttıran önemli bir istatistik konumundadır. Kadınların işgücüne katılma oranlarındaki artış kadın genç işsizliği de arttırmaktadır. Yine de kadınların işgücüne katılımı tatmin edici düzeylerde olmayıp daha fazla teşvik edilmelidir. Böyle bir politika uzun dönemde üretimi arttıracak gibi işsizliği de azaltacaktır. Sektörler arası istihdam istatistiklerine bakıldığında ise en çok göze çarpan durum tarım sektörü ile hizmet sektörünün yer değiştirmesidir. 2000’li yılların başında tarımda istihdam oranı çok yüksek iken zaman içerisinde azalmış ve tam tersine hizmet sektöründeki istihdam oranı, bu dönem içerisinde giderek artmıştır. Sanayi sektöründeki istihdam ise oransal olarak çok fazla bir değişim göstermemektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak hizmet sektöründeki istihdam artışı normal karşılanabilir olsa da tarım sektöründeki istihdamın azalması göz ardı edilmemelidir. Ziyadesiyle verimli toprakları bulunan bu ülkede tarım sektöründeki istihdamın desteklenmesi hem işsizliği azaltacak hem de tarımsal üretimi arttırarak ülke gelirin önemli katkıları sağlayacaktır. Toprak bir üretim aracıdır ve etkin bir şekilde kullanılması bu anlamda son derece önem arz etmektedir. Yine çalışmadaki en çarpıcı istatistiklerden birisi de eğitim düzeyine ilişkindir. Orta ve ileri düzeyli eğitimlilerin işsizliği giderek artmakta ve bu artış gençleri umutsuzluğa sürüklemektedir. Hali hazırda eğitilmiş, nitelikli işgücünün uygun alanlarda istihdamının sağlanması işsizliği azaltacak olumlu bir gelişme olacaktır. Türkiye ekonomisinin içerisinde bulunduğu bu durumlar göz önüne alındığında işsizliğin azaltılması hususunda üreticiler ve girişimciler desteklenmeli, nitelikli alanlara yatırımlar yapılmalı, bunlar için uygun bireylerin istihdamı sağlanmalı ve hatta birkaç adım daha ileri gidilerek birçok sektörde ithal ikameci bir tavır sergilenmelidir. Ayrıca fiyatlar

genel düzeyindeki yükselmelerin istihdam üzerindeki olumsuz etkisinin giderilmesinin, uygulanacak istihdam arttırıcı politikalarla desteklenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. İş arayanlara yönelik olarak istihdam olanaklarının arttırılması ve iş ile işsizlerin eşleştirilmesinin sağlanması için aktif istihdam politikaları üreterek, istihdam dışında kalanların ihtiyaç duyacakları destekler üzerinde daha çok yoğunlaşmak gerekmektedir. Bütün bunların, işsizliğin azaltılması ve ekonominin kalkındırılması açısından yeterli olmasa da, önemli adımlar oldukları düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ay, S. (2012). Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme, *Yönetim ve Ekonomi*, 19 (2), 321-341.
- Aytaç, S. & Keser, A. (2002). İşsizliğin Birey Üzerindeki Etkisi: İşsizlik Kaygısı, 4 (2), <https://www.isguc.org/?p=article&id=48&cilt=4&sayi=2&yil=2002> (Erişim tarihi 27.02.2019)
- Biçerli, M. K. (2011). *Çalışma Ekonomisi*. 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Eser, B. Y. & Terzi, H. (2008). Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve Avrupa İstihdam Stratejisi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (30), 229-250.
- International Labour Organization (ILO), <https://www.ilo.org/ilostat-files/Documents/descriptionUREN.pdf> (Erişim tarihi 27.02.2019).
- Işığışık, Ö. (2011). *İstihdam ve İşsizlik*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kanca, O. C. (2012). Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2), 1-18.
- Kasapoğlu, M. M. & Murat, S. (2018). Aktif İstihdam Politikaları ve Türkiye’de İş Kur Tarafından Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarına Güncel Bir Bakış, *Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (25), 485-502.
- Nar, M. (2017). Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam Görünümü: İşsizlik Sadece İşsizlik midir?, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54 (634), 81-95.
- Önsal, N. (2011). *Endüstri İlişkileri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (Erişim tarihi: 27/02/2019).
- World Bank Database, (Erişim: 18/02/2019).
- Yamak, R., Abdioğlu, Z. & Mert, N. (2012). Türkiye’de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2), 41-59.
- Yıldız, Z. (2011). Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3 (5), 54-71.
- Yorgun, S. (2007). *Dirilişin Eşiğinde Sendikalar Yeni Eğilimler Yeni Stratejiler*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Yüksel, İ. (2005). İşsizlik Olgusunun Psikolojik Boyutu: Görgül Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (3), 255-274.

Türkiye 'de İstihdam ve İşsizlik: 2000-2018

Hilmi ETCİ

Veysel KARAGÖL

Makale Bilgisi**Makale Geliş Tarihi:** 26.04. 2019**Makale Kabul Tarihi:** 28.06.2019**OSMANLILARIN DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'YU İLHAKINDA BİR HALK: ZAZALAR**Serdar KARABULUT¹**ÖZ**

Anadolu Coğrafyasında yaşayan halklardan biri de Zazalar'dır. Zazalar Moğol İstilas sırasında kendi bölgelerinde Moğol ordusuna karşı mücadele vermişler ve kendi bölgelerinde Mirlikler (Emirlikler) kurmuşlardır. Nitekim Eğil Mirdasi Beyleri, Çemişgezek Melkişi Beyleri, Sıvedi Beyleri ile Zirki Beyleri Zazalar'ın kurdukları başlıca mirliklerdir. Özellikle Eğil Mirdasileri, Çemişgezek Melkişileri ile Zirki Beyleri Akkoyunlu Devleti'nin kuruluş ve yükseliş döneminde Akkoyunlu konfederasyonuna bağlı en önemli yerel bölge mirlikleridirler. Nitekim Akkoyunlu Devleti'nin son bulmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Safevi Devleti arasındaki Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki hâkimiyet mücadelesinde de Osmanlılara bağlılık bildirerek Osmanlılara askeri alanda yardım eden en önemli yerel mirlikleri, Zaza mirlikleri oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Zazalar, Mirlikler, Akkoyunlular, Osmanlılar, Yurtluklar

¹ Müdür Yardımcısı, Ali Rıza Sebtioğlu Yatılı Bölge Ortaokulu, mirdaskara@gmail.com. Orcid Id: 0000-0002-5087-4190

A PEOPLE IN THE OTTOMAN'S ANNEXATION OF THE EAST AND THE SOUTHEAST ANATOLIA: ZAZAS

ABSTRACT

One of the peoples that have lived in the Anatolian Geography is Zazas. Zazas have struggled against the Mongol army in their own region during the Mongol Invasion and have established Emirates in their regions. As a matter of fact Eğil Mirdasi Beys, Çemişgezek Melkişi Beys, Sivedi Beys and Zirki Beys were the principal emirates Zazas have established. Particularly, Eğil Mirdasis, Çemişgezek Melkişis and Zirki Beys were the most important local emirates affiliated to Akkoyunlu confederation in the establishment and rise period of the Akkoyunlu Empire. Thus following the ending of Akkoyunlu Empire, Zaza Emirates were the most important local emirates that have declared loyalty to Ottomans and have helped them in the field of military in the rulership struggle in the East and Southeast Anatolia region between Ottoman Empire and Safavid Empire.

Keywords: Zazas, Emirates, Akkoyunlus, Ottomans, Country Estates

GİRİŞ

XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti güçlenmişti. Anadolu Selçukluları sınırlarını genişleterek Kâhta, Çemişgezek ve Harput'a hâkim oldular. Bölgede hüküm süren Artuklu ve Eyyübi emirlikleri eski gücünde değildi (İbn Bibi, 1956: 274-275). 1226 yılında Moğol istilası neticesinde Moğollar'la savaşıyor ve hezimete uğrayarak tutunamayan Celaleddin Harezmsah Ahlât, Erzurum üzerinden Harput ve Kuzey Diyarbakır havalisine geldi. Celaleddin Harezmsah bölgede hüküm süren Hısn-ı Keyfa Artukluları ve Harput Artukluları ile ittifak kurdu. Bu ittifak neticesinde Bitlis ve Ahlât'ı elinde bulunduran Eyyübiler'den almıştı (Bar Hebraeus, 1999: 527). Bu kaleleri alırken Kürt askerlerinin çoğunu da öldürmüştü. Celaleddin Harezmsah'ın bölgedeki bu faaliyetleri Eyyübi emirlerinin öfkesine sebep olmuştu. Celaleddin Harezmsah bölgede fazla durmayıp ülkesine tekrar döndü. 1230 yılında Celaleddin Harezmsah tekrar Moğol taarruzundan kaçarak ikinci kez Anadolu'ya geldi. Anadolu Selçuklu Devleti'yle Moğollara karşı ittifak girişimlerinde bulunarak Moğol tehlikesi karşısında Selçuklu Devleti'ni uyarmaya çalıştı. Fakat Anadolu Selçuklu Devleti emirleri ve ümeralarının Moğol tehlikesi hakkında yeterli kadar bilgi sahibi olmamaları

Serdar KARABULUT

sebebiyle Celaleddin Harezmsah'ı dinlemedikleri gibi ona karşı savaş kararı aldılar. Öte taraftan Celaleddin Harezmsah'ın Bitlis ve Ahlât yöresindeki faaliyetleri Eyyübi Melikanları'nın öfkesine sebep olduğu için Eyyübiler Yassı Çimen Savaşı'nda (1230) Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat'a askeri alanda destek vererek onun mağlup olmasını sağladılar (Turan, 1993: 377). Celaleddin Harezmsah Artuklularla ittifak kurmuş olduğundan Harput, Kuzey Diyarbakır, Erzincan, Bingöl, Tunceli yöresinde barınmıştı. Muhtemelen Celaleddin Harezmsah bölgedeki en büyük desteği bölgenin yerli halkı olan alevi Zazalar ile Dümbeli Zazalar'dan (Sünni Zazalar) almıştı. Fakat o mağlup olmasına rağmen bölgeden ayrılmayarak Moğollar'a karşı bölgede hüküm süren Artuklular'la ittifakını devam ettirmeye çalıştı. Bunda başarılı olamadı. Zaten ordusunun çoğu da dağılmıştı. Kuzey Diyarbakır üzerinden Ahlât, Bitlis istikametine gitmek üzereyken daha önce Bitlis kuşatmasında öldürülen Eyyübi Kürt askerlerinden birinin yakını tarafından hançerlenerek öldürüldü (Bar Hebraeus,1999: 530). 1243 yılında bölgeye gelen Moğol ordusu Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu Ordusu'nu bozguna uğrattı. Moğollar Sivas, Kayseri hattını takip ederek başşehir Konya'yı alarak yağmaladılar. Böylece Selçuklu Devleti Moğol hâkimiyetine girerek onların vasıllığını kabul etti. 1277 yılına gelindiğinde Memlûk hükümdarı Sultan Baybars Elbistan Savaşı'nda Moğol ordusu ile onların vasıllığını kabul eden Selçuklu müttefik ordusunu yenilgiye uğrattı (İbn Şeddat, 1941:84). Elbistan Savaşı'ndan sonra Moğollar ve Memlûklar arasında 1281 tarihinde yapılan bir diğer savaş ise Hama ve Humus kentleri arasında meydana gelmiştir. Memlûklar'ın zaferi ile neticelenen bu savaş sonucunda Güney ve Doğu Anadolu ile Kuzey Suriye'de Memluk hâkimiyeti sağlamlaşmıştır (Turan, 1993:574-576). Memlûklar'ın Moğol nüfusunu kırması üzerine Doğu Anadolu coğrafyasında Dümbeli Zaza etnik coğrafyasında kurulan Eğil Mirdasi Beyleri, alevi Zazaların yoğun yaşadığı bölgede kurulan Melkişi Çemişgezek Beyleri ile Süveydi (Sıvedi) emirleri gibi yerli hanedan beyleri güçsüz kalan Moğol valilerinden topraklarını geri aldılar. Moğol hâkimiyetinin kalkması neticesinde yerli hanedanlar Akkoyunlular ile Karakoyunlular'ın bölgede hâkimiyet kurmalarına kadar kendi bölgelerini yönettiler (Karabulut, 2013:142)

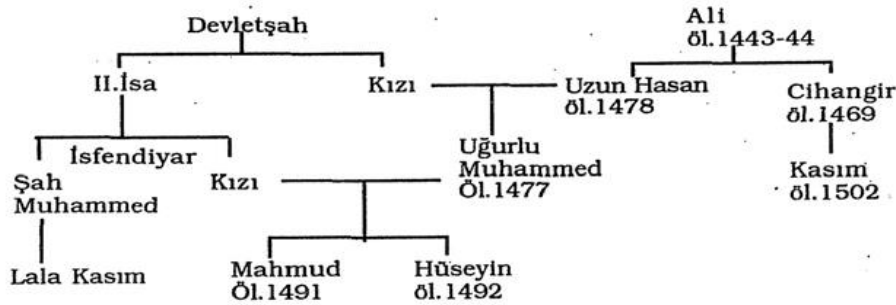
1. AKKOYYUNLU DEVLETİ KONFEDARASYONUNA ZAZA MİRLİKLERİ'NİN BAĞLANMASI

Diyarbakir (Amid) bölgesine gelen Bayırdıriler Akkoyunlu Devleti'ni kurmayı başardılar. Akkoyunlu Türkmenlerinin ilk yerleştiği bölge Kuzey Diyarbakır bölgesinde

Serdar KARABULUT

bulunan bugünkü Ergani İlçesiydi. Daha sonra Akkoyunlular, Diyarbakır bölgesinde hâkimiyet alanlarını genişlettiler. Nitekim Akkoyunlu Devletinin hükümdarı Kutlu Bey'in sağlığında Akkoyunlu şehzadeleri olan oğulları Ahmed Bey Palu'ya, Pîr Ali Kiği'ya, Kara Yülük Osman Bey ise Ergani'ye hâkim bulunuyordu (Cöhce, 1997:125). Akkoyunlular bu bölgede hüküm süren Eğil Zaza Mirdasi emirleri ile akrabalık kurdular ve onların desteğini aldılar. Özellikle Akkoyunlu reisi Karayülük Osman Bey, Eğil Mirdasi Beyi Devletşah Bey ile çok samimi olup aralarında dostluk mevcuttu (Erdem 1991: 288-289). Bölgede hüküm süren Eğil Mirdasi emirleri ile akrabalık kurdular ve onların desteğini aldılar. Daha sonraki dönemlerde Akkoyunlu Ali Bey (ö.1443), Devletşah Bey'in kızını oğlu Uzun Hasan Bey'e isteyerek aradaki dostluğu daha da pekiştirdi (Erdem 1991: 248).

Şekil:1. Akkoyunlu-Buldukani (Mirdasi) Beyleri soy ilişkileri Mirdasi emiri Devletşah'ın Kızı Uzun Hasan'ın eşidir (Erdem 1991: 249).

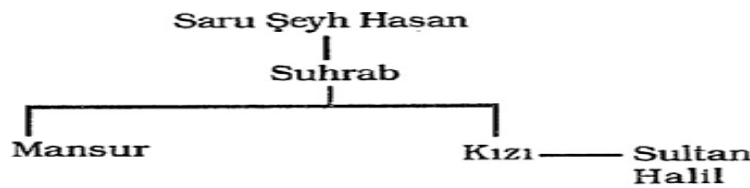

Nitekim Uzun Hasan Bey zamanında Zaza emirliklerinden olan Zırkan Beyliği'nin Tercil Şubesi Beyleri ile iyi ilişkiler içine girilmiş ve bu beyler ile de iyi dostlukların kurulup geliştirilmesi için hatunlar vasıta kılınmışlardı. Uzun Hasan Bey Tercil Beyleri'nden Ömer Bey'i çok yüceltip saygı göstermiş ve sonunda da onun kızıyla 1447 yılında evlenerek, kayınpederine Tercil ve Atak'a ek olarak Mıhranî ve Nuşad Nahiyeleri'ni vermişti. Ayrıca sözü edilen bu Ömer Bey'e Kürtler'den alınan Bitlis Vilayeti'nin yönetimi de verildi. Uzun Hasan Bey'in oğlu olan Sultan Halil adındaki Şehzade Ömer Bey'in kızından doğmuştu (Şerefhan 2010: 95; Paydaş, 2003: 107). Karakoyunlular ile Akkoyunlu Devleti'nin iktidar mücadeleleri zamanında Dersim ve Çemişgezek bölgesini Melkişi soyundan gelen Şeyh Hasan elinde bulunduruyordu. Kara Yusuf döneminde Karakoyunlular'a destek veren Emir Şeyh Hasan onlara bağlıydı. Fakat 1420 yılında Kara Yusuf'un ölümünün ardından

Serdar KARABULUT

Akkoyunlu Devleti'nin, kurucusu olan Kara Yülük Osman Bey'in Çemişgezek'i Şeyh Hasan'dan aldığı görülmektedir. Kara Yusuf'un oğlu İskender Mirza Karakoyunlu hükümdarlığına talip olduğu zaman Şeyh Hasan 1422 yılında Sökmenabâd'a giderek emir İskender Mirza beyden Akkoyunlu Beyi Kara Yülük Osman Bey tarafından kendisinden alınan topraklarının geri verilmesini talep etmekteydi. Fakat Karakoyunlular'ın Çemişgezek ve Dersim bölgesini tekrar Akkoyunlular'dan alarak Şeyh Hasan'ın beyliğini topraklarına katarak Şeyh Hasan'a hiçbir yetki vermemeleri üzerine Şeyh Hasan bu sefer Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a başvurarak bölgesinin geri alınmasını istedi. Akkoyunlular Çemişgezek ve Dersim'i tekrar geri alarak kendilerine asi olmaması şartıyla Melkişi Şeyh Hasan'a verdiler. Uzun Hasan ve sonraki dönemlerde Akkoyunlular'a bağlanan Melkişiler isyan etmediler. 1460 yılında Akkoyunlular'ın Kolhisar Kalesi'ni zapt ederek Amasya ve Tokat ahalisini yağmalaması üzerine Saray Hatun ile Çemişgezek Beyi Şeyh Hasan, Akkoyunlu Padişahı Uzun Hasan tarafından Amasya ve Tokat ahalisini yağmalaması meselesinin çözümü için Osmanlı hükümdarı Sultan Mehmet'e elçi olarak gönderildi. Şeyh Hasan öldükten sonra yerine Suhrab Bey geçmiştir (Karabulut, 2013:200). Uzun Hasan Melkişi Beyi Suhrab b. Şeyh Hasan'ın kızını oğlu şehzade Akkoyunlu Sultan Halil'e isteyerek bu yerli Zaza Mirliği ile aile bağlarını güçlendirmiştir.

Şekil:2. Akkoyunlu Çemişgezek Beyleri soy ilişkileri Suhrab Bey'in kızı Akkoyunlu Uzun Hasan'ın oğlu Sultan Halil'le evlenmiştir(Erdem 1991: 251).

Uzun Hasan, Karakoyunlu hükümdarı Rüstem Bey'in 1452 yılında Ergani ve Çermik Kaleleri'ne saldırdığı iktidarının çalkantılı döneminde Çapakçur yöresinde hâkim olan Süveydi (Sivedi) Beyleri'nin yanında barındı (Karabulut, 2013:142). Bingöl (Çapakçur) yöresi Süveydi (Sivedi) Beyleri olan iki kardeşe miras kalmıştı. Bu iki kardeş, beylik topraklarının yönetimi ve paylaşımı için aralarında anlaşamadıklarından çatışma söz konusuydu. Uzun Hasan Bingöl'ün eski ismiyle Çapakçur bölgesini iki kardeş arasında

Serdar KARABULUT

bölerek paylaştırdı. Süveydi (Sıvedi) Beyleri bundan memnun kalıp Akkoyunlular'a bağlanmayı kabul ettiler (Karabulut, 2013:142). Akkoyunlu Devleti Zazaların ve Türkmenlerin nüfusunun çok yoğun olduğu bölge üzerinde kurulmuştu. Özellikle Zazalar bu yerli beyliklerin bulunduğu bölgede ezici çoğunluğu oluşturuyorlardı. Akkoyunlu Devleti kendisine bağladığı bu yerli beylikleri asla zor kullanarak almadıkları gibi yerli beyleri yine kendi bölgelerine atayarak onların güvenlerini sağladılar. Akkoyunlular ilk kurulduktan itibaren Zazaların yoğun yaşadığı bölgede kurulan Eğil Mirdasileri, Atak Zırkanlıları, Bingöl (Çapakçur) Süveydileri, Çemişgezek Melkişileri gibi Zaza emirlikleriyle ılımlı bir politika izledikleri gibi onlarla kız alıp verme yoluyla akrabalık ilişkilerini geliştirmişlerdi. Bu beylikleri yöneten Zaza Beyleri Akkoyunlular'a kuruluş sürecinden itibaren çok büyük destek verdiler. Ayrıca Akkoyunlular askeri alanda bu bölgedeki mirlere bağlı Zaza aşiretlerinden askeri destek gördüler. Bundan dolayı Akkoyunlular, Eğil Mirdasileri, Atak Zırkanlıları, Süveydi (Çapakçur) Beyleri ve Çemişgezek Melkişileri'ni kendilerine bağlı kalmak şartıyla atalarından kalan toprakları Osmanlılara kadar yönetmelerine izin vermişlerdir(Karabulut, 2013:145).

2. SAFEVİLERİN DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'YU ELE GEÇİRMELERİ ZAZA MİRLİKLERİNİN OSMANLILARA BAĞLANMALARI

Ebu'l Safiyyüddin İshak Erdebili'nin (1252-1334) dinsel öğretileri onun neslinden gelen torunlarından Şeyh Cüneyd tarafından devam ettirilmiştir (Uğur, 1997:429). Torunu Şeyh Cüneyd, her ne kadar bir devlet kurmayı başaramasa da dönemin Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hatice Begim ile evlenerek, geleceğe yönelik güçlü bir örgütlenmenin temellerini atmıştır. Nitekim Şeyh Cüneyd, diğer eşlerinden yetişkin oğulları varken, Hatice Begim'den olan çocuk yaştaki Haydar'ı, Erdebil post-nişinin² varisi ilan etmiştir. Şeyh Haydar, babasının izinden giderek dayısı Uzun Hasan'ın kızı Halime Begim ile evlenmiş ve böylece güçlü bir hanedanla olan sıhrî (hısımlık, kan bağı) bağlarını pekiştirmiştir. Bu evlilikten, aralarında Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in de bulunduğu üç oğlu dünyaya gelmiştir. Öncelikli hedefi Anadolu'daki teşkilatı geliştirmek ve müritlerinin sayısını artırmak olan Şeyh Haydar, bu hedefinde başarılı olmuş ve Anadolu'daki tarikat mensupları hızla çoğalmaya başlamıştır. Öyle ki, Anadolu'daki tarikat mensupları, İran'da bulunanların

²Tarikatlarda dergâhta posta oturan, yani o dergâhın başında bulunan kişiye denilir.

Serdar KARABULUT

sayısını geçmiş ve tarikat, başı Azerbaycan'daki Erdebil'de, gövdesi de Anadolu'da olan bir yapıya bürünmüştür (Sümer, 1992: 11-12). Kalabalık Türkmen gruplarıyla birlikte 1501 başlarında Erzincan'dan ayrılan Şah İsmail, önce Şirvan'ı alarak babasının hedefini gerçekleştirmiş, daha sonra da Akkoyunlu Elvend'i aynı yılın yaz ayında Nahçıvan bölgesinde yapılan Şurur Savaşı'nda yenilgiye uğratmıştır. Böylece Azerbaycan'ın kuzey toprakları (Şirvan, Karabağ, Nahçıvan) ile güney topraklarını (Tebriz, Meraga, Erdebil, Talış) ele geçirmiş, Tebriz'de şahlık tahtına oturup, "12 İmam" adına hutbe okutarak Safeviler Devleti'ni resmen kurmuştur (Rumlu, 2004: 73-75). Akkoyunlular çökünce Kürt Mirlikleri 1502-1507 yılları arasında kendi babalarından kalan topraklara zar zor hâkim oldular. Fakat Şah İsmail, 1507 yılında Doğu Anadolu'yu ele geçirdiği zaman Kürtler tekrar zor durumda kaldılar. Şah İsmail kışı geçirmek için Hoy bölgesine geldiği vakit kendisine sempati duyan Emir Şeref, Şah İsmail'in eniştesi Hasankeyf Eyyübi Hükümdarı Melik Halil, Cizre Hükümdarı Botanlı Şah Ali Bey, Hizanlı Mir Davud, Sasonlu Ali Bey ve sayıları on bire varan Kürt yöneticileri Şah İsmail'e bağlılık bildirmek için sarayına gittiler. Şah bu Kürdistan yöneticilerine gerekli ilgi ve alakayı gösterdi. Safevilerin Amid valisi Muhammed Han Ustaclu'nun bu Kürdistan Beyleri hakkında olumsuz beyanda bulunması Şah'ın yanına varan bu Kürdistan yöneticilerine tavır almasına sebep oldu. Şah, bu Kürt yöneticilerinden ikisi hariç diğerlerini tutuklatıp zindana attı. Şirvan ile Sason emiri serbest bırakıldı. Şah İsmail kendi ordusundaki güvendiği emirlerinden bu Kürt Beyleri'nin topraklarına tayin etti. Zaza Mirleri'nden olan Eğil Beyi Lala Kasım, Palu Beyi Cemşid, Süvedi Beylerinden Süphan Bey ile kardeşi Sultan Ahmet Bey ve Atak Zırkanlıları Şah İsmail'in sarayına gitmediler. Bu durum Şah İsmail'in dikkatini çekti ve bölgeye askeri harekât düzenleyerek bölgeyi ele geçirmeye çalıştı. Zazaların yoğun yaşadığı bölgede kurulan Çemişgezek Mirliği'nin beyi Rüstem Bey ise dedesi Şeyh Hasan'ın Erdebil tekkesiyle olan ilişkisinden dolayı Safevilere bağlandığı gibi Safevilerin nezdinde önemli bir konum elde etti. Şah İsmail'in sarayında ona önemli görevler verildi (Karabulut, 2013:151).Nitekim Çaldıran Savaşı'nda Çemişgezek Melkişi beyi Rüstem Bey, Şah İsmail'in yanında Osmanlılar'a karşı savaşmış, fakat savaş Osmanlılar'ın üstünlüğü ile neticelenince Yavuz Sultan Selim'in huzuruna çıkmaktan başka yol kalmamıştı. Ne var ki Yavuz, onun Osmanlı ordusuna karşı savaşmış olmasını affetmeyerek yanındaki adamlarıyla beraber idam ettirmişti. Hacı Rüstem Bey'in öldürülmesinin diğer bir sebebi ise Fatih Sultan Mehmed 1473 yılında Akkoyunlu ordusunu yenilgiye uğrattığı zaman Çemişgezek topraklarına bağlı bulunan Kemah Kalesi Beyi, Kemah

Serdar KARABULUT

Kalesi'ni Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmed'e teslim etmek istemiş ama Hacı Rüstem Bey buna engel olmuştu. Ama o Şah İsmail'in komutanı olan Nur Ali Halife'ye Erzincan, Kemah ve Çemişgezek bölgesini direnmeden vermişti (Uğur, 1997:613-614). Nitekim 1514 Çaldıran Seferi'nden önce Şah İsmail, Nur Ali Halife'yi Anadolu'ya göndermiş Nur Ali Halife, bölge halkının özellikle de Alevi Türkmenlerin desteğini de alarak. Sivas, Amasya ve Tokat bölgelerini ele geçirmişti (Sümer, 1992: 34). Nur Ali Halife bölge halkı üzerinde baskı uygulamıştı ki bölge aşiretleri bundan huzursuzdu. Kısa bir süre sonra bölge halkı büyük bir ayaklanma başlattı. Bunun bir nedeni de şüphesiz Osmanlı ordusunun yaklaşmakta olmasıydı. Çemişgezek aşiretleri İran'a haberci göndererek Hacı Rüstem'in geri alınmasını istediler. Ancak o bulunduğu bölgeden ayrılmıştı ve Şah İsmail'in İran'daki ordusunda üst komuta kadrosuna katılmıştı. Rüstem Bey'in oğlu Pir Hüseyin Bey, babasının kendi aşiretinden olan kırk kişiyle idam ettirildiğini haber alınca Mısır'a giderek orada hüküm süren Memluk hükümdarlarının hizmetine girmeye karar verdi. Ancak Memluk emirlerinden olan Mamay Bey³, Sultan Selim'e gidip bağlılık sunmasını tavsiye ettiğinde razı oldu ve Sultanı Amasya'daki kışlağında ziyaret etti (Van Bruinessen, 2011:227). Babasının katledilmesine rağmen Yavuz'un huzuruna çıkıp ona sığınmaktan başka çıkar yol bulamadı. Yavuz Sultan Selim'de onun cesaretine hayran kalarak ataları ülkesini ona tevcih etti. Bu dönemde Çemişgezek henüz Şah İsmail'in adamlarından Nur Ali Halife'nin elinde bulunuyordu. Sultan Selim, Pir Hüseyin Bey'i Bıyıklı Mehmed Paşa'yla birlikte Çemişgezek'i Safevîler'den almaya memur etti. Bıyıklı Mehmed Paşa, Ovacık civarındaki Tekir Yaylağı'nda (Bakır Yaylağı) Nur Ali Halife'yi Haziran 1515 tarihinde bozguna uğrattı (Ünal, 1991:241). Pir Hüseyin Bey ise kendi aşiretinden derlediği kuvvetlerle Bıyıklı Mehmed Paşa kuvvetlerini beklemeden, Safevîleri adı geçen yerde yenmiş ve bu savaştan sonra atalarından miras yoluyla kalan topraklarını yeniden elde etmiştir.

Öte taraftan Şah İsmail'in komutanlarından Diyarbakır valisi Muhammed Han şehri ablukaya alarak halkın ihtiyaç duyduğu gıda maddelerinin şehre sokulmaması bölge halkının

³ Pir Hüseyin Bey'in Mısır'a doğru giderken yol üzerindeki Malatya'da Memluk emirlerinden olan Mamay Bey ile karşılaşmıştır. Yaşlı ve bir hayli tecrübeli olan bu bey uzun süre Memluk yöneticiliği yapmıştır. Pir Hüseyin Bey'e Memluk Padişahları'nın devleti adil yönetmediklerini bu yüzden devletin gittikçe çöküntü içerisine girdiğini belirterek oysa Osmanlılar adaletle insanlara bükmetedirler. Senin gidip yüce Osmanlı Padişahı'nın eşiğine sığınman daha iyi olur demiştir. Bkz. Şerefhan (2010), *Şerefname* çev. Rıza Katı, II/I, Yaba Yayınları, İstanbul, s.13

Serdar KARABULUT

tepkisine neden olmuştur. Diğer önemli bir husus ise Şii olan Şah İsmail taraftarları ile bölgedeki Zaza⁴, Kürt (Ekrad)⁵ ile Türkmen halkının Sünni yapısıydı (Karaca, 2003: 62-63). Bu yüzden Şah İsmail'i destekleyen Çemişgezek Miri (Rüstem Bey) ile Dersim alevi Zazaları dışında bölge halkı Safeviler'e düşman kesildi. Şah İsmail'in sarayına gidip teslim olmayan ve hapiste bulunmayan Palu, Eğil, Çermik ve Çapakçur (Süveydi) emirlerinin Bitlisli olan İdris-î Bitlisî vasıtasıyla Osmanlıların tarafına meyil ettiler. Şah İsmail Doğu'da Özbekler üzerine sefer yaptığı sırada bu durumdan haberdar oldu. Nitekim İran'da bulunan Kürt Mirleri'nden hapiste olanları geri bırakarak onları ve dolayısıyla bölgedeki halkın güvenini kazanmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Bu Kürt Mirleri'nden sadece Emir Şeref ile Melik Halil'in tutuklulukları devam etti. Onlarda bir yolunu bularak esaretten kurtuldular. Esaretten kurtulan Kürt Mirleri memleketlerine döndüklerinde bölgelerindeki İranlı valilerle savaşarak çoğu yerlere hâkim oldular. Kürt Mirleri Şah İsmail'in sarayına giderek kendilerine acıyıp merhamet edilmesini beklerken Şah İsmail'in tepkisiyle karşılaştıkları gibi hakir görülerek zindana atılmışlardı. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim Han, İdris-î Bitlis-î aracılığıyla onlara fermanlar göndererek Osmanlılara bağlanmalarını bildirdiği gibi Osmanlılara ilhak ederlerse topraklarının da güvende olduğunu söyledi. Nitekim İdris-î Bitlisî, Diyarbakır, Sason, Hizan, İmadiyye yörelerini dolaşarak yerli emirliklerin Osmanlı Devleti'ne bağlanmalarını sağladı. Hısn-ı Keyf (Hasankeyf), Siirt Eyyubî Meliki II. Halil, Bitlis Emiri IV. Şeref-Han, Hizan Emiri Davut Bey, Sason Emiri Ali Bey, İmadiyye Hâkimi Emir Seyfeddin gibi önemli kişiler başta dâhil olmak üzere, yirmi beş emir bir toplantı yaparak, Osmanlı tabiiyetini kabul ettiler (Hoca Sâdeddin Efendi, 1992:245-260; Mehmed Hemdeni Çelebi, 1989: 40-42). Kürt Mirleri de aralarında ortak bir görüşe vararak Osmanlılara bağlandıklarına dair bilgiyi İdris-î Bitlis-î vasıtasıyla Yavuz Sultan Selim'e bildirdiler. Ayrıca bağlılık vesikası olan bir kozak⁶ mühürleyerek Padişaha gönderdiler. Böylece 25 Kürt miri Osmanlılara ilhak etti (Minorskiy, 1955: 1101; Gögebakan, 2002: 464).

⁴ Selçuklular, Osmanlılar döneminde ekrad taifesi olarak isimlendirilen Zazalar, Kürtlerden ayrı bir ulustur. Nitekim Zazaların çoğu kendilerini Kürt olarak görmezler. Zazalar kendilerini Dımıllı (Deylemi) olarak isimlendirirler.

⁵ Araplar ve Türkmenler tarafından Kürt ulusuna verilen isimdir. Özellikle Osmanlılar tarafından Zazaları da içine alacak şekilde bu kavram genişletilerek kullanılsa da kastedilen temel unsur Kürt ulusudur.

⁶“*Kelime olarak, yuvarlak top şeklinde şey anlamını taşıyan kozak; Osmanlı diplomatikasında, belgelerde kullanılan mühürlerin bozulmaması amacıyla tasarlanmış daire formunda kapaklı kutulara verilen addır.*

3. DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'NUN OSMANLILAR TARAFINDAN ALINMASINDA ZAZA MİRLİKLERİNİN ASKERİ FAALİYETLERİ

Osmanlılar Çaldıran Savaşı'nda her ne kadar Safeviler'i yenseler de Diyarbakır ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasının çoğu bölgesini İranlı valiler yönetiyorlardı. Çaldıran Savaşı'nda Safeviler'in Diyarbakır Valisi olan Muhammed Han öldürülmüştü. Şah İsmail onun yerine kardeşi Karahan'ı Diyarbakır'a vali olarak atadı. Ayrıca Harput, Ergani, Mardin, Hasankeyf gibi yerlerde bulunan Safevi kuvvetlerinin Karahan'a katılarak yardımcı olmalarını istedi. Karahan Çapakçur yoluyla Diyarbakır'a ulaşarak şehri kuşattı. Halk onu şehre sokmadı. Bu yüzden Karahan ile şehir halkı arasında çatışmalar meydana geldi. Karahan da sessiz kalmayarak şehri ablukaya alarak ambargo uyguluyordu (Hoca Sâdeddin Efendi 1280: 209-303; İdrîs-î Bidlîsî, 2001: 279). Şehirdeki halkın durumu gittikçe kötüleşti. Şehrin ileri gelenleri Osmanlı sultanına haber göndererek dayanacak güçlerinin kalmadığını belirttiler. Bu dönemde Osmanlı Padişahı uzun süreden beri Osmanlılara sorun çıkaran Dulkadiroğulları Beyliği (1339-1515) üzerine sefer düzenleyerek bu meseleyi kökünden halletmekle uğraşıyordu (İdrîs-î Bidlîs-î, 2001: 275). Buna rağmen Yavuz Sultan Selim Diyarbakır halkının sesine kulak vermiş ilk etapta öncü birlikler olarak Kemah hâkimi Karaçinzade Ahmet Bey ile aslen Diyarbakırlı olan Ahmet Çavuş'u (Yiğit Ahmet Bey) Diyarbakır halkına yardım için⁷ Harput üzerinden Palu'ya gönderdi. Ahmet Çavuş, Palu-Piran-Eğil yolunu takip etti. Bölgede bulunan Palu hâkimi Cemşid Bey, Eğil Beyi Lala Kasım ile Atak Beyi Ahmet Bey Diyarbakır Şehri'ne girmesi için ona yardım ettiler. O da Safevi kuşatması altında bulunan ve çok zor dayanan Diyarbakır Şehri'ne halkın yardımını alarak Safevi kuşatmasının zayıf bir noktasını yarararak girdi (Aşan, 2012: 264-265). Yavuz Sultan Selim Diyarbakır Şehri'ni almak için Osmanlı ordusuyla beraber Bıyıklı Mehmet Paşa ile İdris-i Bitlisi'yi görevlendirdi. Ahmet Çavuş, Kemah Hâkimi Karaçinzade Ahmet Bey ile Palu'ya geldiği vakit Palu Beyi Cemşid Bey Palu Kalesi'ni İran valisi Bahti Bey'den almıştı. Palu'yu alan Cemşid Bey Harput Şehri'nin, Bingöl, Muş, Erzurum Şehirleri ile bağlantısını kesmişti. Eğil bölgesini alan Lala Kasım Bey'in Diyarbakır yolu üzerindeki Ergani Kalesi'ni

Kalınlıkları 2-3 cm kadar, çapları 10-15 cm arasında değişen bu kutuların içine şem-i surh denilen kırmızı balmumunu dökülür ve mumun üzerine, kozağın ilâştireceği belgenin yazıldığı makama ait mühür basılırdı. "

Bkz. Selman Can (2001), "Osmanlı Diplomatasında Kozaklar", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 7, s. 57.

⁷ Ahmet Kankal (2004), "Diyarbakır'ın Osmanlı'ya İlhakında Emeği Geçenlerden Biri: Yiğit Ahmed", *Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyum Bildirileri*, Diyarbakır, s. 611-615.

Serdar KARABULUT

kuşatma altında tutması Diyarbakır ile Harput yolunun irtibatının kesilmesine sebep olmuştu. Osmanlılara bağlanan Pir Hüseyin Bey, Nur Halife'yi yenerek Dersim ve Çemişgezek'i ele geçirmesi Harput'un yardım alacağı tüm bölgelerle irtibatını tamamen kesti. Karaçinzade Ahmet Bey, Palu Hâkimi Cemşid Bey, Çemişgezek emiri Pir Hüseyin Bey ellerindeki birlikler ve Yeniçerilerle beraber Harput Kalesi'ni kuşattılar üç gün kuşatma altında kalan kale de zor durumda kalan İranlılar aman (eman) dileyerek canlarına dokunulmaması şartıyla Harput Kalesi'ni teslim ettiler (Ünal, 1989: 27). Bölgedeki bu faaliyetleri gören Safeviler Kurt Bey yönetimindeki önemli bir orduyu Çapakçur yoluyla Karahan'a yardım için gönderdiler. Kurt Bey yönetimindeki bu ordu Sıvedi (Süveydi) Beyleri'nin elindeki Çapakçur Kalesi'ni aldı. Böylece Diyarbakır Şehri'ne varmaya çalıştı. Bu durumdan haberdar olan Zaza beylerinden olan Palu hâkimi Cemşid Bey ile Eğil hâkimi Lala Kasım Bey Çapakçur Şehri ile Diyarbakır arasındaki geçitleri tutarak buna engel oldular (Aşan, 2012: 268). Bu kuvvetlere Çemişgezek hâkimi Pir Hüseyin Bey de alevi Zaza askerlerle katıldı. İdris-î Bitlis-î de durumdan haberdar olunca Kürt beylerini toplayarak Çapakçur üzerine yürüdüler. Bu durum karşısında Kurt Bey askerleriyle beraber Çapakçur Kalesi'ni terk ederek Adilcevaz ve Erciş'e kaçtı. Böylece Çapakçur Kalesi İranlılardan tekrar geri alındı. Daha önce Harput kalesi alındığından yolun güvenli olması Osmanlı ordusunun bu istikameti takip ederek Diyarbakır'a doğru yönelmesine sebep oldu. Bıyıklı Mehmet Paşa ve Sadi Paşa Osmanlı ordusuyla Bayburt'tan yola çıktılar. Bölgede bulunan Zaza ve Kürt Mirleri Diyarbakır önünde toplandılar. Diyarbakır yolu üzerinde Ergani istikametine yönelen Osmanlı ordusunun geldiğini haber alan İran emirleri Ergani Kalesi'ndeki kuvvetleri alarak hiç direnmeden Diyarbakır'a doğru geri çekildiler. Eğil Beyi Lala Kasım Bey ile Atak Beyi Ahmet Bey sürekli taciz ettikleri Ergani Kalesi'nde Osmanlı ordusuna katıldılar. Tecrübeli bir bey olan Eğil Beyi Lala Kasım ile Atak Beyi Diyarbakır Şehri'ni çok iyi biliyorlardı. Şehrin nasıl fethedileceği planı onlar tarafından çizilerek Bıyıklı Mehmet Paşa'ya verildi. Zaza beyleri olan Palu hâkimi Cemşid Bey, Eğil hâkimi Lala Kasım, Atak Hâkimi Ahmet Bey, Çemişgezek hâkimi Pir Hüseyin Bey, Ergani Kalesi'nden Diyarbakır'a doğru giderken öncü birlik oldular. Yolda temkinli hareket ederek Kürt Beyleri ile birlikte İdris-i Bitlisi'nin Diyarbakır-Ergani yolunda orduya katılmasını beklediler. İdris-i Bitlis-i Diyarbakır surlarına çok az bir mesafe de bulunan Karaköprü'de Kürt beylerinden oluşan önemli bir kuvvetle onlara katıldı. Diyarbakır Şehri'ni kuşatan Osmanlı ordusuna karşı koyamayan daha önce valilik yapmış olan Maktul Ustaclu Muhammed Han'ın Kardeşi olan Karahan kaçarak

Serdar KARABULUT

ordusunu Mardin-Sincar tarafına çekti. M.1515 yılında Diyarbakır Şehri alındı. Eğil Beyi Lala Kasım Bey şehrin anahtarını Bıyıklı Mehmet Paşa'ya teslim etti. Fakat her ne kadar Diyarbakır alınmışsa da Safevi kuvvetleri Osmanlı ordusuyla çatışmaya girmemiş Mardin tarafına gitmişlerdi. Mardin Şehri'ni alan Safevi kuvvetleri savaş için Mardin Kalesi'ni tahkim ettiler. Buradaki kuvvetlerini de güçlendirdiler (Karabulut, 2013:156). Diyarbakır'ın fethinden sonra Şah İsmail'in temsilcisi Karahan'la, Yavuz Sultan Selim'in temsilcileri Bıyıklı Mehmet Paşa ve İdris-î Bitlis-î arasında çatışmalar devam etti. Yavuz Sultan Selim Hüsrev Paşa komutasındaki önemli bir kuvveti bölgedeki Kürt Beyleri'ne takviye için gönderdi. Gerek Safeviler gerekse Osmanlılar savaş için tüm hazırlıklarını tamamladılar. 1515 yılında İki ordu Kızıltepe yakınlarında Koruk mevkiinde karşı karşıya geldi. Bu savaşta iki grup halinde Kürt ve Zaza beyleri ile onların akraba ve taraftarları olan Karaçinoğlu Ahmed Bey ile Çavuş Ahmed Bey emrinde bir miktar Anadolu askeri yer almaktaydı. Osmanlı ordusunun sol kanadındaki kuvvetleri Hısn-ı Keyfa hâkimi olan Sultan Halil Eyyubi'nin, Sason hâkimi Mehmet Bey'in, Eğil Hâkimi Kasım Bey'in, Bekir Bey Bohti'nin, Mehmet Bey Zeraki'nin, Şah Ali Bey Mirdisi'nin (Çermikli), Nasır Bey Süleymani'nin Emir Sarım'in oğlu Kasım Bey'in Bitlis hâkimi Şeref Bey'in, Hizan hâkimi Davud Bey'in, Şah Velet Bey Süleymani'nin, Atak hâkimi Ahmed Bey'in Sultan Ahmet Hançuki'nin ve kardeşi İsfahan Bey'in Çemişgezek hâkimi Emir Pir Hüseyin Bey oluşturmaktadır (Genç, 2016: 163-164; Karabulut, 2013: 157). Safeviler'in emirlerinden Çuka ve Yegân Beyler bu çarpışmada öldürülmüşlerdir (Rumlu, 2004: 195). Ayrıca savaşın hengâmesi esnasında Safeviler'in başkomutanı Karahan aldığı bir kurşun darbesi savaşın kaderini değiştirmiştir. Karahan'ın bu yenilgisinden sonra Sincar, Telafer, Ergani, Çermik, Siverek ve Birecik geri alındı (Aydın, 2011: 324-326).

4. ZAZA MİRLİKLERİNE VERİLEN YURTLUK-OCAKLIK SANCAKLARI

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin feth edilmesinden sonra Bıyıklı Mehmet Paşa Diyarbakır Valisi oldu (Bulduk, 2007: 13). Yavuz Sultan Selim ise İdris-i Bitlisi'ye gönderdiği boş beraatlara Kürt ve Zaza beylerinin mansıplarını ve mutasarrıf oldukları sancak isimleri ve elkaplarını yazarak merkezi hükümete göndermesini talep etmiştir. İdris-î Bitlisî bölgedeki hizmetlerini göz önünde bulundurarak merkezi yönetime bölge beylerinin statüsünü içeren bilgi verdi. Merkezi Osmanlı yönetimi bu bilgileri göz önünde bulundurarak bölgeyi idari taksimata ayırdı (Kodaman, 1986: 13) Bu anlayışın sonucu olarak doğuda fethedilen

Serdar KARABULUT

topraklarda, yurtluk-ocaklık⁸ ve Hükümet⁹ diye adlandırılan bir tür irsî sancak beylikleri oluşturuldu. Ekrad sancaklarında tahrir yapıldığından içlerinde tımar ve zeamet erbabı bulunurdu. Ancak beyin ölümü veya azledilmesi durumunda sancak aile dışında bir başkasına verilmezdi. Kanunnamelerde ifade edildiği üzere “azl-ü nasb” kabul etmezlerdi. Ancak bağlı oldukları beylerbeyi ile seferlere katılmak zorunda olduklarından, görevlerini yerine getirmezlerse azledilirler ve sancak oğullarından veya akrabalarından uygun görülen birine verilirdi. Değişiklik teklifi beylerbeyinin arzı üzerine Divan-ı Hümayun’da görüşülür, uygun görüldüğü takdirde teklif edilen şahıs sancağa yönetici olarak atanırdı. Hükümet sancakları beylerine mülkiyet yolu ile verilmiş olduklarından tahrire tabi değillerdi. Bu yüzden içlerinde tımar ve zeameti barındırmazlardı. Bunlar “mefrûz’ül-kalem ve maktû’ül-kadem” (sayım yapılmayan ve Osmanlı yöneticilerinin müdahale etmediği) olduklarından sancağın gelirlerinin tamamı yöneticilerine aitti (Ayn-ı Ali Efendi, 1979: 30; Kılıç, 1999: 120-121). Bunlara verilen önemden olsa gerek kendilerine padişah emri yazıldığı zaman “cenab” lakabı kullanılırdı. Azil ve atama işleri de tıpkı Ekrad Sancakları’nda olduğu gibi beylerbeyinin arzı ile Divan-ı Hümayun tarafından yapılırdı. Sefer esnasında bunlar da beylerbeyinin mahiyetinde bulunmak mecburiyetindeydiler. Osmanlı ordusu sefere çıkarken ekonomik meblağın yüksek olduğu dönemlerde, bu yönetim anlayışı hem ideal hem de ekonomikti (Gencer, 2011: 78-79). Hem Ekrad Sancakları hem de hükümetler ocaklık yoluyla tasarruf edilirdi. Ocaklık eskiden yaptıkları hizmetler karşılığında verilen yerlerin babadan oğula miras kalmasıydı. Bunlardan herhangi biri büyük bir suç işleyip idam edilse dahi sahip olduğu imtiyazlı hakların tamamına yakını oğluna miras kalırdı (Gencer, 2010: 2-4).

⁸“Yurtluk-ocaklık tabir edilen sancakların klasik sancaklardan farkı, sancakbeyliğinin belli bir ailenin elinde oluşudur. Bu sancaklarda tahrir yapılır, tımar ve zeamet bulunur ve sancak gelirinden beyine haslar tahsis edilir. Ancak sancakbeyi herhangi bir sebeple azledildiği zaman yerine kardeşi, oğlu veya akrabalarından biri tayin edilirdi. Bu tip sancaklarda beylerin azli ve görevden alınmaları beylerbeyi arzı ile olmakta fakat divan-ı hümayun tarafından yapılmaktadır. Çemişgezek, Pertek, Mazgirt ve Sağman sancakları bu türden sancaklar idi” Bkz. Mehmet Ali Ünal (1999), “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Eyaletine Tâbi Sancakların Statüsü, Osmanlı Devri Üzerine Makaleler-Araştırmalar”, Kardelen Kitabevi, Isparta, s.182.

⁹“Hükümet denilen sancaklarda da sancak beyliği yurtluk-ocaklık sancaklarında olduğu gibi belli bir ailenin mülkiyetindedir. Fakat onlardan farklı olarak sancaklarda tahrir yapılmamaktadır. Vergileri, sancak beyi kendisi toplamakta, yılda sadece bir kez merkez hazinesine muayyen bir meblağ ödemektedir. Eğil, Palu, Hasankeyf, Hazro, Genç ve Cizre bu tip sancaklardandı.” Bkz. Halil İncalcık (1973), *The Ottoman Empire The Classical Age (1300–1600)*, Phcenix, London, s.107.

Serdar KARABULUT

XVI. yüzyılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ilk etapta kurulan Eğil, Genç, Cizre, Palu, Hazro olmak üzere beş hükümetten dört tanesi olan Palu Hükümeti, Genç Hükümeti, Eğil Hükümeti, Hazro Hükümeti bölgelerinde yoğun olarak Zazalar yaşıyordu. Ayrıca bölge beyleri de Zaza'ydı. Sadece Cizre Hükümeti'nde yoğun olarak Kürtler meskûndü. Yine Ekrad sancağı sayılan Çermik Sancağı (Şah Ali Bey), Çapakçur Sancağı (İsfahan Bey), Çemişgezek Sancağı (Pir Hüseyin Bey), Atak Sancağı'nın (Ahmet Bey) nüfusunda yoğun olarak Zazalar yaşamakta olup yönetimini Zaza Beyleri ellerinde tutuyorlardı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan Cezire Hükümeti ile geriye kalan Bitlis, Hasankeyf, Hizan, Şirvan ve Siirt gibi çoğu sancağın yönetici ile halkını yoğun olarak Kürtler oluşturuyordu. Nitekim Palu Hükümeti Beyi olan Cemşid Bey, Eğil Hükümeti Beyi Kasım Bey, Genç Hükümeti Beyleri ile Atak ve Silvan Beyleri Şah İsmail'in sarayına Kürt Mirleri ile beraber gitmediler. Ayrıca bu beyler Safevi kuvvetlerine boyun eğmedikleri gibi onlara karşı çok muhalefet ettiler. Toprakları Safeviler tarafından kısmen işgal edildiyse de geri almayı ilk önce başardıkları gibi Kürt Beyleri Şah İsmail'in sarayında zindanda kaldıkları ilk günlerde Osmanlılara ilhak ederek Osmanlı Padişahı'nın güvenini kazanmışlardı (Uğur, 1997:616;). Doğu Anadolu'nun doğusu ile Güneydoğu Anadolu'nun Safeviler'le sınır olan çoğu bölgelerinde Osmanlıların farklı dönemlerinde Safeviler'le olan sınır mücadeleleri neticesinde bazı aşiretlere Safeviler'le savaşmaları ve onlara destek vermemeleri şartıyla sancaklar ve hükümetler verilerek ekrad sancakları ile hükümetlerin çoğaldığı görülmektedir. Sonradan oluşturulan bu yeni sancak ve hükümetlerin yöneticileri ile halkının tamamı Kürt ulusuna mensuptu. İlk taksimat dışında sonradan kurulan yeni bir Zaza Sancağı ile Hükümeti de yoktu. Sadece XVII. Yüzyılda miras yoluyla var olan sancakların topraklarının paylaşılması sonucu Zaza Sancakları'nda bir artış olmuştur. Buna en güzel örnek Çemişgezek ile Dersim hâkimi olan Pir Hüseyin'in ölümünün ardından kendisine verilen yurtluk-ocaklık toprakları zamanla miras yoluyla bölündüğünden Pertek, Sağman, Mazgirt, Çemişgezek Sancakları oluşturulup bu sancaklar çocukları arasında paylaşılmıştır (Ünal, 1999: 182; Karabulut 2013:163). Nitekim XIX. Yüzyılda da Osmanlı merkezi yönetimi irsi bir beylik olarak ayrıcalıklı ailelere verdiği yurtluk-ocaklık ve Hükümet sancaklarına merkezden valiler (sancak beyi) atamıştır. Böylece Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet sancaklarının neredeyse tamamına yakını Osmanlı Devletinin merkezinden yönetilmeye başlanmıştır.

SONUÇ

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde Kürtlerden sonra ezici çoğunluğu Zazalar oluşturmaktadır. Zazalar çoğunlukta yaşadıkları bölgelerde güçlü mirlikler kurmuşlardır. Zazaların oluştukları bu mirliklerin çoğu Anadolu Selçuklu devletine bağlı olarak Moğol İstilasası döneminde Moğol ordusuna karşı savaşmışlardır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde en büyük Zaza mirliklerini Eğil Mirdasi Beyleri, Çemişgezek Melkişi Beyleri, Genç merkezli Süveydi (Sivedi) Beyleri ve Atak merkezli Zırkan Beyleri oluşturmuştur. Akkoyunlu Devleti zamanında Akkoyunlu konfederasyonuna bağlanan bu emirlikler Akkoyunlu Devleti hanedanı üyeleri ile hatunlar vasıtasıyla akrabalık bağlarını güçlendirmişlerdir. Bu Emirlikler Akkoyunlu Devleti ordusunun vazgeçilmez unsurları olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu Doğu Anadolu bölgesini Safevi Devletinden alırken en büyük desteği yerli Zaza Mirliklerinden almıştır. Osmanlılar Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini idari taksimata ayırarak Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet adı verilen sancaklar oluşturmuşlardır. Palu Hükümeti, Genç Hükümeti, Hazro Hükümeti, Çemişgezek Sancağı, Atak Sancağı, Çermik Sancağı bu idari taksimat gereğince Zazaların yoğun olarak yaşadıkları Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet sancaklarını meydana getirmekteydi. Bu sancakların yönetimleri ise güçlü Zaza aşiret beylerine nesilden nesile intikal ettirilmiştir. Osmanlı devletinin çöküş sürecine kadar bu yönetim anlayışı devam ettirilmiştir.

Serdar KARABULUT

KAYNAKÇA

- AŞAN Aziz (2012), “Âmid Şehrinin Sûret-i Feth ve Teshîri”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, VII, Diyarbakır, s. 263-288.
- AYDIN Nusret (2011), *Diyarbakır ve Mirdâsîler Tarihi*, Avesta Yayıncılık, İstanbul
- AYN-I ALİ EFENDİ (1979), *Kavânîn-i Âl-i Osman der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divan*, Haz. M. Tayyib Gökbilgin, Enderun Yayınları, İstanbul.
- BAR HEBRAEUS, Gregoy (1999), *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Basımevi, II, Ankara.
- BRUÏNESSEN, Martin Van (2011), *Ağa, Şeyh, Devlet*, çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BULDUK, Abdülğani Fahri (2007), *Diyarbakır Valileri*, çev. Eyüp Tanrıverdi, İstanbul.
- CAN, Selman (2001), “Osmanlı Diplomatasında Kozaklar”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 7, s.57-59.
- CÖHÇE, Salim (1997), “Otlukbeli Savaşına Kadar Akkoyunlular”, Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Panel Bildirileri, (Hızl. Prof. Dr. Enver Konukçu), Otlukbeli Belediyesi Yayınları.
- ERDEM, İlhan (1991), “ Ak-Koyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, VI, s.243-265.
- GENCER, Fatih (2010), *Merkeziyetçi İdarî Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GENCER, Fatih (2011) “Merkezîleşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30, Ankara, s.75-96.
- GENÇ, Vura l(2016), İdris-i “Bidlîsî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 47, s.147-208.
- GÖĞEBAKAN, Gökknur (2002), “Doğu Anadolu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Girişi”, Yeni Türkiye Yayınları, *Türkler*, 9, s.459-468.

Serdar KARABULUT

HOCA SÂDEDDİN EFENDİ (1992), *Tâcû't -tevârih*, Haz, İsmet Parmaksızoğlu, IV, Ankara.

HOCA SÂDEDDİN EFENDİ (1280), *Tâcû't-tevârih*, II, İstanbul.

İBN BİBİ (1956), *El-Evâmirü'l-'Alâiyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, Haz. Adnan Sadık Erzi, I.Tıpkıbasım, TTK Yay., Ankara.

İBN ŞEDDAT (1941), *Baybars Tarihi*, Terc. Şerefüddin Yaltkaya, TTK Yay., II, İstanbul.

İDRÎS-Î BİDLÎSÎ (2001) *Selim Şah-nâme*, Haz. Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İNALCIK, Halil (1973), *The Ottoman Empire The Classical Age (1300–1600)*, Phcenix, London.

KANKAL, Ahmet (2004), “Diyarbakır’ın Osmanlı’ya İlhakında Emeği Geçenlerden Biri: Yiğit Ahmed”, *Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri*, Diyarbakır, 611-615.

KARACA, Behset (2003), “Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesini Fethi ve Burada Uyguladığı İdari Sistem”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, Isparta, s. 57-72.

KARABULUT, Serdar (2003), *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, Altın Kalem Yayınları, İzmit.

KILIÇ, Orhan (1999), “Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 10, Ankara.

KODAMAN, Bayram (1986), *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdarî Durumu*, Anadolu Basın Birliği Yayınları, Ankara.

MİNORSKIY, V. (1955), “Kürtler”, *MEB. İslam Ansiklopedisi*, 6, İstanbul.

MEHMED HEMDEMİ ÇELEBİ (1989), *Solak-zâde Tarihi*, Haz. Vahit Çabuk, II, Ankara.

PAYDAŞ, Kazım(2003), *Ak-Koyunlu Devlet Teşkilâtı*(Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

RUMLU HASAN (2004), *Ahsenüt-Tevarih*, çev. Cevat Cevan, Ankara.

Serdar KARABULUT

SÜMER, Faruk (1992), *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ŞEREFHAN (2010), *Şerefname*, çev. Rıza Katı, II/I, Yaba Yayınları, İstanbul.

UĞUR, Ahmet(1997), *Celal-zade Mustafa Selim-name*, İstanbul.

ÜNAL, M. Ali (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, TTK Yay., Ankara.

ÜNAL, M. Ali (1999), “*XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Eyaletine Tâbi Sancakların Statüsü, Osmanlı Devri Üzerine Makaleler- Araştırmalar*”, Kardelen Kitabevi, Isparta, s.170-177.

ÜNAL, M. Ali (1991) ,“*XVI. Yüzyılda Mazgird, Pertek ve Sağman Sancakbeyileri -Pir Hüseyin Bey Oğulları-*”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, II, Ankara, s.241-251

Makale Bilgisi**Makale Geliş Tarihi:** 10.05. 2019**Makale Kabul Tarihi:** 26.06 .2019**FARKLI KÜLTÜREL ALTYAPIDAN GELEN AİLELERLE ÇALIŞMADA
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLARA YÖNELİK
KULLANDIKLARI ÇÖZÜM YOLLARI**Gülsüm HOŞ¹**ÖZ**

Bu araştırmanın amacı okul öncesi eğitimde, farklı kültürel altyapıdan gelen aileler ile çalışırken okul öncesi öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar ve bu sorunlar karşısında öğretmenlerin geliştirdikleri çözüm yöntemlerinin neler olduğunun tespit edilmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu Diyarbakır ve Şırnak illerinde okul öncesi okullarda farklı kültürel altyapıdan gelen öğrencilerin bulunduğu tespit edilen sınıflarda 2017-2018 eğitim-öğretim yılında görev yapmakta olan 10 okul öncesi öğretmen oluşturmuştur. Betimsel kapsamda nitel yöntemin kullanıldığı araştırmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilen ve dört sorudan oluşan görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler (öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve geliştirdikleri çözüm yöntemleri) bilgisayar ortamında yazılmış ve içerik analizine tabi tutulmuştur.

Yapılan analiz sonucu ortaya çıkan bulgular; okul öncesi öğretmenlerin, aileler ile iletişim kurmada, bireysel görüşmeleri planlamada, aile eğitim çalışmalarının yürütülmesinde ve ev ziyaretlerinde bulunma sürecinde çeşitli şekillerde sorunlar yaşadıklarını, bu sorunları gidermede ise yeterli çözüm yöntemleri geliştiremediklerini ortaya koymuştur. Bunun temel nedeni ise başta öğretmenlerin yörenin dilsel ve kültürel yapılarına yabancı olması, yöre hakkında yeterli bilgi sahibi olmaması geldiği görülmüştür. Buna göre araştırma yöresinde

¹ Dr. Öğr.Gör., Munzur Üniversitesi, Tunceli Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, ghos@munzur.edu.tr, Orcid Id: 0000-0002-5335-6778

çalışacak öğretmen ve diğer kamu görevlilerinin çocukları ve aileleri kendi dinamiği ve kültürel çeşitliliği içinde benzersiz ve değerli kabul edebilecek donanıma sahip olmalarının sağlanmasını gerekli kıldığı kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok kültürlülük, okul öncesi öğretmenleri, aile katılımı

ABSTRACT

Solution Methods of Preschool Teachers to the Problems While Working With Families From Different Cultural Backgrounds

The aim of this study is to determine the problems faced by preschool teachers while working with families from different cultural backgrounds in preschool education and to find out the solution methods developed by teachers to these problems. The study group of the study consisted of 10 pre-school teachers working in the 2017-2018 academic year in the classes which were found to have students from different cultural backgrounds in preschool in Diyarbakır and Şırnak. In the descriptive study, qualitative method was used and the data were collected by means of an interview form developed by the researcher. The data obtained as a result of the interviews (problems faced by teachers and the solution methods they developed) were written in computer environment and subjected to content analysis.

The findings of the analysis; It was understood that preschool teachers had problems in various ways, such as communicating with families, planning individual interviews and, conducting family education activities and making home visits, and they could not develop adequate solution methods for solving these problems. The main reason for this was that the teachers were unfamiliar with the linguistic and cultural structures of the region and that they did not have enough information about the region. Accordingly, it has been concluded that teachers and other public officials who will work in the research area should be equipped with all the individuals and families capable of accepting unique and valuable in their dynamics and cultural diversity.

Key Words: Cultural diversity, preschool teachers, family involvement

GİRİŞ

Kültür, belli bir mirasa tabi olan insan toplulukları tarafından paylaşılan ve nesilden nesile aktarılan tutumlar, değerler, inanç sistemleri, normlar ve geleneklerdir şeklinde tanımlanmaktadır (Spencer-Oatey, 2006). Alışılabilmiş “kültür” kavramı tanımının yanı sıra “çeşitlilik” ya da “çok kültürlülük” kavramlarının son dönemlerde insanlar arasındaki farklılıkların tartışıldığı terimler olarak daha çok gündemde olduğu görülmektedir. Smith, Pollaway, Patton ve Dowdy, (2004) “çeşitlilik” veya “çok kültürlülük” kavramını, kültür ve dil çeşitliliği bağlamında değerlendirdiğinde; bu kavramların kültürel özellikleri, kültürel beklentileri, kültürel deneyimleri, kültürel ve dilbilimsel çeşitlilikleri içine alacak şekilde kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Çok kültürlü bir yapıyı bünyesinde barındıran Türkiye’de bu çeşitliliği görmek mümkündür. KONDA Araştırma ve Danışmanlık’ın Milliyet Gazetesi için 2006’da yaptıkları “Biz Kimiz?” adlı toplumsal yapı araştırmasında Türkiye’de yaşayan insanların konuştukları ana diller tespit edilmiştir. Bunlar; Türkçe % 84,54, Kürtçe/Kurmanci % 11,97, Zazaca % 1,01, Arapça % 1,38, Ermenice % 0,07, Rumca % 0,06, İbranice % 0,01, Lazca % 0,12, Çerkezce % 0,11, Kıptice % 0,01 şeklindedir. Ülkemizdeki bu çok kültürlü ve çok dilli yapı, çocuk ve aileler ile birlikte olan okul personelinin ve özellikle öğretmenlerin üzerinde hassasiyetle durması gereken bir konuya dönüşmektedir.

Okul öncesi eğitiminin vazgeçilmez bir parçası olan aile katılımı olmaksızın uzmanların eğitimsel uygunluğu olan bir program oluşturması mümkün değildir (Hilton, 1998). Aile katılımının; çocukların okul performansları ve ilgilerinin, anne-baba ve çocuk etkileşiminin, çocukların okul etkinliklerine katılımının artması, çocukların okula karşı daha pozitif tutum geliştirmeleri, annelerin ve babaların okuldaki eğitimi ve okulu daha iyi

anlaması, çocuklarını nasıl desteklemeleri gerektiğini anlamaları, okulda kendilerine değer verildiğini hissetmeleri gibi pek çok olumlu etkisinin olduğu kabul gören bir olgudur (Epstein, 2001; Henderson ve Mapp, 2002; Hill ve Craft, 2003; Brandon ve Brown, 2009). Yapılan araştırmalar (Brandon ve Brown, 2009; Jafarov, 2015; Jeynes, 2008) aile katılımı ve çocuğun okul başarısı, davranışı, sorumluluğu, sosyal becerileri ve etkinliklere katılımı arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kültürel farklılığı olan çocuklar ve aileler ile birlikte olmak, bu aileler ve öğretmen arasında yakın bir işbirliği olmasını gerekli kılmaktadır. Yapılan araştırmalar (Kea, 2009; Jeynes, 2008; Henderson ve Mapp, 2002) farklı kültürel altyapıdan gelen ailelerin, diğer ailelere göre aile katılım düzeylerinin az ve yetersiz olduğuna işaret etmektedir.

Garcia ve Malkin (1993), farklı kültürel ve dilsel altyapıdan gelen çocuk ve aileleri ile çalışırken öğretmenin dikkate alınması gereken birtakım faktörleri belirlemiştir. Bunlar: (1) Çocukların sınıf içinde fazlaca ön planda veya arka planda olmasını önlemek, (2) Değerlendirmeleri ayırım ve ayrıcalık yapmadan uygulamak, (3) Çocuktaki dil gelişimine dikkat etmek (baskın kültürdeki dil ikinci dil olmalı), (4) Yönergeleri ilk zamanlarda çocuğun ana dilinde vermek, (5) Sınıf yönetimi ve disiplin konularında esnek, yenilikçi ve yaratıcı olmaktır.

Aksu-Koç, Erguvanlı-Taylan ve Bekman'ın (2002), Türkiye'de okul öncesi eğitime duyulan gereksinimin belirlenmesi amacıyla İstanbul, Diyarbakır ve Van illerinde bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmada Türkiye'de okula başlayan çocukların geldikleri ortam ve evlerinde anneleriyle konuştukları diller incelenmiştir. Bu illerde görüşülen 228 anne içinde Türkçeden başka dil bilen ve evde bu dili konuşan annelerin oranı İstanbul'da en düşük, Diyarbakır'da en yüksek oranda bulunmuştur. Araştırmanın bir diğer basamağında ise 37 birinci sınıf öğretmeni ile görüşmeler yapılmıştır. Bu noktada araştırma sonuçları, Türkiye'nin çok dilli bir yapıya sahip olması nedeniyle çocukların önemli bir kısmının Türkçeden başka diller bilerek örgün eğitime başladığını işaret etmiştir. Öğretmenler ile yapılan görüşmeler sonucunda ilkokula başlayan öğrencilerin % 81,1'inin Türkçesinin yetersiz olduğu belirlenmiştir.

Ülkemizde yaşanan bir diğer gerçeklik ise göç olgusudur (Sağlam, 2006; Akıncı, Nergiz ve Gedik, 2015). Göç hareketlerinin yoğunlukla doğudan batıya ve iç bölgelerden kıyı bölgelere doğru olduğu görülmektedir. Bunun bir neticesi olarak ülkemizdeki bu çok kültürlü ve çok-dilli yapı İstanbul, İzmir, Samsun, Adana, Mersin ve Antalya gibi birçok büyük şehirde de varlığını sürdürmektedir. Örneğin Doğu ve Güneydoğu'da kullanılan Kürtçe, Zazaca, Arapça, vb. bu şehirlerde konuşulmaktadır. Gerek batı ve kıyı bölgelerimizde, Doğu ve Güneydoğu'da özellikle ev ortamında Türkçe'nin asgari düzeyde kullanılması çocukların okula başladıkları dönemde iletişim ve akademik başarı sorunları yaşamasına yol açmaktadır. Bu sorunun bir diğer basamağında ise öğretmen bulunmaktadır (Ayan-Ceyhan ve Koçbaş, 2009). Öğretmenin çocuğun kendi kültürü içinde konuştuğu anadili bilmemesi bu iletişim sorunun daha sıkıntılı bir noktaya getirmektedir. Dolayısıyla bu bölgelerde öğretmenlik yapan eğitimcilerin eğitim öğretim hedefini gerçekleştirme çabasından önce dil sorunu ile baş etmeleri gerekmektedir. Buna ek olarak Türk İstatistik Kurumunun 2015 Eğitim istatistikleri, okuma-yazma bilmeyen kadın oranının en yüksek olduğu illerin Doğu ve Güneydoğu illeri (Şanlıurfa % 10, % 9,9 Mardin, % 9,2 Muş, Siirt ve Şırnak, %8,7 Diyarbakır) olduğunu göstermiştir. Bu durum öğretmen ve aile arasındaki iletişimi güçleştiren diğer bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırmanın amacı okul öncesi eğitimde farklı kültürel altyapıdan gelen aileler ile çalışırken okul öncesi öğretmenlerin karşılaştığı sorunların neler olduğunun saptanması ve saptanan bu sorunlar karşısında öğretmenlerin ne gibi çözümler ürettiğini veya çözüm önerilerini tespit etmektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı okul öncesi eğitimde, farklı kültürel altyapıdan gelen aileler ile çalışırken okul öncesi öğretmenlerin karşılaştığı sorunların saptanması ve saptanan bu sorunlar karşısında öğretmenlerin çözüm yollarını veya önerilerini tespit etmektir. Diyarbakır

ve Şırnak ili örnekleminde sınıflarında farklı kültürel altyapıdan gelen öğrencisi bulunan 10 okul öncesi öğretmeni ile yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak, onların aile katılım çalışmaları sürecinde yaşamış olduğu sorunlar ve bu sorunlara ilişkin kullandıkları çözüm yolları ve çözüm önerileri belirlenmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini 2017-2018 öğretim yılında Diyarbakır ve Şırnak illerinde bulunan okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapmakta olan ve sınıflarında farklı kültürel altyapıdan gelen okul öncesi öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Diyarbakır ilinin Bismil ilçesinin Üç Tepe köyünde (4) ve Şırnak ilinin İdil ilçesinde (6) okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapmakta olan ve sınıfında farklı kültürel altyapıdan gelen çocuk bulunan 10 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini, nitel araştırma geleneği içinde ortaya çıkan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu yöntem, derinlemesine araştırma yapılabilmesi amacıyla araştırmanın amacı doğrultusunda bilgi açısından zengin durumların seçilmesine olanak sağlamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Örneklemini oluşturan öğretmenlerin meslekteki görev süreleri 1 ile 9 yıl arasında değişmektedir; Ö1 dokuz, Ö2 dört, Ö3 sekiz, Ö5 beş, Ö6 ve Ö10 altı, Ö4, Ö7 ve Ö8 beş ve Ö9 bir yıldır. Öğretmenlerin buldukları yerdeki görev süreleri ise Ö1, Ö3, Ö4, Ö5 ve Ö6, bir buçuk yıl, Ö2, Ö7 ve Ö9 beş ay, Ö8 iki yıl ve Ö10 üç yıl şeklindedir.

Veri Toplama Araçları

Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Görüşme soruları literatür taraması sonucunda ortaya çıkan veriler ışığında hazırlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu dört temel sorudan oluşmaktadır. Bu sorular; iletişimde, bireysel görüşmelerde, aile eğitim çalışmalarında ve ev ziyaretlerinde karşılaşılan

sorunları temel almaktadır. Her bir soru aynı doğrultuda iki alt sorudan oluşmaktadır. Örneğin: Farklı kültürel altyapıdan gelen ailelerle çalışırken iletişim noktasında sorunlarla karşılaşılıyor musunuz, varsa bunlar nelerdir? Bu sorunların nedenlerini açıklar mısınız? Bu sorunlara ilişkin çözüm veya önerilerinizi açıklar mısınız?

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme soruları dahilinde iki yöntemle toplanmıştır. Öncelikle öğretmenlerle telefon kontağı kurularak onlara yapılacak olan çalışma ile ilgili bilgi verilmiştir ve araştırmaya gönüllü katılımlarından dolayı teşekkür edilmiştir. Sorular internet ortamında e-mail gönderilerek sorulmuştur. Bu yöntemle öğretmenlerden bilgi alınmıştır. Elde edilen bilgilerin niteliğine bakılarak eksik kaldığı düşünülen noktalarda öğretmenlerle telefon kontağı kurulmuş ve eksik bilgiler telefon görüşmesi yöntemi ile elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Okul öncesi öğretmenleri ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler bilgisayar ortamında yazılmış ve içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sorularıyla elde edilen nitel veriler, öncelikle kavramsallaştırılmış, ardından düzenlenmiş, düzenlenmiş verilerden kodlara ulaşılmış ve son olarak elde edilen kodlar temalar altında toplanmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Analizinde kullanılmak üzere araştırmacı tarafından oluşturulan görüşme sorularından faydalanılarak dört kategoriye ve bu kategoriler altında beş temaya ulaşılmıştır. Bunlar: “(1)Aileler ile İletişim Kurmada Yaşanan Sorunlar” kategorisi altında “Beden Dilini Kullanma” teması , “(2)Aileler ile Bireysel Görüşmelerde Yaşanılan Problemler” kategorisi altında “Ev Ziyaretlerinde Bulunma” ve “Tercüman Kullanma” temaları, “(3)Aile Eğitim Çalışmalarında Yaşanılan Sorunlar” kategorisi altında “Ev Ziyaretleri” temasına ve “(4)Ev

Ziyaretlerinde Yaşanılan Sorunlar” kategorisi altında “Tercüman Kullanma” ve “Dil Öğrenme Çabası” temalarıdır.

Veriler yazılırken öne sürülen çözüm ve öneriyi desteklemek amacı ile katılımcıların internet ve telefon görüşmesi sonucu elde edilen yorumlarından alıntılara yer verilmiştir. Kullanılan bu alıntılarda öğretmenlerin gerçek adları yerine Ö1, Ö2 şeklinde kodlar kullanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, sınıflarında farklı kültürel altyapıdan gelen öğrencisi bulunan 10 okul öncesi öğretmeni ile görüşmeler yapılmıştır. Bu bireysel görüşmelerin neticesinde öğretmenlerin okul öncesi eğitim süresince ailelerle yaşadıkları sorunlar karşısında öğretmenlerin kullandıkları çözüm yolları veya önerileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşme sorularından yola çıkarak dört kategoriye ve beş tema ulaşılmıştır. Araştırma bulgularını oluşturan bu kategori ve temalar şunlardır: “(1)Aileler ile İletişim Kurmada Yaşanan Sorunlar” kategorisi altında “Beden Dilini Kullanma” teması , “(2)Aileler ile Bireysel Görüşmelerde Yaşanılan Problemler” kategorisi altında “Ev Ziyaretlerinde Bulunma” ve “Tercüman Kullanma” temaları, “(3)Aile Eğitim Çalışmalarında Yaşanılan Sorunlar” kategorisi altında “Ev Ziyaretleri” temasına ve “(4)Ev Ziyaretlerinde Yaşanılan Sorunlar” kategorisi altında “Tercüman Kullanma” ve “Dil Öğrenme Çabası” temalarıdır.

1. Aileler ile İletişim Kurmada Yaşanan Sorunlara İlişkin Bulgular

Araştırma bulguları, elde edilen veriler sonucunda öğretmenlerin farklı kültürel altyapıdan gelen öğrenci aileleri ile bir takım sorunlar yaşadığını ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların başında ailelerle sağlıklı ve düzenli bir iletişim kuramama gelmektedir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin yedisi (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10) genel itibariyle ailelerle yeterince görüşemediklerini ve bu görüşmelerin son derece sınırlı olduğu belirtmiştir.

Öğretmenler aileler ile iletişim sorunu yaşadıklarını ifade etmiş ve iletişim sıklığının zayıflığından bahsetmişlerdir. Bu konudaki bazı öğretmen görüşleri şu şekildedir:

“Yok denecek kadar az. Ya işleri var ya da eşleri izin vermiyor. Bu yüzden velilerin yüzünü göremiyorum.” (Ö3).

“Ebeveynler bir dönem boyunca iki kere bile okula gelmemişlerdir. Yüzünü henüz görmediğim ebeveynler var” (Ö8).

“Velilerden bazılarını sabah çocuklarını okula bırakırken ya da okuldan alırken görüyorum. Bu sırada konuşmaya çalışıyorum. Fakat bazıları öyle çekingen ki! Bu jestler selamlaşma olarak kalıyor” (Ö6).

“Son derece yetersiz! Hemen hemen hiç görmüyorum” (Ö7)

“Bu duruma üzüliyorum çünkü görüşme sıklığımız çok az” (Ö1)

“Öğretmeni ulaşılmaz biri olarak görüyorlar. Bu yüzden görüşmekten çekiniyorlar.” (Ö2).

Öğretmenlerin ailelerle görüşmesinin önündeki engelleri ise öğretmenler özellikler annelerin ve babaların meşgul olmaları, eşlerinin izin vermemesi, çekingen, utangaç olmaları, öğretmeni ulaşılmaz biri olarak görmeleri gibi durumlarla açıklamışlardır. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere ebeveynlerde ilk etapta özgüven eksikliği gözlenmektedir. Bu da kendilerini ifade edememelerinden ya da kendilerine yeterince zaman ayrılmamasından kaynaklı olabilmektedir. Bunun yanı sıra ailelerin, okul öncesi eğitime ilişkin bilgi eksikliği konuya gereken önemi vermedikleri sonucunu doğurmaktadır.

1.1. Beden Dilini Kullanma

Farklı kültürden gelen ailelerle iletişim kurmak bu duruma özel zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bunlar; anlamama ve anlaşılmanadır. Tüm bu sorunlar temelde dilsel farklılık yaşayan annelerin ve babaların öğretmenle iletişimini engellemektedir. Öğretmenlerin bu soruna ilişkin çözümleri ise kayda değer bir veri içermemektedir. Bu noktada sorun olarak görülen kısım genellikle annelerin ve babaların “Kürtçe” konuşması olarak açıklanmıştır. Mevcut soruna ilişkin çözüm önerisi sorulduğunda Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9 bu sorunun çözümünün farklı bir dil kullanmaya ilişkin ve farklı kültürel altyapıdan gelmenin kendisi olduğunu ifade ederek sorunu çözümsüz bırakmıştır. Ö8 ve Ö10 ise anneler ve babalarla kısa da olsa çocukların karşılanması ve uğurlanması zamanlarında jest ve mimiklerle iletişime geçmeye çalıştıklarını ifade ederek çözüm sunmuşlardır. Bu konudaki öğretmen yorumlarından bazıları şöyledir:

“...anneler çocuklarını almaya geldiklerinde, onları gülümseyerek karşılıyorum. Onlarda gülümsüyor. Konuşmalarından tabii bir şey anlamasam da memnuniyet içinde olduklarını anlayabiliyorum.” (Ö10).

“Kürtçe konuştukları için pek bir şey anlayamıyorum.” (Ö2).

“Sorun farklı bir dil konuşmaları. Haliyle birbirimizi anlamakta zorlanıyoruz.” (Ö7).

“Görüşmelerde en çok problem yaşadığım nokta 'dil'. Çalıştığım yerdeki halkın çoğu Kürtçe konuşuyor bu da haliyle iletişimde güçlükler yaratıyor.” (Ö6).

“Dil sorunu yaşıyorum. Onları anlamıyorum. Bu da ailelerle çalışmada verim almamı engelliyor. Anlaşılmanama görüşmelerimizi olumsuz etkiliyor” (Ö3).

“En önemli sorunların başında dil geliyor. Anlaşılmamak ciddi bir sıkıntı. Ne onlar beni anlıyor ne de ben onları.” (Ö7).

Öğretmenlerin iletişim sorunundaki temel sorunu farklı dil kullanma şeklide açıklamaları ayrıca ailedeki güven duygusunun örselenmesine ve aile üyeleriyle yakın bir

temas kurulamamasına neden olabilmektedir. Sparks, (1998), öğretmenin ve diğer okul personelinin, bu durumun üstesinden gelebilmesi ve aileyi çocuğun eğitiminde çok önemli bir tamamlayıcı olduğunu konusunda ikna edebilmesi için takip etmesi gereken bazı özel aşamalardan bahsetmektedir. Bu aşamalar: (1) her şeyden önce dil ve kültür farklılıklarının toplumu sınırladığı değil çeşitlendirdiği inancını taşıyan bir misyon üstlenilmesi (2) iletişimde bir çevirmen kullanılması (3) çalışılan aile veya ailelerin dil ve kültürüyle ilgili olabildiğince fazla bilgi edinebilmek için girişimde bulunulmasıdır.

2.Aileler ile Bireysel Görüşmelerde Yaşanılan Problemlere İlişkin Bulgular

Araştırma sonuçları, katılımcı öğretmenlerden Ö2, Ö4, Ö5, Ö3, Ö7, Ö9, Ö6'nın annelerle ve babalarla bireysel görüşmeler planlama ve onları okula getirme konusunda sorun yaşadıklarını göstermektedir. Öğretmenler, annelerin ve babaların görüşmelere katılmamak için; diğer çocuklarıyla ilgilenmek zorunda oldukları, vakitlerinin olmadığı, kayınvalide veya kayınpederlerinden izin almada sorun yaşadıkları, vs. gibi bahaneler ileri sürdüklerini ifade etmektedirler. Bu konudaki öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Ebeveynler genelde okul görüşmelerini gelmiyorlar. Gelenlerde olayın ciddiyetinin farkında olmadan ve ayrıca küçük çocuklarıyla birlikte geldikleri için arada bir iletişim kopukluğu yaşıyor. Ayrıca aynı dili konuşmadığımız için iletişimde sorunlar yaşıyor.” (Ö4).

“Dönem başladığında beri velilerin yüzü bir kez bile görmedim.” (Ö6.)

“...anneleri görmek zor çünkü hesap vermeleri gereken birileri mutlaka oluyor, kayınvalide,kayınpeder gibi.” (Ö7).

2.1. Ev Ziyaretlerinde Bulunma

Ailelerin, öğretmenle görüşmesini engelleyen bu sorunlara ilişkin öğretmenlerin ne gibi çözüm yöntemleri geliştirdikleri sorulduğunda Ö1, Ö8 ve Ö10 ev ziyaretleri düzenleyerek ailelerle görüşmeye çalıştıkları ifade etmişlerdir. Verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

“Çocuklarla ilgili bir problem varsa veliyi okula çağırmak yerine ev ziyaretinde bulunuyorum. Çünkü okula çağırırsam biliyorum ki veli gelmeyecek.” (Ö10).

“Vakit buldukça evlerine uğruyorum.” (Ö8).

“Birkaç arkadaşım ev ziyareti yapıyorum. Ortamdaki biri çat pat tercümede yapınca iletişim kurmuş oluyoruz” (Ö1).

2.2. Tercüman Kullanma

Ailelerin öğretmenle bireysel görüşme yapmasını engelleyen bu sorunlara ilişkin öğretmenlerin ne gibi çözüm yöntemleri geliştirdikleri sorulduğunda Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6 ve Ö7 tercüman kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin konuya ilişkin yorumlarına örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Aralarında Türkçe bilenlerle konuşuyorum ya da tercüme yaptırıyorum.” (Ö2).

“Onların dilini bilen birinden yardım alıyorum. Çoğunlukla okuldaki çalışanlardan biri yardımcı oluyor.” (Ö1).

“Görüşmelerde çok zorlandığımda tercümanlık yapacak birini bulmaya çalışıyorum” (Ö7).

“Dillerini anlayan birinden yardım alıyorum.” (Ö5).

Ö9 yaşanan bu soruna nasıl bir çözüm yolu bulunacağına dair yorum yapmamıştır.

Yukarıda sıralanan bu yöntemler soruna köklü çözümler üretme konusunda yetersiz kalmaktadır. Her şeyden önce farklı kültürden gelen aileler ile çalışırken ve bu ailelerin

eğitime katılımlarını sağlarken onların kendilerini güçlü hissetmesi ve eğitimde aktif rol almada istekli olması son derece önemlidir. Aileleri güçlü ve yetki sahibi olduklarını hissetmelerini sağlamak için öğretmen daha fazla çaba ve özen göstermek durumunda kalabilmektedir. Her şeyden önce onlara özgü kültürel değerler ve dil farklılıklarına karşı hassas olunmalıdır (Sparks, 1998; Montgomery, 2001). Bu hassasiyet olmaz ise aileler öğretmenlerin ve diğer okul personelinin kendi inanç ve değerlerini küçümsediğini ve aşağıladığını düşünebilmektedir. Bu yanlış anlaşılma, aile ile olan iletişimi, aileyi güçlendirmeyi, etkili okul-aile işbirliği kurulmasını engelleyebilmekte ve sonuç olarak eğitim programının gelişmesindeki ve uygulanmasındaki verimi azaltabilmektedir. Dolayısıyla farklı kültürden gelen ailelere karşı hassasiyet, saygı ve özen göstermek son derece önemlidir.

Brandon ve Brown (2009), öğretmen ve okul personeli için başlangıç noktasının o kültürün dil ve iletişim modellerini (kalıplarını) anlamak için girişimde bulunmak olduğunun altını çizmiştir. Ailenin kullandığı dilde bazı basit kelimeleri öğrenme, o dili kullanarak selamlaşma gibi basit girişimler ailenin kültürüne ve değerlerine önem verildiği ve bu konuda hassas olduğu mesajını vermektedir. Okul personelinin, aile ile karşılaşmadan önce onların günlük dilde kullandıkları basit düzeydeki birkaç iletişim sözcüğünü öğrenmesi ve aileyi bu şekilde karşılaması, sıcak bir etkileşime ve iletişime başlamada yardımcı olacaktır. Bu uygulama, okul personelinin o kültüre saygı gösterdiğini ve onlarla çalışmada ciddi bir çaba sarf ettiğinin kanıtı olabilecek niteliktedir. Bu da ailede güven duygusu oluşturulmasında ve okul personeline, eğitimde ailenin desteğini sağlama konularında yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra aile ve öğretmen arasındaki iletişimi en üst düzeye çıkarmada destek sağlayacak bir diğer önemli unsur ise tercümandır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çözüm olarak sundukları tek yöntem görüldüğü üzere tercümandır. Bu çözüm dışında farklı kültürel altyapıdan gelen ebeveynlerin kültürünü tanımaya çalışmak, o kültüre özgü basit düzeydeki iletişim ifadelerini öğrenmek gibi önemli noktaları dikkate almadıkları görülmüştür.

3. Aile Eğitim Çalışmalarında Yaşanılan Sorunlara İlişkin Bulgular

Araştırma bulguları aile eğitim çalışmalarının yürütülmesinde öğretmenlerin özellikle farklı kültürel altyapıdan gelen aileleri çalışmalara dâhil etmekte zorluk yaşadığını göstermiştir. Bunun yanı sıra Ö2, Ö7, Ö1, Ö4 ve Ö10 henüz bu çalışmalara başlamadıklarını, Ö8, Ö9, Ö5, Ö6 ve Ö3 ise çalışma, bilgilendirme, davet vb. materyalleri ailelere gönderdikleri fakat geri dönüt gelmediğini ifade etmiştir. Aşağıda konuya ilişkin öğretmen açıklamaları verilmiştir:

“Veli toplantısı yaptığım zaman çok az sayıda velim geliyor bu da hem iletişimi hem de aile katılım çalışmalarını engellemiş oluyor.” (Ö9).

“Aile eğitimi çalışmalarına bu hafta içerisinde başlayacağız. Velileri ziyaret ederek katılmak isteyenlerin listesi tespit ettik. Bu haftadan itibaren haftada bir gün olarak devam edilecek.” (Ö5).

“Aile eğitim çalışmalarında eve gönderilen anketler, bilgilendirme çalışma sayfaları geri alınmadan sürdürülüyor.” (Ö6).

“Aile katılım çalışmalarına yalnızca Türkçe bilen velilerim katılıyor” (Ö3)

3.1. Ev Ziyaretleri

Aile eğitim çalışmalarına farklı kültürel altyapıdan gelen ailelerin sınırlı düzeyde katılmalarının nedenin ne olduğu sorulduğunda ise öğretmenlerden Ö2, Ö3, Ö7, ve Ö8 bu durumu velilerin ilgisizliği, Ö1, Ö4, Ö5, Ö6, Ö9 ve Ö10 yeterince zamanlarının olmaması ya da sosyal normlardan dolayı annelerin gelememesi şeklinde cevap vermiştir. Bu soruna ne gibi çözümler geliştirdikleri sorulduğunda ise Ö1, Ö8 ve Ö10 ev ziyaretleri yapmaya çalıştığını ifade etmiştir. Diğer öğretmenler ise soruna ilişkin çözüm sunmamıştır. Bazı öğretmen görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Aile katılım çalışmalarına gelemiyor veli. Çünkü çok fazla çocuğu var. Bilgi vermek için ben gidiyorum evlerine.” (Ö1).

“Bu sorunun çözümü için de zaman zaman ev ziyaretleri yapıyorum.” (Ö8).

“Ev ziyareti yapıyorum fırsat bulabilirsem çünkü anneyi okulda görmek çok zor.” (Ö10).

Aile katılım çalışmalarında, farklı kültürden gelen ailelere diğer ailelere nazaran daha fazla özen ve ilgi gösterilmesi gerekmektedir (Gonzalez ve ark, 2006; Ji & Koblinsky, 2009). Çünkü çoğunluğun kültürüne dahil olan ebeveynler de dahi sıkıntılar yaşanırken bu ailelerin aile katılım çalışmalarına katılımının endişe verici düzeyde olması beklenen bir durumdur. Ayrıca bu ailelerin çocukları toplumda farklılıklarından dolayı akademik başarısızlık ve sosyal kabul ile ilgili sıkıntılar yaşabilmektedir. Bu onlar için açık bir risk faktörüdür.

Eğitmciler bu ailelerin katılımlarındaki sınırlılıkların; sisteme karşı güvensiz oluşları, stresli yaşam koşulları ve iletişimsel engellerden kaynaklandığını söylemektedirler (Harry, 1992a, 1992c; Smith ve diğerleri, 2006). Bu inanışlar farklı kültürden gelen ailelerin katılım konusunda daha olumsuz bir tavır geliştirmelerine neden olabilmektedir. Farklı kültürden gelen ailelerin sınırlı katılımları Salend, Dorney ve Mazo (1997), tarafından şöyle özetlenmiştir; ailenin kültürel etkileşim düzeyi, önyargılar, aile yapısı ve disiplin tekniklerindeki farklılıklar.

Öğretmenin aile katılımını attırmada yapacağı ilk iş çocuğu daha yakından tanımaya çalışmasıdır. Çocuğu daha yakından tanımaya çalışma, öğretmenin kültürel farklılıkları anlama ve aile ile etkileşimi sağlama konusunda daha iyi bir konuma getirebilmektedir. Vaughn ve diğerleri (1997) eğitimcilere, çocuk ve ailesi hakkında daha fazla bilgi edinmede yardımcı olabilecek sorular tavsiye etmektedir. Bunlar: *Zaman*: Çocuklar zamanı nasıl algılar? Onların kültüründe günlük işler nelerdir ve hangi zamanlarda yapılır? *Mesafe*: Çocuğun diğer çocuklar ve yetişkinlerle kişisel mesafesi (fiziksel) nasıldır? Kültürlerinde kadın ve erkeklere karşı fiziksel mesafe ne düzeyde belirlenmiştir? *Kıyafet ve Beslenme*: O kültürde yaş, cinsiyet ve sosyal sınıfa göre kıyafet nasıl değişir? Ne tür giysiler ve aksesuarlar kültürel olarak kabul görmektedir? Geleneksel yemekler nelerdir ve en çok ne yemekten hoşlanırlar? *Ritüeller ve Törenler*: Çocuk hangi ritüellere saygı gösterir ve saygı gösterilmesini bekler? Çocuk ne tür törenleri gözlemler, neden? Aileler sınıf gezilerine geldiklerinde nerede ve nasıl selamlaşmayı

beklerler? *Çalışma:* Çocuklar ne tür çalışma ve etkinlikler yapma beklentisi içindedirler (hangi yaşta, evde mi, okulda mı)? Çocuklar ne dereceye kadar biriyle birlikte çalışma yapma beklentisi içindedir? *Boş Vakit:* Oyunun amacı nedir? Evde veya kendi toplumu içinde yapılan aktiviteler nelerdir? *Cinsiyet Roller:* Kadın ve erkeklerin toplumdaki rolleri ve görevleri nelerdir? Ebeveynlerin kız ve erkek çocukların başarısından beklentileri nelerdir? Cinsiyete göre beklentileri nasıl değişir? *Statü:* Ev ve toplumda ne tür kaynaklar (çalışma alanı ve materyalleri, ebeveyn ve kardeşlerden gelen yardım, vb.) mevcuttur? Ebeveyn, okul hakkında bilgi edinmede ne tür bir kaynak kullanmak ister? *Amaçlar:* Ne tür çalışma ve işler prestijli ve çekicidir? Mesleki amaçların başarılmasında eğitim nasıl bir rol oynar? Ailelerin çocukları için eğitim seviyesi beklentisi nedir? *Eğitim:* Ev ortamında öğrenme ve öğretmede hangi yöntemler kullanılır (model olma, taklit, öğretici hikâyeler, atasözleri, direk sözel yönergeler, vb.)? *İletişim:* Öğrenme ve öğretmede sözlü ve sözel olmayan dil nasıl bir role sahiptir? Örf ve adetler iletişimde nasıl bir rol oynar (sesiz olma, sorular sorma, hitap soruları, konuşma şekli, vb.)? Evde ne tür yazılı kaynaklar kullanılır (gazete, dergi, kitap vb.) ve bunlar hangi dilde yazılmıştır? Evde hangi dilde yazı yazılmaktadır? *Etkileşim:* İşbirliği ve rekabet öğrenmede nasıl bir role sahiptir? Çocukların öğretmenle etkileşim beklentisi nasıldır?

Araştırma bulguları farklı kültürel altyapıdan gelen aileler ile çalışan öğretmenlerin bu konular hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarını göstermektedir.

4. Ev Ziyaretlerinde Yaşanılan Sorunlara İlişkin Bulgular

Ev ziyaretleri, aile katılım çalışmaları içinde yer alan stratejilerinden biridir. Bu çalışmada ev ziyaretleri ayrı bir başlık altında daha detaylı verilmeye çalışılmıştır. Bunun nedeni öğretmenlerin farklı kültürel altyapıdan gelen ailelerle çalışmada bir sorun olarak gördükleri “dili” ve “kültürü” ev ziyaretleri yardımıyla en aza indirmektir. Dilini bildiği ve kültürüne yabancı olduğu bir aile ile iletişim kurmak ve işbirliği sağlamak için ev ziyaretleri sorun giderici bir unsur olarak görülmüştür. Öğretmenlerin bir kısmının Ö1, Ö3, Ö4, Ö7, Ö6 ve Ö8) öğrencilerini daha yakından tanımak ve desteklemek amacı ile ev ziyaretleri yaptıklarını ifade etmiştir. Diğer öğretmenlerin ise henüz ev ziyaretlerini planlama ve

uygulama sürecini başlatmadıkları rapor edilmiştir. Konuya ilişkin bazı öğretmen yanıtları aşağıda verilmiştir:

“Evet ev ziyaretlerinde bulunabiliyor. Aileler bize çok sıcak davranıp hoş karşılıyor. Hatta öğretmenin çocukla ilgilendiğini görüp mutlu oluyorlar.” (Ö4).

“Aileye ulaşamadığım zamanlarda ev ziyareti yapıyorum.” (Ö3).

“Ev ziyaretleri yapmaya çalışıyorum. Fakat bunu planlamak ve gerçekleştirmek çoğu zaman güç.” (Ö6).

“Ben henüz planlamadım.” (Ö2).

“Ev ziyareti yapmak için zaman ihtiyaç var. İnanın bu zamanı ayarlamak zor.” (Ö9).

“Evet bulunuyorum. Gittiğim aileler genelde kalabalık aile sıcak kanlı ve misafirperver insanlar.” (Ö1).

“Çok sık olmasa da evet.” (Ö8).

4.1. Tercüman Kullanma

Farklı kültürel altyapıdan gelen aileler ile ev ziyaretlerini planlama ve uygulamada öğretmenlere hangi çözüm yollarını izledikleri sorulduğunda, Ö4, Ö1, Ö7, Ö6 tercüman kullandıklarını ifade etmiştir.

“Hem Kürtçe’yi hemde Türkçe’yi bilen bir rehber öğrenci sayesinde iletişim kuruyoruz. Yine rehber öğrenci sayesinde sorunu hallediyoruz.”(Ö4).

“Aralarında Türkçe konuşan illaki oluyor o yüzden ev ziyaretleri gayet güzel ve verimli geçiyor.” (Ö1).

“ Ailelerle iletişimi okula giden büyük çocukları ile sağlayabiliyorum. Basit isteklerde ya beden dili ile. Diğer durumlarda üçüncü bir kişi ile.” (Ö8).

“Çok planlı olmasa da evet ev ziyaretleri yapıyorum.” (Ö7).

4.2.Dil Öğrenme Çabası

Ev ziyaretleri sırasında iletişim kaynaklı sorunların çözümü noktasın sadece bir öğretmenin (Ö4) içinde bulunduğu toplumun dilini öğrenme çabasını içinde olduğunu görmüştür.

“Aynı zamanda bende Kürtçe'yi öğrenmeye çalışıyorum.” (Ö4).

Araştırma bulguları, öğretmenlerin ev ziyaretlerini dönem başında planlamadıkları ve bu ziyaretleri dilsel farklılıktan dolayı gelişen ya da ortaya çıkan iletişim sorununu çözmek için rastgele seçilmiş zamanlarda yaptıkları saptanmıştır. Bu durumun aksine öğretmenlerin özellikle hassas bir grup olan farklı kültürel altyapıdan gelen ailelerle daha özenli planlaması ve uygulaması gerekmektedir.

Smith ve diğerleri (2006), ev ziyaretleri planlanırken ve uygulanırken öğretmenin dikkat etmesi gereken bazı durumları belirtmiştir. Bunlar; (1) aileden ziyaret ve yanınızda getireceğiniz kişiler için izin alınmalıdır (tercüman, psikolog vb.); (2) aileye iletilen saate ziyarette bulunulmalıdır. Geç veya erken gitmek ailenin programını etkileyeceği için kaçınılması gereken bir davranıştır. Farklı kültürel altyapıdan gelen aileler ile çalışırken buna ayrıca özen göstermek gerekmektedir. “Zaman” kavramı onlar için geleneksel bir değer taşıyabilir, geç veya erken gelmeler “ayıp” karşılanabilir; (3) abartıdan uzak, sade ve rahat kıyafetler tercih edilmelidir; (4) kararsız kalmadan ev sahibinin gösterdiği yere oturulmalıdır; (5) ailenin ev sahibi olduğu unutulmamalı ve konuşmalar üsluba dikkat edilerek yapılmalıdır; (6) ebeveynlerle veya diğer aile üyeleri konuşurken göz kontağı kurulması gerektiği

unutulmamalıdır; (7) aceleci bir tavır takılmaktan kaçınılmalıdır; (8) aile farklı dil ile konuşuyorsa ev ziyaretine bir tercüman ile gidilmelidir; (9) aileden çocuk hakkında bilgi almaya çalışılmalıdır; (10) görüşmenin başında ilk olarak çocuk hakkında olumlu bilgiler sunulması gerektiği unutulmamalıdır.

Öğretmen, ev ziyaretlerinde ailenin görüşmek istediği zamanı dikkate alarak bir program yapmalıdır. Ebeveynlerin ev görüşmelerinde evde bulunmasını istedikleri kişiler de olabilir (büyükbaba, büyükanne gibi). Çünkü bazı kültürlerde karar alma ve uygulamada büyükbabaya ve büyükanneye danışılmak istenebilir. Bunun yanı sıra kendilerine iletişim kurmada yardımcı olacak bir tercüman bulundurmamak isteyebilir. Okul personeli bu tür bir duruma hazırlıklı gitmelidir.

Ziyaretin amacı dahilinde ziyaret için ayrılacak süre daha önceden aile ile konuşulmalı ve belirlenmelidir. Ayrıca bazı aileler için ev ziyaretleri tercih edilen bir görüşme türü değildir ve bu durumda ev ziyaretinde bulunmak ailenin stres ve kaygı düzeyini arttırabilir. Bunu önlemek için ailenin tercihi dahilinde görüşmeler, okulda veya istenilen okul dışında bir yerde yapılabilir.

Ev ziyareti sırasında, öğretmenin ve diğer okul personelinin kültürel olarak uygun kabul edilen davranışlar hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Ev ziyareti sırasında dikkate alınması gereken başlıklar şunlardır: aile ile selamlaşma, en son yapılan ziyaret veya görüşmeden bahsetmek, ev ziyaretinin amacını belirlemek, ziyaretin amacına ulaşmasını sağlamak, ziyareti özetlemek, bir sonraki ziyaret veya toplantı zamanını belirlemektir (Smith ve diğerleri, 2006).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulguları doğrultusunda okul öncesi öğretmenlerin farklı kültürel altyapıdan gelen ailelerle çalışırken yaşamış oldukları sorunlar ve bu sorunlar karşısında ortaya koydukları çözümler ve önerileri özetlenmiştir.

Okul öncesi eğitim sürecinde farklı kültürel altyapıdan gelen aileler ile çalışırken yaşanan sorunlar hakkında 10 okul öncesi öğretmenin katılımıyla yürütülen bu çalışmada öğretmenlerin çözüm ve önerileriyle önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar şunlardır:

Araştırma bulguları öğretmenlerin, farklı kültürel altyapıdan gelen aileler ile çalışırken karşılaştığı sorunların temelinde iletişim sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. İletişim sorunundan kaynağını alan diğer sorunlar ise bireysel görüşmelerin, aile eğitim çalışmalarının ve ev ziyaretlerinin planlanması ve uygulanmasıdır.

Yapılan araştırmada bulgular, öğretmenlerin iletişim sorununun temel nedeninin dilsel farklılıktan kaynaklandığını ifade etmiştir. Farklı bir dil kullanmanın iletişim engeli olarak görülmesi öğretmenlerin temel sorunu olarak vurgulanmıştır. Öğretmenler, bu sorunun nedeni ebeveynlerin meşgul olmaları, eşlerinin izin vermemesi, çekingen, utangaç olmaları, öğretmeni ulaşılmaz biri olarak görmeleri gibi sebeplerle açıklamışlardır. Günlük iletişimdeki bu sorunun çözümüne ilişkin öğretmenlerden bir kısmı beden dilini kullanarak iletişime geçtiklerini ifade etmiştir.

Araştırma bulguları öğretmenlerin farklı kültürel altyapıdan gelen ailelerle çalışırken bireysel görüşmeleri planlama ve uygulama noktasında sorunlar yaşadıklarını göstermiştir. Öğretmenler, annelerin ve babaların bireysel görüşmelere katılma konusunda isteksiz olduklarını ve birtakım bahanelerle (diğer çocuklarıyla ilgilenmek zorunda oldukları, vakitlerinin olmadığı, kayınvalide veya kayınpederlerinden izin almada sorun yaşadıkları, vs.) katılmadıklarını ifade etmektedir. Bu sorunun çözümü için sınırlı sayıda öğretmenin ev ziyareti planladığı diğer öğretmenlerin ise tercüman kullandıkları görülmüştür.

Araştırma bulguları, öğretmenlerin aile eğitim çalışmalarını planlarken ve uygularken birtakım sorunlarla karşılaştığını saptanmıştır. Bazı öğretmenler henüz bu çalışmalara başlamadıklarını ifade ederken bazıları ise çalışma, bilgilendirme, davet vb. materyalleri ailelere gönderdiklerini fakat ailelerden geri dönüt alamadıklarını ifade etmiştir. Bu sorunun nedenini öğretmenler; velilerin ilgisizliği, yeterince zamanlarının olmaması ya da sosyal normlardan dolayı annelerin gelememesi şeklinde açıklamışlardır. Sorunun çözümü noktasında ise az sayıda öğretmenin ev ziyaretleri yapmaya çalıştıkları rapor edilmiştir.

Saptanan bir diğer sorun ise ev ziyaretlerinin planlaması ve uygulanmasıdır. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin bir kısmının hiç ev ziyareti yapmadığını göstermiştir. Diğer öğretmenlerin ise ev ziyaretlerini dönem başında planlamadıkları ve bu ziyaretleri dilsel farklılıktan dolayı gelişen ya da ortaya çıkan iletişim sorununu çözmek için rastgele seçilmiş zamanlarda yaptıkları görülmüştür. Öğretmenler, ev ziyaretleri sırasındaki en büyük sorunun yine farklı dil konuşmaktan kaynaklı olduğunu belirtmiş ve sorunun çözümü için çoğu öğretmen, tercüman kullandığını ifade etmiştir. Farklı olarak öğretmenlerden sadece biri içinde bulunduğu toplumun dilini öğrenmeye çalıştığını söyleyerek ikinci bir çözüm yolu ortaya koymuştur.

Yapılan çalışmada sonuçlar; öğretmenlerin, farklı kültürel altyapıdan gelen aileler ile çalışırken karşılaştıkları sorunları ve bu sorunlar karşısında kullandıkları çözüm yöntemlerini ifade ettiklerini fakat sorunları daha kapsamlı ve nitelikli şekilde çözüme noktasında önerilerde bulunmadıklarını ortaya koymuştur.

Yapılan analiz sonucu ortaya çıkan bulgular; okul öncesi öğretmenlerin, aileler ile iletişim kurmada, bireysel görüşmeleri planlamada, aile eğitim çalışmalarının yürütülmesinde ve ev ziyaretlerinde bulunma sürecinde çeşitli şekillerde sorunlar yaşadıklarını, bu sorunları gidermede ise yeterli çözüm yöntemleri geliştiremedikleri göstermiştir. Bunun temel nedenin ise başta öğretmenlerin yörenin dilsel ve kültürel yapılarına yabancı olması, yöre hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması geldiği görülmüştür. Buna göre araştırma yöresinde çalışacak öğretmen ve diğer kamu görevlilerinin çocukları ve aileleri kendi dinamiği ve kültürel çeşitliliği içinde benzersiz ve değerli kabul edebilecek donanıma sahip olmalarının sağlanmasını gerekli kıldığı kanısına varılmıştır.

Bu eksikliklerin olumlu yönde değişmesi, aile ve okul arasında etkili, yapıcı ve sağlam işbirliği kurulmasına bağlıdır. Dolayısıyla bir eğitimcinin farklı kültürden gelen çocuk ve aile ile çalışırken daha hassas davranması gerekmektedir. Bilinmelidir ki; çocuğun okuldan edindiği yaşantı örnekleri onun kültürel değerlerine eklenecektir. Çocuğun okul ve ev yaşantısındaki farklılıkları ise bir kültürel çeşitlilik yaratıp onun alternatif bir değer geliştirmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akıncı, B., Nergiz, A. & Gedik, E. (2015). “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.
- Aksu-Koç, A., Erguvanlı-Taylan, E. ve Bekman, S. (2002). “Türkiye’de okul öncesi hizmete duyulan ihtiyaçların belirlenmesi ve çocuğun dil yetisi düzeyinin değerlendirilmesi.” Boğaziçi Bilimsel Araştırma Projeleri ve Anne Çocuk Eğitim Vakfı’na Sunulmuş Rapor (Proje No: 00R101).
- Ayan Ceyhan, M. & Koçbaş, D. (Kasım 2009). *Çiftillilik ve eğitim*, Eğitimde Haklar II Projesi, Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi, İstanbul.
- Brandon, R.R. & Brown, M. R. (2009). “African american families in the special education process: increasing their level of involvement”, *Intervention in School and Clinic*, 45 (85), 85-90.
- Epstein, J.J. & Salinas, K.C. (2004). “Partnering with Families and Communities”, *Educational Leadership*, 61 (8), 12-18.
- Garcia, S.B.&Malkin, D.H. (1993). “Toward Defining Programs and Services for Culturally and Linguistically Diverse Learners in Special Education”, *Teaching Exceptional Children*, 26 (1), 52-58.
- Gonzalez, V., Yawkey T., Minaya-Rowe, L.(2006). *English-as-a-second-language (ESL) teaching and learning : pre-K-12 classroom applications for students' academic achievement and development*, Boston : Pearson-Allyn and Bacon
- Henderson, A.T. ve Mapp, K. L. (2002). *Impact of school, family, and community connections on student achievement*. Southwest Educational Development Laboratory Pres: Texas.
- Hill, N.C. & Craft, A. (2003). “Parent–School Involvement and School Performance: Mediated Pathways Among Socioeconomically Comparable African American and Euro–American Families”, *Journal of Educational Psychology* 95 (1) 74–83.

- Jafarov, J. (2015). "Factors Affecting Parental Involvement in Education: The Analysis of Literature", *Journal of Humanities and Social Sciences*, 18 (4), 35-44.
- Jeynes, W.H.(2008). "Effects of Parental Involvement on Experiences of Discrimination and Bullying", *Marriage & Family Review*, 43(3-4), 255-268.
- Ji, C.S. & Koblinsky, S. A. (2009). "Parent involvement in children's education an exploratory study of urban, chinese immigrant families", *Urban Education*, 44 (6), 687-709.
- Kea, C.D. (2009). "Connecting rural african american families with differentiated home learning instruction for their preschoolers". *Rural Special education Quorleriy*, 28 (4), 10-20.
- Sağlam,S. (2006). "Türkiye 'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 5, 33-44.
- Smith, T.E.C., Gartin, B.C., Murdick, N.L. & Hilton, A. (2006). *Families and children with special needs*. Ohio: Merrill Prentice Hall.
- Spencer-Oatey, H. (2012) *What is culture? A compilation of quotations*. GlobalPAD Core Concepts.
- Yıldırım, A, & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Şekçin yayınevi: Ankara.

İnternet Kaynakları

- Avrupa birliği sürecinde türkiye'ye bakış: Sosyokültürelkonular, Alınan tarih: 08/Nisan/2018
http://www.tasam.org/images/tasam/absurecindetr_sk.pdf
- KONDA (2006). Toplumsal Yapı Araştırması 2006. Biz Kimiz? 1 Ekim 2009,
http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ttya_tr.pdf.
- Türkiye'de illere göre okur yazarlık, Alınan tarih: 30/Haziran/2019
<http://www.milliyet.com.tr/egitim/turkiyede-illere-gore-okur-yazarlik-2234272>